STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02708

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

דרייצעהנטער באנד

נייע פערבעסערטע אויסגאבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל“, וואַרשא, נאָוואָליפקי 7

1 9 2 8

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים
(ש. י. אַבראַמאָוויץ)

צוריק אהיים

און אַנדערע ערצעהלונגען

פערלאַג „מענדעלע" וואַרשא

1 9 2

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

אינהאַלט

1) צוריק אַהיים.

2) די אַלטע מעשה.

3) שם און יפת אין וואַגאָן.

דרייצענטער באַנד

דער באַנד XIII פון דער איצטיגער מענדעלע־אויסגאַבע נעמט אַריין די דריי ערצעהלונגען פון מענדעלע מוכר ספרים, וואָס זענען צו־ערשט געשריבען געווען דורך מענדעלען אין די יאָהרען 1888—1892.

„צוריק אַהיים" (אין העברעאישען — „בסתר רעם") איז צוערשט געדרוקט געוואָרען אין העברעאישען „היום" (דער אָנהויב פון דער דערצעהלונג) און אין קאַנטאָרס העברעאישען זשורנאל „בן־עמי" (1888). די ערצעהלונג איז איבערגעזעצט דורך מ. אַלגין אונטער דער השגחה פון דעם מחבר.

„די אַלטע מעשה" (אין העברעאישען — „לא נחת ביעקב") איז צוערשט געדרוקט געווען אינ'ם אָדעסער העברעאישען זאַמעל־בוך „פרדס" (1892). דערנאָך האָט מענדעלע אַליין עס בעאַרבייט אין יודיש און געדרוקט עס אין פערטען באַנד פון מ. ספעקטאָר'ס „הויז־פריינד" (1894).

די דריטע דערצעהלונג „שם און יפת אין וואַגאָן" איז צוערשט געדרוקט געווען אין העברעאישען זאמעלבוך „כורת". אין יודישען איז עס איבערגעזעצט דורך מ. אַלגין.

אין די דריי קלענערע ערצעהלונגען ברענגט מענדעלע אייניגע עפּיזאָדען פון דעם יודישען שטעדטעל, פון דעם יודישען גלופּסק אָדער קאַבצאַנסק, אין דער צייט פון נאָך די פּאָגראָמען אין די 80־ער יאָה־רען. אין די ערצעהלונגען געפינען מיר, ווי אין אַלע מענדעלע'ס ווערק, די כאַראַקטער־שטריכען און די שטייגער־אייגענשאַפטען פונ'ם גאַנצען יודישען לעבען. פון דעם פרט קוקט שטענדיג אַרויס דער כלל, דורך דעם יחיד רעדט שטענדיג ביי מענדעלע'ן די גאַנצע אומה, וואָס האָט געלעבט דאַן אַזא שווער און אומבעהאָלפען לעבען.

נ. מ.

צוריק אהיים

צוריק אַהיים

(בסתר רעם)

א.

אמר מענדעלע מוכר ספרים — זאָגט מענדעלע מוכר ספרים: אָט די שטאָדט גלופּסק, וואָס איך וויל אייך פון איהר דערצעהלען, איז חשוב'ער ווי אַלע אַנדערע שטעדט, וואָרום אויף איהר נאָמען רופט זיך אַ גאַנצער יודישער קאַנט. ־ין ניט אומזיסט האָט זי זוכה געווען צו אַזאַ גדולה, ניט אומזיסט רו_ט מען זי „עיר ואם בישראל”. איהר דאַרפט וויסען, אַז ס'איז ניטאָ ביי אונז קיין איין יוד, וואָס ער זאָל ניט האָבען אַ שטיקעל שייכות צו גלופּסק, וואָס סע זאָל אין איהם ניט שטעקען חאָטש איין חלק פון גלופּסקער טייערע מעלות. אויב איהר אַליין, רבותי, זענט ניט געבוירען געוואָרען אין גלופּסק, איז ביי מיר גאָר קיין ספק ניטאָ, אַז אייערע טאַטעס אָדער זיידעס זענען געווען גלופּסקער, און א־יב גלופּסקער בלוט רינט ניט אין אַלע אייערע רמ"ח איברים און אין יעדען מינדסטען אָדער, איז חאָטש אין איין ווינקעלע פון אייער מח קען מען געפינען אַ סימן פון גלופּסק. איך בין שוין, ברוך השם, ניט קיין יונגעלע, איך האָב זיך אָנגעזעהען אַ וועלט, זאָג איך אייך, אַז איך האָב נאָך ניט בעגעגנט קיין איינציגען יודען, וואָס זיינע תנועות, זיינע געננ, זיינע פיהרעכצען סיי אין וועלט־זאַכען, סיי אין הימעל־זאַכען, זאָלען ניט שמעקען חאָטש אַ ביסעלע מיט גלופּסק. סע מעג זיין אַ משכיל צו אַ פראָסטאַק, אַ גביר צו אַ קבצן — אויף אַלע איז אָנגעשריעבען גלופּסק, אויף אַ־ע איז דאָס אויסגעקריצט מיט טיעפע צייכענס — ניט אָבצעווישען.

אַ האַרציגער שמייכעל שוועבט אויף מיינע ליפּען, ווען איך דערמאָן איצט דעם נאָמען גלופּסק, אַ שמייכעל — אַ גוטע בשורה, אַ גרוס די קינדער פון זייער מאַמען, די איניקלעך פון זייער באָבע'ן. די פריינד פון

זייער טייערער קרובה; זאָלען זיי שעפּען נחת פון די מעשיות, וואָס איך וועל דערצעהלען, זאָלען זיי זיך פרעהען, וועל איך אויך האָבען הנאה.

זייט וויסען, ליעבּע ברידער, סיי נאָהענטע, סיי ווייטע, סיי אויפ'ן ים, סיי אויף דער יבשה, זייט וויסען, אַז אונזער מוטער גלופּסק לעבּט נאָך, מיט גאָט'ס הילף! קומט, קינדער, וועל איך אייך דערצעהלען, וואָס זי טהוט, וואָס זי טראַכט, ווי אַזוי סע פיהרען זיך איהרע יודען; איך וועל זי אייך אויסמאָלען ווי אַ לעבּעדיגער: ווי זי שטעהט און געהט, ווי זי קליידט זיך, ווי זי האַנדעלט און וואַנדעלט. און זי זאָל בּיי אייך, חלילה, גאָר ניט זיין אַראָבּגעפאַלען אין די אויגען, וואָס זי איז אַנאַלטע; נישט קשה, זי איז נאָך ניט עובר בּטל, איהרע פאַרצייטיגע מנהגים לעבּען נאָך, זיי זענען נאָך ניט פערגעסען געוואָרען צווישען אחינו בּני ישראל. וועל איך זי אייך פאָרשטעלען מיט איהר גאַנצען חן, מיט אַלע איהרע קנייטשלעך, כּדי איהר זאָלט זי קענען.

גלופּסק איז אַנ'אמת'ע יודישע שטאָדט מיט אַלע פּישטשעווקעס. פון אַרחיטעקטען, וואָס בּויען הייזער מיט אַ פּלאַן און מיט אַ סדר, האָט זי קיינמאָל ניט געהערט. איהרע הייזער הויבּען זיך ניט אין דער הויך, קריכען ניט מיט חוצפּה אין הימעל אַריין, נאָר זיי שטעהען זיך נידעריגע, ווי די ניונקעלעך, טייל איינגעבּויגען, די דעכער אַראָבּגערוקט בּיז דער ערד, אַלע אָהן פאַרבּ, אָהן צאַצקעס, אָהן פּוצען פון דרויסען. דער יוד וויסט, אַז שקר החן והבל היופי, די אַלע שמאָכטעס זענען ניט ווערט אַ צובּראָכענעם דרייער. די דירה בּיי'ם יודען האָט אַ ווערט נאָר פון אינווענינג; דאָרט איז בּיי איהם דער גאַנצער עולם קטן: דאָס בּעט און דער טיש און דער צעבּער און די קינדערלעך, זאָלען לעבּען און געזונד זיין, און אַלצדינג, וואָס אַ יוד פערמאָגט, פון דער שאַפע מיט די קופּערנע פענדלעך, בּיז די קיך=טעפּלעך און דעם בּעזעם מיט דעם אַ רייַנגעשטעקטען פלאָקען אינמיטען. דער מנהג פון רעהרען אויף אָבּצופיהרען די רעגען=וואַסער און פון שטיינערנע בּריקלעך פאַר די טהירען, איז דאָ ניט אָנגענומען; דעם צעבּער און די טעפּלעך גיסט מען אויס פּונקט אַנטקעגען טהיר, קומען חזרים און בּאָדען זיך בּיז'ן האַלז אין בּלאָטע און צעגראָבּען דאָס געדיכטע אַרום און אַרום און האָבּען תענוג. הויבּט זיך, בּרוך השם, אַ געשמאַקער ריח און זעצט אין נאָז אַריין. אַז סע קומט אַמאָל אַ סטראַזשניק, אַ צורר, און הויבּט אָן דולען אַ מח, ס'זאָל זיין ריין, פערשטאָפּט מען איהם דעם פּיסק מיט אַ טרונק בּראָנפען און אַ שטיק חלה. וואָרום די חלה, דאַרפט איהר וויסען, האָט אין זיך ניט נאָר אַזאַ

טבע, אז זי פערקירעווע דעם פלאַם פון די פרייטאָג=צו=נאַכטענדיגע
ליכט — וואָס דאָס איז בדוק ומנוסה שוין פון לאַנגע יאָהרען — נאָר זי
איז אַ סגולה צו אַזוינע חברה=לייט אויך, צו פערקירעווען זיי פון דער יודי=
שער גאַס. בשעת הדחק, אַז ער טשעפּעט זיך זעהר שטאַרק, גיט מען
איהם אַ שטיקעל געהאַקטע פיש, אָנגעפּילט מיט ציבעלעס און מיט קנאָ=
בעל, ווערט ער גאָר ווייך, ווי אַ פּוטער, און אַלצדינג בלייבט ביי'ם
אַלטען, — עולם כמנהגו. נאָר איינמאל האָט זיך געטראָפען, אַז מ'האָט
גלופּסק געגויט בעל=כרחה צו משנה זיין איהרע פאַרצייטיגע מנהגים און
צו אויספּוצען זיך פאַר לייטען. ס'איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז איינער פון די
גאָר הויכע אדונים וועט דורכפאָהרען איבער אונזער שטאָדט. איז געוואָ=
רען אַ רעש אין גלופּסק און מ'האָט זיך גענומען גרייטען. יודעלעך זענען
אַרויסגעקראָכען פון זייערע לעכער, יעדערער מיט אַ בינטעל שמאַטעס
פאַר אַ באַרשט און מיט משונה=מאָדנע פאַרבען. האָבען דעמאָלט אונזערע
גלופּסקער בעוויזען, וואָס איינער קען: מ'האָט אויסגעמאָלט אויף די היי=
זער אַלערליי לייבען און לעמפּערטען אין פּ–ערנאָטערס און אַנדערע ווייל=
דע בעשעפעגישען, וואָס מע קען זיי זעהען אויף די ווענד פון אַ שוהל
און אויף אַ מזרח. ווייסט איהר, וואָס פאַר אַ פּנים גלופּסק האָט דעמאָלט
געהאַט? ווי אַ כלה=מויד, וואָס האָט זיך אויסגעפּרינדעט אין אַלערליי
מלבושים מיט פּאַצירקעס און מיט פּליטערלעך, כדי צו געפעלען דעם
חתן מיט די מחותנים. די יונגלעך האָבען דערזעהן אַזוינע חדושים'דיגע
געמעלען, זענען זיי געוואָרען פערגאַפט און האָבען זיך געזאָגט: וואָס
גרויס איז פּאָרט ניט קליין! אפילו עלטערע מענשען האָבען זיך אויך
אָבגעשטעלט קוקען. דער סטאָראָזש מיחיי, וועלכער פערלעשט פרייטאָג
צו נאַכט די ליכט, איז געבליבען שטעהען מיט אַן אָפענעם מויל, און די
רעכטע האַנד זיינע, וואָס האָט געטראָגען פון דער קעשענע אַ שטיק חלה
צום מויל, איז געבליבען ווי פערגליווערט אינמיטען וועג; פּעטריכע
די גוי'ע, וואָס מעלקט שבת די בהמות ביי יודישע טעכטער, האָט זיך
צעלאַכט פאַר שמחה, האַלטענדיג די הענד אויפ'ן בויך. דער סטראָזש=
ניק איז געשטאַנען און געקוקט אויף גלופּסקער וואונדער, געשאָקעלט מיט'ן
קאָפּ, געקראַצט זיך אין דער פּאַטילניצע, געמאַכט מיט די ליפּען און
עפּיס געמריקעט אַזוינס, וואָס די גלופּסקער האָבען עס געהאַלטען פאַר
אַ שבח; מסתמא האָט זיך דער ערל געוואונדערט אויף יודישער חכמה און
זיך געטראַכט: טאַק, אַנ'עם חכם ונבון די דאָזיגע יודישע אומה. די יודען
האָבען דערפון שטאַרק הנאה געהט, ס'האָט זיך זיי בעוויזען אַ שטיקעל

האָפנונג, אַז פון היינט אָן וועט דער דאָזיגער רשע זיי שוין לאָזען צורות און וועט זיך מעהר ניט טשעפּען. געווען, אמת, איינער, וואָס האָט געמור־מעלט אויף גלופּסק, זאָגענדיג, אַז אַזאַ מין שענקייט מאַכט זי נאָך מאוס'ער אין בעוויזט נאָר, אַז זי האָט ניט קיין געשמאַק. נאָר אַזוי ווי דאָס האָט געזאָגט איינער פון די אפּיקורסים, די נאַרישע חקרנים, דעריבּע האָט זיך קיינער אויף זיי ניט אומגעקוקט: אַקוראַט ווי דער הונד בילט.

גלופּסק האָט זוכה געווען צו אַזאַ נאָמען אויך צוליעב דער מדה פון סבלנות, וואָס אין איהר איז פאַרהאַן, און אויך צוליעב דעם, וואָס זי איז אַ גרויסע ענו'טע, זי איז מוחל אויף איהר כּבוד. פרעגט אומיסנע איהרע בעלי־בּתים, איהרע זקנים, וויפיעל מאָל האָט מען זי געזידעלט בּפרהסיא פאַר די גריבער אינמיטען גאַס, פאַר די שטיינער, וואָס ליעגען צעזייהט אין צעשפּרייט איבער'ן מאַרק, שטיינער מיט שאַרפע שפּיצען, ווי די מעסערס, רחמנא לצלן, וואָס מע פערטשעפעט זיך פאַר זיי און מע פאַלט און מע בּרעכט רוק און לענד, בּעהיט זאָל מען ווערען; וויפיעל מאָל האָט מען זיך געבּייזערט פאַר די טויטע קעץ מיט די גע'פגר'טע הינד מיט אַלערליי אַנדערע שרצים, וואָס מע וואַרפט אַרוים, וויאַזוי מע טרעפט זיך, — און גאָר ניט, זי האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג, זי האָט מוחל געווען, וואָס מע טהוט איהר אָן אַזאַ בּזיון. שונאים האָבען אויף איהר, דאַכט זיך, געשיט שוועבעל און פעך פאַר איהר טייך, פאַר איהר מקיה, וואָס זענען פויל, פער'עפּוש'ט, אָנגעפילט מיט מיסט און קייט און אַלערליי פאַסקודסטווע; פאַר די אָפּטע שרפות, וואָס טרעפען זיך דאָרט, מחמת די הייזער שטעהן אין ענגשאַפט אין איין שטיקעניש, ממש איינגעטוליעט איינע אין דער אַנדערער, — און וואָס מיינט איהר? זי האָט זיך געמאַכט פאַר אַ תּם, אויסגעהערט אַלצדינג און שאַ — ניט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט.

דאָ האָט איהר אייך, רבותי, נאָר אַ פּאָר סמנים פון גלופּסק. איך האָב ניט געוואָלט מאריך זיין, דאָס איבּריגע וועט איהר זיך שוין אָנשטויסען אַליין. טאָמער וועט איך איבּערגעהן אַ שרעכטער געדאַנק און איהר וועט ווערען זאָגען: ס'אראַ מיאוס'ניצע די דאָזיגע בּריאה איז, אַרט דאָס מיך ניט: הלואי וואָלטען אַלע מאוס'ניצעס געהאַט אַזאַ חן בּיי זייערע מאַנען אין די אויגען, ווי גלופּסק אין די אויגען פון איהרע טויזענטער בּעלי־בּתים. ס'איז דאָך אַנ'אַקט מיט אונזערע גלופּסקער, אַז ניט נאָר מיט זייערע ווערטער און מיט זייער שפּראַך, נאָר אויך מיט אַלע זייערע מעשים

וויזען זיי אַרויס, ווי געטריי זיי זענען זייער ליעבהאַרציגער שטאָדט; ווער סע זעהט זיי, דערקענט זיי באַלד, אַז זיי זענען גלופסקער מיט'ן גוף און מיט'ן האַרץ און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַ גלופסקער יוד איז ניט אַזאַ מקפיד אויף שענע קליידער, אויף ריינקייט און כּדומה אַזעלכע נאַרישקייטען, וואָס מענשען גיבען זיך מיט זיי אָב אין דער גרויסער וועלט. די נייע מאָדעס, וואָס קומען אויף אין פּאַריזש און אין ווין און אין אַנדערע גרויסע שטעדט, האָבען צו גלופסק גאָר אַ קנאַפּע שיכות. טאָמער פערשלעפּט מען אַהער יאָ אַזאַ מאָדע איינמאָל אין אַ יובל, ווערט זי אויך אָן איהר פריהערדיגען גלאַנץ: גנוזערע שניידערס, פערשטעהט איהר מיך, געהען זיך מיט זייער אייגענעם שניט און מיט זייערע בעזונדערע מעטאָדעס — ווערט ביי אונז פון דער פּאַריזשער יפהפיה אַנ'אמת'ע גלופסקער בעל-הבית'טע מיט'ן אמת'ען גלופסקער חן. — אַז ס'איז אַרויסגעקומען די גזרה, יודען זאָלען זיך אָנטאָן אין דייטשישע קליידער, האָבען די גלופסקער אויך בּיסלעכווייז מקבּל געווען אויף זיך דעם עול. איצט זענען זיי אין פלוג, דאַכט זיך, אָנגעטאָן נאָך דער דייטשישער מאָדע און פאַר נאַטשאַלסטווע איז אַלצ-דינג כּשר וישר, פונדעסטוועגען איז דאָ אין די קליידער עפּעס אַזאַ מין גלופסקער יודישער קנייטש, אַזאַ מין בעזונדער חנ'דעל, וואָס ס'איז אפילו שווער דאָס איבערצוגעבען מיט ווערטער. דאַכט זיך, אַ קאַרטוז ווי אַלע קאַרטוזען, מיט'ן גאַנצען שניט און מיט אַלע פּרטים, פונדעסטוועגען ביי אַ גלופסקער אויפ'ן קאָפּ בעקומט ער אַ משונה'דיגע יודישע צורה, אַקוראַט ווי ס'איז אין איהם מגולגל געוואָרען דאָס שטריימעל, עליו השלום. פונ'ם סורדוט איז שוין אודאי ניטאָ וואָס צו ריידען: ער האָט, דאַכט זיך, אַלע נאָטען, ווי סע געהער צו זיין, אי ער איז געהאַקט אין סטאָן, אי ס'איז אויף איהם אָנגענייהט ביינערנע קנעפּ — דאַרף מען שוין בעסער? פונ-דעסטוועגען, אַז דו דערזעהסט איהם אויף אַ גלופסקער יודען, דערקענסטו באַלד די פאַרצייטיגע קאַפּאָטע. הייגט דער שפּאַלט הינטען! ביי אַלע מענשען איז אַ שפּאַלט ווי אַ שפּאַלט, קיינער זעהט איהם גאָר ניט און קיינער קעהר זיך מיט איהם ניט אָן, ביי אַ גלופסקער עפענט ער זיך בשעת'ן געהן אויף יעדען טריט, די פּאָלעס הויבען זיך און לאָזען זיך אַראָב, אַקוראַט ווי זיי שרייען: זעהט, אָט געהט אַ יוד מיט אַ שפּאַלט, אָט איז זיין אָלף מחילות און זיינע פּאָר פיס!.. און כּדאי איז צו דערמאָנען, אַז דאָ רעדט זיך וועגען אַזוינע יודען, וואָס מע ווייסט ניט, וואו האַלט מען מיט זיי אין דער ספירה: צו האָבען זיי אַ שפּאַלט צו ניט — ניט

קיין גאַנצע משכּילים און ניט קיין אמת'ע חסידים, עפּעס אַזוינע, אי אַהין, אי אַהער. דאָס זענען געוועהנליך די עצה-געבּערס, די בּעלי-סבּרא, וואָס מ'שעהן זיך ניט-געבּעטענערהייט אין אַלע געשעפטען, סיי די געשעפטען פון אַ פּרט, סיי פון אַ כּלל, — פיינע יודען, וואָס מע רופט זיי אַפילו אונטער די אויגען רב דער און דער, און ס'איז דאָ צווישען זיי אויך אַזוינע, וואָס מע רופט זיי „פּעטערס" סתם. אַ חער קען מען צורעכענען אַלע קלוגע בּוררים, לאַנד-שדכנים, קהל'שע שרייבערס, קבּלנים, שתּדלנים, חכמים — פּשרה-מאַכערס, בּטלנים וואָס וויסען אַלצדינג...

אַ גלופּסקער, אַז מע דערזעהט בּיי איהם אויף דער פּאָלע אַביסעל קוגעל-שמאַלץ, אַ שטיקעל וויסעל פון אַנ'איי, אָדער שפּייעכץ, ליחה וכדומה, איז דאָס איהם, חלילה, ניט צו קיין בּזיון: פערקעהרט, דאָס איז אַ מין שיינדעל, אַ בּעוויז, אַז ער פּוצט זיך ניט און גיט זיך ניט אָב מיט דברים בּטלים. אפילו די קרוין פון בּלאָטע, וואָס רינגעלט אַרום די קאַפּאָטע פון אונטען, אַרט איהם אויך זעהר וועניג: דער גלופּסקער יוד טראָגט זי אַזוי לאַנג, בּיז זי ווערט אַליין פערטריקענט און פאַלט בּמילא אָב. — דאָס האָט איהר אייך, רבּותי, דעם גלופּסקער יודען אין זיינע אויבּערשטע בּגדים. די אונטערשטע, די שקאַרפּעטקעס מיט די התּחתּונים, וועט איהר זיך שוין מטריח זיין אויסמאָלען אַליין.

דער שטייגער וואָלט געווען, אַז איך זאָל ניט פערשווייגען די גלופּסקער ווייבּערשע מלבּושים אויך, ווארום מיר האָבּען אַ קימאַ-לן, אַז אַלצדינג וועט דיר אַ נקבה מוחל זיין, נאָר ניט דאָס גרויסע פערבּרעכען, אויבּ מע קוקט זיך ניט אום אויף איהר פּנים, איהר ציערונג, איה-רע חנ'דלעך, ווארום אין אמת'ן, צוליעבּ וועמען פאַרבּט זיך דען און שמירט זיך אַ יודענע, צוליעבּ וועמען פּוצט זי זיך און טוט זיך אָן אין עסיג און אין האָניג און זשאַלעוועט ניט קיין צייט און קיין טרחה און קיין געלט, אויבּ ניט צוליעבּ אונז, אונזערע אויגען, אונזערע האַרץ? הייגט אַז איהר קוקט זיך ניט אום, וואָס טויג די גאַנצע אַרבּייט? אַזאַ חטא וועט אייך ניט מוחל זיין קיינער, ניט די משכּיל'טע, ניט די פּראָסטע, ניט די שענע, ניט די מאוס'ע, ניט די יונגע, ניט די אַלטע, אפילו ניט די צנועה... די מעשה איז אָבער, וואָס ווייבּערשע קליידער זענען זעהר אַ שווערע הלכה, די הלכה איז איינגעטיילט, כּידוע, אין פיער חלקים, וועלכע לערנען וועגען דעם, וואָס ס'דאַרף זיין אויבּען און אונטען, פאָרענט און הינטען, יעדער חלק ווידער האַלט אין זיך אַנ'אוצר קאַפּיטלעך, יעדער'ער קאַפּיטעל — אַ גוזמא פּונקטען, יעדער פּונקט — אַ גאַנצען פּאַק

דקדוקים, תרי"ג פניות און רמזים און טיפע כונות, וואס מע קען זיי ניט אויסרעכענען מיט'ן מויל און ניט ארויסגעבען אויף פאפיער... וואס זשע טוט מען? שווייגען פאסט ניט. ווארום דאס וואלט געהייסען, אז איך לייקען גאר אפ די גלופסקער ווייבער, אקוראט ווי זיי וואלטען גאר ניט געווען אויף דער וועלט. ריידען, ווי'עדער, איז א שווערע מלאכה, ערגער פון אלע ניין און דרייסיג אבות-מלאכה אינאיינעם.

הערט זשע, רבותי! איך האב געפונען אנ'עצה, ווי אזוי ארויסצוגעהן בשלום פון דער קלעם. ווארום ווער נאך קען, אזוי ווי א יוד, זיך ארויסדרעהען פון א שווערען ענין, ווייזען א סבר פנים יפות אי דעם צד, אי יענעם, מוציא זיין מיט איין דרעה אלע דעות? — הערט! מיר'ן אויסקלייבען אנ'ארט אין גלופסק, איהר וועט זיך דארט אנידערשטעלען אין א ווינקעל, און איך וועל פאר אייך דורכפיהרען מיינע לייט, ווי אין א פאנאראמע. בשעת סע וועלען דורכגעהן די גלופסקער ווייבער, וועט איהר זיי אליין קענען בעטראכטען פון קאפ ביז די פיס, וועט איהר וויסען...

קוקט זשע, רבותי! איך הויב אויף דעם פארהאנג. די סצענע איז אפען!

ס'איז שבת קודש, מנחה-צייט. גאט, ברוך הוא, האט ארויסגעצויגען די תמוז-זון פון איהר פוטער-פאס צו שיינען אויף זיין ליעבהארציגער שטאדט גלופסק און אויסצוטריקענען איהרע בלאטעס און איהרע קאליוזשעס, וועלכע שטעהען נאך פון פאר פסח. אין אייניגע ערטער האבען זיך שוין בעוויזען סטעשקעס צווישען די לייטיגע גריבער און פערטריקענטע הרודעס — יודען, עם קדושים, זאלען קענען דורכגעהן בשלום. די זלידניוקער גאס רוישט, ווי א ביהנשטאק. אומעטום דרעהען זיך מענשען און בהמות. יודען זענען שוין אויפגעשטאנען פונ'ם שבת'דיגען שלאף נאכ'ן טשאלענט, זיצען אין דרויסען און שעפען לופט. עלטערע יודען און ווייבער זיצען אויף די פריזבעס. ציהען זיך, געניצען, שפייען און שנייצען זיך די נאז מיט א שרשלת, אנדערע קייען באב און ארבעס און געהען אוים פאר א קאלטען טרינק וואסער. נעבען זיי שפיעלען זיך די קינדערלעך; צוויי האלטען א דריטען ביי די ציצית און יענער העצקעט זיך, שפרינגט ווי א לאשאק. א קאמפאניע ווייסע-חברה'ניקעס גראבט זיך אין מיסט, ווי די העהנער מאכט א שטויב ביז אונטער'ן הימעל. אנ'אנדער קאמפאניע שפרינגט און טאנצט אין דעם ווערשטיקענדען וואסער פונ'ם רינשטאק, וואס איז פון אויבען פערצויגען מיט א גרין הייטעל. איין יונ-

נעלע קומט מיט אַ האַרט איי, אַנ'אַנדערער מיט אַ שטיק חלה, די מיילער
און די שפּיץ נעזער זענען אויסגעשמירט אין סאָק פון געפּרעגעלטע יאַגע-
דעס; חברה שטעקען אַרויס די צונגען און בעריהמען זיך, וועמעס ס'איז
שוואַרצער. אויף אַ פּריזבע זיצט אַנ'עלטערער יוד אין אַ חאַלאַטעל, מיט
אַ זילבערנעם מעדאַל אויף דער ברוסט; ער זיצט און שווייגט און קוקט
אַרום און אַרום מיט אַ ברוגז פּנים, ווי סע פּאַסט פאַר אַ בכבוד'יגען יו-
דען — און סע שטעהט אויף איהם, דאַכט זיך, אָנגעשריבען, אַז דאָס איז
איינער פון די עטליכע מלמדים, וואָס זענען געוואָרען לעהרער אין די
היינטיגע שולען. ער שאָקעלט זיך, כדי מע זאָל בעסער זעהען דעם
מעדאַל, כדי די גאַנצע גאַס זאָל וויסען: ככה יעשה לאיש — אַזאַ גדולה
איז בעשערט דעם, וואָס איז נושא חן אין די הויכע פּעטערבורגער פּענ-
סטער. אין אמת'ן איז נעבעך אַ גאָט'ס רחמנות אַ קוק צו טאָן אויף דעם
יודען, ווי אויף אַ פריבלודנע שעפּעלע, וואָס האָט זיך אָבגעריסען פון
דער טשערעדע און בלאָנקעט, נעבעך, אַרום אין דער מדבר. נעבען
דעם מעדאַליסט פון ביידע זייטען זיצען זויגענדיגע ווייבער מיט קליינע
קינדערלעך, נעבען זיי גלאַט אַזוי מיידלעך מיט ווייבלעך, וואָס ניאַנטשען
אָבגעריסענע, בלויזע, נאַקעטע יאַטלעך. איינע שטופּט דעם שרייענדיגען
נפש'ל אין מויל אַריין די ברוסט, בשעת מעשה ווישענדיג איהם דאָס
פּנים, שנייצענדיג דאָס נעזעל און שילטענדיג מיט טויטע קללות, ווינשע-
וויַנדיג איהר האַרץ-וועהטאָג, איהרע צרות און איהרע שלעק און יסורים
און קלעמעניש דעם קינד און אַלע איהרע שונאים און אַלע שונאי-ישראל.
איינגעזונקען זאָלען זיי ווערען, דערבאַרעמדיגער פאָטער! אַנ'אַנדערע פאַ-
רעט זיך מיט קינד'ס אומריין קעפּעל, עצה'ט זיך מיט אַ שכנה, אַ מאַמע
פון, געזונט זאָלען זיי זיין, צעהן קינדערלעך, וואָס זי מוז שוין זיין אַ
געניטע אין הלכות קרעץ און טשערעקעס און פאַרכעס און אַנדערע שלעק,
און זי לערנט די חבר'טע, ווי אַזוי מע מאַכט עפּעס אַ מין זאַלב, וואָס
ס'איז גאָר חדושים נפלאים און וואָס די גאַנצע שטאָדט לעקט פון איהר
די פינגער. נאָר די אַלע, וואָס זיצען דאָ, אויף ביידע זייטען גאַס, זענען
ניט מעהר, ווי אַ רעמעל צום שענעם בילד, וואָס מיר זעהען אינמיטען
גאַס. דאָרט שלעפּען זיך אָהן צוימלעך פראַנק און פריי, אַ פּאָר יודישע
פערד, וואָס רוהען זיך אויס די ביינער אום שבת-קודש; די קליאַטשעס זע-
נען אַלטע, מאוס'ע, מאָגערע, הויט און ביין, די רוקענס צעקאַרבט,
צעשונדען, צעקאַראַשעט, מע זעהט, אַז דער בעל-הבית האָט ניט גע-
זשאַלעוועט קיין פּוזשעלעס און קיין בייטשען. איינער, דער „אָדלער״,

הינקט אויף צוויי פיס, די גריווע איז ביי איהם קאָלטענעוואַטע, פערפלאַטען, פערפלאָנטעט מיט שטרוי און פלאַקס, און אויפ'ן האַלז הענגט איהם אַנ'עמער; ביי'ם אַנדערען, דעם „לייב״, איז דער האַלז אַרומגעוויקעלט מיט אַ פאַטשיילע, די אונטערשטע ליפּ הענגט אַראָב און סע קוקען אַרויס די צייהן — קומט אויס, אַז ער שמייכעלט; פונ'ם רעכטען אויג רינט איהם כסדר. דיביידע געטרייע חברים געהען זיך פאַמעליך, טריט ביי טריט, מיט אַ פערדישען ישוב־הדעת, זיי רוקען זיך צום ברונען, וואו מע וועט זיי געבען אַ טרונק. הינטער זיי געהט זיך בהרחבה עזריאל דער בעל־עגלה. דאָס שבת'דיגע העמד איז ביי איהם צעשפּיליעט, ביידע עקען פונ'ם קאָלנער פלאַטערען אויפ'ן ווינד, ווי דאָס זעגעל־טוך פון אַ שיף; די ציצית פונ'ם טלית־קטן באָמבלען זיך אַזש איבער די הויזען, וועלכע זענען אויסגעשמירט אין סמאָלע און אין פעטס און סע פעהלט זיי אַ קנעפּעל פונקט דאָרט, וואו ס'וואָלט דוקא געדאַרפט זיין פערשפּיליעט. ער געהט זיך, עזריאל, ווי אַ מאַנאַרך. ווער איז היינט צו איהם גלייך! אַ גאַנצע וואָך האָט ער געהאָרעוועט, ער און די פערד, געאַרבייט עבודת פרך: געשלעפּט אַ בויד אָנגעלאָדען ביז אַרויף מיט יודען, גלופּסקער און אַנדערע, געטראָגען קלומקעס מיט זעק, אויסגעשטאַנען אַלערליי טענות און געשרייען פון די פאַרשוינען, וואָס זיי קענען ניט אויסציהען די פיס, מע שטופּט זיי פון אַלע זייטען, מע קען זיך ניט ריהרען איבער די קערב מיט אייער און דער שטייג מיט עופות, וואָס ער האָט אַריינגעפּערעט אין וואָגען — אַ רעשטעל צו די צרות; אַ גאַנצע וואָך האָט ער זיך געמוטשעט מיט די פערד, געשמיסען מיט דער בייטש, געבראָקט ווי אין קרויט אַריין, געשיט קללות מיט חרמות, פערשאָלטען אי זיי, אי זיך דאָס געביין, אַז מע פלעגט פערקריכען אין אַ בלאָטע. היינט, שבת, איז ער מלך, היינט איז זיין טאָג. ער רוהט, ער שעפּט נחת פון זיין ווייב, וועלכע געהט מיט איהם נאָך די פערד, די טייערע ברויט־געבער זיינע, אינאיינעם מיט די גרעסערע און קלענערע קינדערלעך, וואָס אַ טייל טראָגט מען אויף די הענד, אַ טייל האַלטען זיך פאַר דער מאַמעס פאַרטוך און אַ טייל געהען אַליין

שאַט, רבותי, שטיל! סע הערט זיך אַ גערויש. אַ גרויסער עולם רוקט זיך מיט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ גערודער. אַז דאָס וועט קומען נעהענטער, זאָלט איהר ניט מיינען, אַז ס'איז אַ הערטעל גענז. ניין — דאָס זענען די גלופּסקער ווייבער, די גלופּסקער מיידלעך. יונג און אַלט

זענען ארויס און גאס אריין שפּאַצירען. אָט געהען זיי שוין, אָט זענען זיי שוין דאָ!

זעהט, וואָס פּאַר אַ חלוק עס איז צווישען אַ גלופּסקערין און אַ יודע־נע פון אַנ'אַנדער שטאָדט. יענע אַז זי נעהמט־אויף אַ נייע מאָדע, וואַרפט זי די אַלטע אינגאַנצען אַוועק, אַ קוראַט ווי זי איז גאָר ניט געווען אויף דער וועלט. די נייע, ווידער, איז ביי אַלע אויף איין נוסח, אויף איין שטיינער — ווי געמאַכט אין איין פורעם. די גלופּסקער יודענע זאָגט זיך, חלילה, ניט אָב פון אַ נייע מאָדע, נאָר וואָס דען? זי מאַכט זי איבער נאָך איהר אייגענעם גוסט, זי פערדרעהט זי אויף איהר שטייגער און דער־ביי איז זי ניט מבטל דאָס אַלטע אויך. דעריבער, אַז איהר טהוט אַ קוק אויף די גלופּסקער ווייבער, קענט איהר זעהען אַלע מאָדעס פון חמעלניצ־קי'ס צייטען ביז היינטיגען טאָג און אפילו אַזוינע, וואָס ס'וועלען ערשט אַ מאָל איינפאַלען אַ שניידער, אַ מאָדע־מאַכער ביז סוף כל הדורות. איצט, נאָך דער קורצער הקדמה, קוקט זשע, רבותי, לאָזט ניט אַראָב קיין אויג!

אָט געהען שורות אויסגעפּוצטע מיידלעך מיט בלויזע קעפּ. דאָס זענען כלות. זיי פערנעהמען די גאַנצע גאַס אין דער ברייט, און זיי גע־הען גאָר, דאַכט זיך, ניט, נאָר זיי שוועבען, בעשיינענדיג די שטאָדט מיט זייער ציערונג און מיט די מתנות, וואָס זיי האָבען בעקומען פון די חתנים כפי המדובר. אָנגעטאָן זענען זיי אין כל טוב, אין זייד און אין פּאַי אַן אין סאַמעט, נאָר אַ פּראַכט, נאָר די מלבושים זענען צונויפגע־שטעלט אַזוי, אַז איינם מיט'ן דריטען איז גאָר אַ קנאַפּער מחותן: אַ מאַ־לאָרוסקע העמדעל מיט בלאָהע און רויטע אויסגענייהטע קווייטען איז אָנ־געטאָן צו אַ קליידעל מיט אַ שלעפּ פון צוויי אַרשין די לענג. דאָס קאַפּ־טעל איז פּאָרענט ברייט און ביי די זייטען שמאָל, דער ראָק, פּער־קערט, פּאָרענט שמאָל און ביי די זייטען ברייט. איין מיידעל געהט נאָר אין איין קלייד, מיט אַ הוילען האַלז און קורצע אַרבעל, דאָס אַנ־דערע שלעפּט אויף זיך מאַנטעלקעס מיט שאַרפעס, וואָס פלאַטערען אוי־פ'ן ווינד; קישעלעך און האַנטיכער שפּאַרען אַרויס הינטען פון די קלייד־לעך, ממש אַ יצר־הרע צו קוקען. צוויי קרינאָלינעס, ווי אָנגעבלאָזענע ליפּט־באַלאָנען, שטויסען, געהענדיג, איינע די אַנדערע, און בשעת סע פּעררייסט זיך ביי איינער די אונטערשטע רייף, זעהען זיך אַרויס פּערדרי־פּעטע, קוימיגע שמאַטעס — אַז סע פּערשעמען זיך אַזש די גאָלדענע אויערינגלעך אין די אויערען און סע ווערען שוואַרץ די גלאַנצענדיגע

שטיינדלעך אין די בראָנזועלעטען... סע געפעלט אייך ניט, האַ? איהר דרעהט מיט דער נאָז און קוקט שוין בעסער אויף די קלענערע מיידעלעך, וואָס געהען מיט די כלות? אדרבא, זעהר פיין! איך האָב אויך ליעב קינדער, אין דוקא אַזוינע, וואָס האַלטען זיך קינדעריש; אפילו דאָס קינדערשע פּלאַפּלען, דאָס שפּרינגען און טאַנצען איז ביי מיר ליעב און טייער. איז אָבער די צרה, וואָס אין גלופּסק איז ניטאָ קיין קינדער. גלופּסקער יונגלעך זענען קליינע יודעלעך מיט אַלע פּאָסטעמקעס: מיט'ן ריידען, מיט'ן אָנטאָן, מיט'ן היטען זיך, מיט דעם פּחד און דעם טרויער און די דאגות, וואָס זענען אָנגעשריבען אויף זייערע פּנים'ער. דער חילוק איז נאָר, וואָס זיי זענען קליינע, זיי האָבען ניט קיין בערד און קיין ווייבער. גלופּסקער מיידעלעך זענען אַלטע ווייבער אי מיט זייער לשון, אי מיט זייערע גענג, זייערע תנועות, זייער הכנעה, זייער שטילקייט און אַראָבגעפּאַלענקייט, אי אפילו מיט זייער חכמה. נאָר וואָס דען? זיי זענען קליינע און קינדלען ניט, ווייטער גאָר ניט. קינדער אָהן קינדישקייט, קינדער — אַלטע מענשען! איז דען דאָ אַ זאַך, וואָס זאָל דערוועקען אַזוי פיעל אי טרויער, אי האַרץ־וועהטאָג, אי פּערדראָס, אי טיעפען רחמנות? קינדער אָהן קינדישקייט זענען פּונקט ווי די געמאַכטע קוויטען אויף די היט פון די ווייבלעך...

אָבטונג, רבותי! מיינט ניט, אַז דאָס זענען גערטנער. דאָס געהען די ווייבלעך, ווי אַ משערערע שאָף, אין אויף זייערע היטעלעך וואַקסען דאָס גראָזען אין בלעטער און קוויטען און אַלערליי אַנדערע שפּראָצונגען. די גלופּסקער ווייבער האָבען ניט מורא פאַר כלאים: זיי פלאַנצען אויף זייערע היטע־עך מילגראַמען און זאַנגען, וויינטרויבען מיט מאַנדלען, ציבעלעס מיט קאַרשען מיט קאַבאַקלעך, ווערצעלעך חריין מיט שאָלעכץ פון קאַרטאָפליעס צווישען גאַנצע פּעק גראָז אין הושענות — אַ פערגעניגען! סע פעהלען ניט קיין פויגלען צווישען די בלעטער, דאָ אַ שוואַלב, דאָרט אַ סאָראָקע, אַ זשוק, אַ זומער־פויגעלע, אַלערליי מאָדנע בעשעפענישען גאָר אָהן אַ צאָהל. די פּוסטע ערטער דאָרט אינמיטען, וואָס דאַכטען זיך אייך אוים ווי לעדיגע פּלעצער אינמיטען אַ געדיכטען וואַלד, דאָס זענען די טיכלעך און פאַטשיילעס אויף די קעפּ פון די גלופּסקער צניעות — סיי די, וואָס זענען געוועזען צניעות פון דער יוגענד אָן, סיי די, וואָס זענען געוואָרען גוט און פרום ערשט אויף דער עלטער, אַז זיי האָבען שוין אויפגעהערט קינדלען און זענען געוואָרען גבאי'טעס. אין אַ גוטער שעה. די עקען פון די פאַטשיילעס זענען ביי טייל ווייבער צוגעשפּיליעט מיט

אַ שפילקע, ביי אַנדערע — פערבונדען מיט אַ שלייף, ביי נאָך אַנדערע זענען די עקען פריי אין פלאַטערן הינטען אויפ'ן ווינד. די היטעלעך מיט די גערטנער האַלטען זיך מיט נסים אויף גראָבע, געדיכטע פאַרוקען, וואָס דער קאָפּ שטעקט אין זיי כמעט ביז די אויגען, און די אויגען וואַרפען זיך, לויפען אין אַלע זייטען און קיין זאַך בלייבט פון זיי ניט פערבאָרגען. קיין אויערען און קיין האַלז זעהט מען ניט, נאָר רינגעלעך, קייטעלעך, פערעל און דימאַנטען — אמת'ע אָדער פאַלשע. דער קאָפּ מיט מיט דער גאַנצע מאַכינאַציע זיצט אויף אַ גוף מיט צוויי פיס, און דער גוף איז אַיינגעוויקעלט אין קליידער פון אַלערליי קאָלירען, וואָס זענען אָנגעטאָן איינס אויפ'ן אַנד ער'ן, ווי די שאָלעכץ פון אַ ציבעלע: אויבען אַ זיידענער מאַנטעל, אַ טייערע טאַלמע — פאַר לייטען, אונטען קויטיגע, צעריסענע שמאַטעס. און חאָטש די זון סמאַליעט, און דער עולם שוויצט, נעבעך, אַז ס'איז אַ גאָטס רחמנות, פונדעסטוועגען קענט איהר דאָ זעהן ווייבלעך אויסגעפוצטע אין זעהר וואַרימע מלבושים, וואָרום די תאוה צו פוצען זיך איז אַזוי גרוים, אַז זי איז גובר די היץ און דאָס שוויצען אום זומער, די קעלט און דעם פראָסט און דעם שניי אינמיטען ווינטער. אין רחמים ביי ווייבערשע מאָדע: אַז מע דאַרף, ס'זאָל יענעם שטעכען די אויגען מיינער אַ מלבוש, אַ ציערונג, ווער וועט דאָ געהן קוקען אויף צער בעל החיים?... די ווייבער אַז זיי געהען, שווייגען זיי, חלילה, ניט, נאָר מע האַלט אין איין פלאַפלען. איינע רעדט מיט דער אַנדערער, דאַכט זיך, גאָר ווי אַ גוטע שוועסטער, רוימט איהר אין אויער אַריין אַלע סודות פון איהר שטוב און פון דער דאָליע, וואָס זי האָט ביי'ם מאַן, אין דער אייגענער צייט וואַרפט זי אָבער אַ קוק אויף יענערס באָקעס און סע חאַפט זי אָן אַ קנאה, קירעוועט זי זיך אוים און ווינקט מיט אַנ'אויגעל צו די, וואָס שטעהען הינטען. פערשטעהען די דעם וואונק און ענטפערען אויך מיט אַנ'אויגעל אין מיט אַ געלעכטערעל, ווי איינער רעדט: מיר ווייסען, מיר ווייסען, זי איז טאַקי אַ גרויסער לא יוצלח; אָבער אַז די ערשטע דרעהט אוים דעם קאָפּ אין אַנ'אַנדער זייט, מאַכען זיי פון איהר פונקט אַזוי חוזק, ווי פון יענער. און בשעת מע דרעהט הינטען מיט די נעז און מע ווינקט מיט די אויגען און מע שאָקעלט מיט די קעפּ וואָס ווייטער אַלעמאָל מעהר, ווערט אַ מהומה אין אַ רידהערעניש און אַ שאָקלעניש אויבען אין די גערטנער אויף די קעפּ. סע ציטערט די פעטרישקע אין סע פלאַטערט דער פויגעל, סע וויעגט זיך דאָס קאַבאַקעל און סע הוידען זיך די צווייגלעך. הושענות קלאַפען זיך איינס אין דער אַנדערער, סע

פאַלען פירות פון דער הויך. — אַ גרופסקער מעוברת'ע יודענע איז אויך גיט שווער צו דערקענען: זי האַלט דעם רוקען אויסגעבויגען אויף צוריק, טראָגט דעם בויך מיט אַ משונה גדלות, קוקט אויף אַלע מיט אַ פערקרימט פנים, אַ קוראַט ווי זי האָט צו אייך טענות, אַ קוראַט ווי איהר זענט איהר עפּעס שולדיג. איהר זענט מחויב איהר פאַלען צו די פיס און איהר דאַנקען פאַר דער גרויסער טובה, וואָס זי טהוט, פערמעהרענדיג די צאָהל פון אונזערע יודעלעך, כן ירבו... אָן זעה איך אַ בעקאַנטע, פייטעל דעם מעקלער'ס ווייב, ברײַנדעל, אַ יודענע, קיין עין הרע, אַ מאַשין, זי איז אָנגעוואָפּענט מיט איהר גאַנצען ציערונג. דער קאָפּ ווי אַ באַקדייזשע, דאָס היטעלע האַלט למזל אין איין בליהען, דאָס פנים פערפלאַמט פון די וואַרימע קליידער מיט דעם שווערען מאַנטעל. וואַרט אַ ווײַלע, אַט וועל איך זי אַ רוף טאָן, די גרויסע חכמה, און וועל זי אַייך פאָרשטעלען.

— גוט שבת, ברײַנדעל! איהר הערט?... ניין, זי הערט ניט. זי לויפט, ווי פון אַ שרפה... ס'איז געוואָרען אינמיטען דערינען אַ גע־פילדער, אַ יאָגעניש... היט זיך, רבותי!.. ווייבער לויפען, איילען... די טשערערע געהט! די בהמות קומען פון דער פאַשע. פאָרענט יאָגען זיך די ציגען אין איין אימפּעט, מיט'ן צאַפּ, דעם עזות־פּנים, בראש. זויגענדיגע קיה געהען און רעווען, דאָס בענקען זיי נאָך די קעלבעלעך, וואָס זיי האָבען גע־אָזט אין דער היים. טעלעצעס דרעהען זיך, מאַכען ווילדע שטיק, און דער בוהאַי, דער בחור מיט די גרויסע הערנער און שטאַרקע קאָפּיטעס, יאָגט זיך נאָך זיי. אַ געשריי אין גאַס. אַ טומעל, אַ רעש, און דער שטויב פליהט וואָלקענסווייז ביז אונטער'ן הימעל.

אוים, רבותי! די סצענע איז געענדיגט, דער פאָרהאַנג פאַלט!

איך, מענדעלע מוכר ספרים, זאָג אַייך מיט אַ קלאָרער דעה און מיט אַ רוהיג געמיט, אַז אַ גלופּסקער יוד איז בטבע אַנ'עניו, ער יאָגט זיך ניט נאָך כבוד, ער איז אַ בישן, אַ בעל־רחמנות, ער פאַלט ניט אַריין אין יענעמס רייד, ער ווייסט ניט פון קיין גוזמות, פון קיין פּליאָטקעס און אַז. וו., און אַז. וו. און טאָמער וועט עמיצער זאָגען פערקעהרט, זאָלט איהר וויסען, אַז ער איז אַ פּושע ישראל, און דאָס וואָס ער זאָגט איז אַ חלול השם און אַ גרויסע בעליידיגונג פאַר יודען, און סע קומט איהם דערפאַר, אַז ער זאָלט ניט האָבען קיין חלק לעולם הבא. אַי וואָס, טאָמער וועט קומען איינער אין פרעגען אַ שאלה: ס'טייטש, מיר זעהען דאָך דעם היפך! אַ סימן — די גלופּסקער גבירים און פיינע בעלי־בתים, וואָס זיי קאָמאַנדעווען איבער קהל, קוקען אויפ'ן פּראָסטען עולם, ווי אויף

אַ סטאַרע שאָף, און ס'איז ניטאָ קיין גרעסערע בעלי־גאוה, קיין מיאוס'ערע צבועק'עס, קיין ערגערע אכזרים, ווי זיי? ס'טייטש, מע קאָן דאָך אָנרע־בענען אַ גאַנצען רייסטער פּאַסקודנע מעשיות, ווי אַזוי זיי האַלטען זיך גרוים, ווי אַזוי זיי האָבען ניט קיין רחמנות אויף יענעם, ווי אַזוי זיי טהוען אָב די ערגסטע פסלנות: דער גביר רב גימפּל ב"ר זרח האָט געטאָן אַזוי, און דער נגיד רב האָצמאַך ב"ר גרונם — אַזוי און אַזוי? וועל איך איהם אויף אַזאַ קשיה ענטפערען: שוטה שבעולם! ביזט דען בלינד, דו זעהסט דען ניט, אַז אַלצדינג וואָס דו זאָגסט, איז נאָר צווישען אייגענע, אין די איי־גענע ד' אמות? נאָר אַנטקעגען אַ יודען איז דער גלופסקער אַ גאַנצער מאַכער, אַ „יאַ טאָבי דאַם", נאָר אַז ער האַנדעלט מיט אחינו בני ישראל איז ער אַ תקיף, אַנ'אָדון בפקדך, אַנ'אײַזערנער בעל־גאוה. אַז סע' קומט אָבער צום גוי, האָסטו געזעהען, ווי קליין ער ווערט, ווי נידעריג ער האַלט זיך, ווי אײַנגעבויגען סע ווערט זיין רוקען אפילו פאַר דעם ער־גסטען, ווי געטריי ער איז מקיים די מצוה: הזהרו בגוי קטן? אויב איהר ווילט, קען איך איהם אָנווייזען ניט איין גלופסקער גביר, וואָס צווישען גלופסקער איז ער אַנ'אדיר, אַ שררה, אַ לייב: ניט צוצוטרעטען, און פאַר'ן פריץ איז ער אַ פליעג, אַ ניו־קעלע, אַ נעבעך, אַ גרויסער עניו, קריכט אויף דעם בויך און קושט די האַנד און בוקט זיך בדחילא ורחימא פאַר יעדען זילבערנעם קנעפּעל, וואָס דאָס איז, כידוע, אַ גרויסער כבוד און אַ שענקייט פאַר'ן גאַנצען פאָלק ישראל. טאָמער וועט ער זאָגען: יאָ, אמת, דערינען בין איך דיר מודה, זיי זשע דו מיר חאָטש מודה, אַז די גלופּ־סקער זענען להוט נאָך כבוד, אַ סימן — די שוהלען און בתי מדרשים, וואו סע געהט ניט אַוועק קיין שבת און יום־טוב אָהן קריעג און מחלוקת, וואו סע פליהען פּעטש און קלאַפּעס, ווי האָלץ, יודען רייסען אוים איינער דעם אַנדערען די פאות און די בערד צוליעב שטעדט און עליות און גבאות און שחיטות און חזנות און מגידות און כדומה אַזעלכע זאַכען — וועל איך איהם דערויף ענטפערן, אַז ער איז אַ בור, אַנ'עם הארץ. וואָרום די מלחמה, וואָס דאָרט פיהרט זיך, איז אין אמת'ן אַ מלחמת מצוה, די רייסענישען מיט די קריעג זענען אַ מחלוקת לשם שמים, צוליעב דעם כבוד פון גאָט, ברוך הוא, און דעם כבוד פון דער הייליגער תורה. די פּעטש מיט די אויסגעריסענע פאות דאָרטען זענען נאָר אַ בעוויז, אַז יודען זענען פרום, אַז זיי זענען זיך מפקיר מיט לייב און לעבען פאַר דער תורה און פאַר'ן מקום קדוש, וואָס דאָס איז זייער שטאַרקסטע פעסטונג, זייער גרויסקייט, זייער גאַנצע גבורה. אַ סימן — האָסט דען אַ מאָל גע־

זעהן, אפּיקורסים זאָלען אַזוי טאָן?... און די טענה, אַז די גלופּסקער האָבען אין זיך ניט די מדה פון רחמנות, ווייל זיי יאָגען איינער דעם אַנדערען, דערגעהען זיך די יאָהרען, שרייבען דאָנאָסען און געהען מיט מסירות און דערקוטשען דערמיט נאַמשאַלסטווע אַזוי פיעל, אַז ס'איז יענע שוין געוואָרען נמאס ומאוס, בשעת די צדקה-ענינים זענען ביי זיי פערוואַהרלאָזט, די תלמוד-תורות מיט די שפּיטאָלען וויכט, די קהל'שע געשעפּטען אָהן אַ סדר און אָהן אַ טאָלק, — אַזאַ טענה בעווייזט נאָר, אַז ווער סע זאָגט אַזוי, איז אַ שוטה, אַ טיפּש, וואָס פערשטעהט ניט דעם פּשט פון „רחמנות”. אַ מענש אַ געזונטער, וואָס דער גוף איז ביי איהם גאַנץ און דער ביטעל ניט מאָגער, דאַרף ניט אָנקומען צו יענעמס רחמנות. הייסט עס, אַז מיט דער מדת הרחמים קען איהם דער עולם ניט אָנריהרען בשום אופן, און אַזוי ווי דער כלל קען דאָר ניט לאָזען דעם יחיד אָהן זיין השגחה, מוז מען זיך צו איהם נעהמען מיט דער מדת הדין. דערפון איז געדרונגען, אַז כל זמן אַ יוד קען זיך נאָך האַלטען אויף די פיס און ציהען דאָס שטיקעל פרנסה אָהן יענעמס טובה, ניט דאַרפענדיג ניט זיין עצה, ניט זיין חכמה, ניט זיין הסכמה און ניט זיין אפּוטרופּסות, מעג מען איהם רודפ'ן, דערלאַנגען אַלעמאָל ביז'ן ביין, כדי ער זאָל געדענקען, אַז אַ יוד טאָר ניט לעבען מיט אַ רוהיגען קאָפּ און טאָר זיך ניט פערלאָזען אויף זיך אַליין און אויף זיין אייגענעם שכל. דערפאַר אַז ער פאַלט, אַז ער ווערט אָן די פרנסה און דאַרף אָנקומען צו מתנת בשר ודם, ווערען די גלופּסקער תיכף גרויסע בעלי-רחמנות, מע פערדעכענט איהם באַלד אין דעם כלל פון בטלנים, וואָס געהען אַרום איבער די הייזער, אַז ער ווערט קראַנק, נעהמט מען איהם אַריין אין הקדש, און אַז ער שטאַרבט, ברענגט מען איהם צו קבורה. איבער יעדען גראָשען, וואָס די גבירים געבען אוים אויף צדקה, מאַכען זיי אָן אַ גאַנצען טאַראַראַם, כדי די וועלט זאָל וויסען, אַז ס'איז נאָך דאָ בעלי-רחמנות צווישען יודען. די רייכע גלופּסקער קמצנים, וואָס האָבען ניט ביד צו העלפען אַן אָרימאַן מיט זייער גראָשען, העלפען איהם לכל הפחות מיט אַ קרעכץ, אַ זיפץ, געבען איהם וואוילע עצות! זאָגען איהם וואַרימען מוסר, טרייסטען איהם און לערנען זיך פערלאָזען אויף גאָט און אויף זיינע גרויסע חסדים. אפילו די קהל'שע חאַפּערם, די קאָך-לעפעל, וואָס אַ מטבע, אַז זי קלעבט זיך צו צו זייערע פינגער, קען זי זיך ניט אָברייסען בשום טנין ואופן, אפילו זיי האָבען שטאַרק רחמנות אויף זיך אַליין, וואָרום סע שטעהט דאָך אַ בפירוש'ער פסוק: „גומל נפשו איש חסיד”, און ווידער

האבען מיר א פסוק: „יודע צדיק נפש בהמתו" — בהמתו מיינט מען דעם גוף. וואס אנ'עהרליכער יוד איז מחויב צו זארגען וועגען איהם און איהם וואויל צו טאן. — און אזוי ווי סע זענען צעגאנגען, ווי א רויך, די טע:ות געגען גלופסקער בעלי־רחמנות, אזוי זענען אויך בטול ומבוטל די טענית געגען אונזערע בישנים. שונאי ישראל האבען אויסגעטראכט, אז סאיז ניטא קיין גרעסערע עזות־פנים'ער, ווי גלופסקער, אז אין דעם פרט איז ניטא קיין חלוק צווישען א גביר און א קבצן, א משכיל און א חסיד, א גבאי און א בטלן. מע דערצעהלט זיך אן גאנצע פעק מיט מעשיות, וואס פאר אנ'עזות מחוצף פנים דער גלופסקער איז. די מעשה איז אבער, אז יעדער זאך דארף מען בעטראכטען פון צוויי זייטען. אזוי פיהרט זיך שוין אויף דער וועלט, אז גוטס איז כסדר אויסגעמישט מיט שלעכטס, אהן א שאטען איז ניטא קיין ליכט. און אויב אזוי, וועט שוין אלצדינג אויסקוי־מען וואויל אין פיין, מיט דעם אויבערשטענס הילף. ווארום, צוריק רייד־ענדיג, ווען ווערט א גביר אנ'עזות־פנים? אז מע איז זיך פאר איהם מבניע, מע חנפ'עט איהם, מע לויבט איהם ביז'ן הימעל ארויין, מע געפינט אין איהם אזוינע מעלות טובות, וואס ער האט זיי קיינמאל ניט געהאט און וועט זיי ניט האבען, מע איז מבטל דעם אייגענעם רצון פאר זיין רצון אדער זיין משוגעת. אין א משכיל, א שטייגער, ווען ווערט א מחוצף? אז ער האט אויף זיין לעבען ניט געזעהען גאר ניט א חוץ גלופסק, וואו ער איז אויסגעוואקסען אין בעקומען אלע זיינע קענטענישען. אזא משכיל גלויבט טאקי באמונה שלמה, אז קיין העכערס ווי די גלופסקער השכלה איז ניטא, אז דערמיט הויבט זיך אן און דערמיט לאזט זיך אויס די גאנצע חכמה אויף דער וועלט, און ער, דער משכיל, ווייסט שוין אלצדינג און קיינער קען זיך צו איהם ניט גלייכען. דאס אייגענע איז מיט אלע גלופסקער יודען, וועלכע ווערען עזות'ניק'עס נאר דעמאלט, ווען איהר גיט זיי שלום־עליכם און לאזט זיי אריבער איבער אייער שוועל. אבער א גלופסקער גביר, אז קיינער קוקט זיך אויף איהם ניט אום און מאכט זיך ניט וויסענדיג פון אלע זיינע משוגעת'ן, אדער א גלופסקער משכיל, אז ער ווערט פערוואָרפען אין א גרויסער שטאדט און דערזעהט, אז ער טויג אויף כפרות מיט זיין בידנע ביסעל קענטענישען, און דעם־גלייכען יעדער גלופסקער יוד, אויב איהר רעדט מיט איהם שטעהענדיג אין טהיר, אי דאס געצעהלטע ווערטער, און קיין האנד דערלאנגט איהר איהם דוקא ניט, — דעמאלט איז ער א גרויסער בישן, האט דרך־ארץ פאר לייטען, רעדט בנעימות'דיג, שטיל און פיין, גאר ניט צו דערקענען.

אַט אַזוי, רבותי, קען מען פערטײַטשען אויך אַלע אַנדערע גלופּסקער מדות, וואָס סע דאַכט זיך, אַז אין פלוג זענען זיי סותר מײַנע ווערטער. דאָס, וואָס סע דאַכט זיך, אַז די גלופּסקער, ווען זיי קומען אויף אַנ׳אסיפה, שלאָגען זיי איבער אײנער דעם אַנדערענס רייד, לאָזען ניט ענדיגען, פערפּלאָנטען אײנער דעם צווייטען, שיטען מיט גלייך־ווערטלעך און משלים און וויצען און ס׳איז בײַ זיי ניט קיין אסיפה, נאָר אַ יריד — איז דאָס נאָר אין קהל׳שע זאַכען, וואָס אַנ׳אסיפה איז דאָ דער עיקר, אויף צו שרייען און פּילדערען און געוואַלדעווען, וויפיעל מ׳האָט כּח, כּדי אַלע זאָלען וויסען, אַז רב פייבוש ברב טרייטעל איז אויך אַ בעל־הבית און האָט אויך פּראַווע צו שרייען. דער תּוך פון אַזוינע אסיפות איז נאָר דער טומעל און די שטיקעניש, און אַז מ׳האָט אָבגעליאַרעמט און אָבגעקוועטשט זיך די זייטען, מע ווייסט אַליין ניט צוליעב וואָס, צוגעהט מען זיך בשלום און מע קומט אַהיים מיט דעם אייגענעם, מיט וואָס מ׳איז אַוועקגעגאַנגען. די קהל׳שע ענינים פיהרען זיך בײַ אונז, ברוך השם, אויף דעם אַלטען שטייגער, און די גלופּסקער יודען זעהען און שווײַגען דוקא, זיי מאַכען ניט קיין געשרייען, זיי מישען זיך ניט אין די רייד און אין די הנהגות פון די קהל׳ס־לייט. טהוט אַ קוק, למשל, אויף אַ גלופּסקער פּראָצענטניק, וואָס אויף דער אסיפה האָט ער אַ וואָרט ניט געלאָזט אויסריידען מיט זײַנע פּוסטע שמועסען; און אַז ער איז בײַ זיך אין דער היים און דער יוד, וואָס לייהט בײַ איהם געלט, קומט און בעט זיך פאַר איהם און חלש׳ט, שווייגט ער דוקא יאָ; יענער וויינט מיט בלוטיגע טרערען, דערצעהלט איהם זײַן ביטערע לאַגע, און ער שלאָגט איהם דוקא ניט איבער די רייד, ביז דער יוד ווערט הייזעריג ריידענדיג און געהט אַוועק מיט אַ פערקלעמט האַרץ.

— רב מענדעל! — האָט מיר געזאָגט מײַנער אַ בעקאַנטער, שמועסענדיג מיט מיר פון גלופּסקער יודען און הערענדיג, ווי איך לויב זיי אין טאָג אַרײַן מיט די אייגענע ווערטער און מיט די אייגענע ראיות, ווי איך שרייב דאָ, — רב מענדעל! עפּעס שמעקען מיר אײַערע רייד מיט פּלפּול, ממש סע זעצט אין דער נאָז, ניט אויסגערעדט זאָל זײַן. איך מיט אײַך רייד קלאָרע דבורים, פּראָסט און פּשוט, ווי דער שכל איז מתחיב און ווי די פאַקטען בעווייזען אונז יעדען טאָג, און איהר פערדרעהט מיר די פאַקטען, טײַטשט אויס אַלצדינג מיט אַ פּלפּול און אַ סברא, אַקוראַט ווי איהר לערענט מיט מיר אַ בלאַט גמרא.

— ווען איהר וואָלט אין דער יוגענד געלערענט גמרא, — האָב

איך געענטפערט מיט אַ רוגזה, — וואָלט איהר איצט, כ'לעבען, ניט גע־זוכט קיין חסרונות אויף די גלופסקער. איך און אייער גלייכען בעט איך נאָר איינס: טשעפּעט מיר ניט מיין ליעבהאַרציג גלופסק! אַט דאָס איז טאַקי דער אומגליק, וואָס איהר האָט ניט געלערענט קיין גמרא, זענט איהר אונז אַ פרעמדער, פערשטעהט איהר ניט די סברות און די טיעפע געדאַנקען, וואָס שטעקען אין מיינע רייד.

— דעם אמת מוז איך אייך זאָגען, אַז אייערע ווערטער זענען מיר פּונקט אַזוי פריקרע, ווי די אַלע מאמרים, וואָס זענען געשריעבען מיט דעמזעלבּיגען נוסח, — האָט מיין בעקאַנטער געענטפערט, טייטענדיג אויף אַ גאַנצען פּאַק יודישע גאַזעטען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם. — און איהר, רב מענדעלע, פערשטעהט יאָ, וואָס איהר רעדט און גלויבט טאַקי דערינען אויך? אדרבא, זאָגט, נאָר זאָגט דעם גאַנצען אמת.

— אַודאי, פערשטעה איך און אַודאי גלויב איך וואָס איך רייד, פּונקט ווי די שרייבער פערשטעהען, וואָס זיי שרייבען, און גלויבען אין זייערע מאמרים...

— אויב אַזוי... אויב אַזוי, זענט איהר... ניט בּיי'ם זינען! — האָט יענער געענטפערט שטאַרק פערוואונדערט, און האָט דערבּיי גע־שאָקעלט מיט'ן קאָפּ, ווי איינער, וואָס איז זיך פון עפּעס מיאש.

איך פערשפּאָר אייך זאָגען, רבותי, אַז דאָס איז געווען איינער פון די יודישע פּאַטריאָטען. ניט פון אונזערע מענשען. איך ווייס בּיי זיך זעהר גוט, אַז איך בּין, בּרוך השם, ניט משוגע, ניט קיין חסר־דעה, פּונקט ווי איך ווייס, אַז איהר, רבותי, איהר אַלע אונזערע מכובדים, וואָס איהר שרייבּט מאמרים און האַלט פלאַם־פייערדיגע רעדעס, זענט אַודאי ניט קיין משוגעים און ניט קיין נאַראָנים, חלילה, ווי סע קען זיך אַמאָל דאַכטען. אַודאי דרשנ'ט איהר ניט אומזיסט, מסתמא האָט איהר אייער בעהאַלטענע כּונה... דעריבּער לאָמיר זשע ניט מורא האָבען פאַר אַלערליי עזות־פּנים'ער, וואָס טרעטען אַרוים מיט טענות, לאָמיר זיך אויסלאַכען פון אַלע זייערע זידלערייען. בּיי מיר איז געבּליבען, אַז פון היינט אָן און ווייטער ענטפער איך זיי גאָר ניט, לאָזען זיי ריידען צעזעצטערהייט. איך וועל דעריבער זיי ניט געהן אָבענטפערען אויף זייערע טענות, אַז גרופסקער יודען האָבען, קלאָמפערשט, ליעב צו זאָגען גוזמות, צו מאַכען דעם חלום גרעסער פון דער נאַכט. וואָס אַרט מיך, אַז זיי ריידען? איך וועל בעסער זיך נעהמען צו דער מליצה, איך וועל דערצעהלען גלופסקער שבחים, ווי מיין האַרץ גלוסט, און וועל ניט מורא האָבען, טאמער וועט עמיצער

זאָגען, אז איך דערצעהל גוזמות, ווי דער שטייגער פון אַ גלופּסקער בעל־לשון.

פּרנסות איז, קיין עין הרע, דאָ אין גלופּסקער ווי שטערן אין הימעל! וויפיעל חדר־יונגלעך, אַזוי פיעל איז דאָרט דאָ מלמדים און בעל־הבית... העלפּערס; וויפיעל בחורים מיט מיידלעך, אַזוי פיעל שדכנים; וויפיעל קונים, אַזוי פיעל קרעמערס; וויפיעל סוחרים און פּראָצענטניקעס, אַזוי פיעל מעקלערס; וויפיעל בעלי־בתים, אַזוי פיעל בטלנים; וויפיעל גאַסען, אַזוי פיעל שוהלען, קלויזען, בתי־מדרשים און מנינים, און פונקט אַזוי פיעל איז דאָ חזנים, גבאים, שמשים, בעל־קוראים און בעל־תוקעים; וויפיעל חסידים פון פערשיעדענע רביים, אַזוי פיעל רבנים, דיינים און שוחטים; וויפיעל מצות, אַזוי פיעל בעקערס, קנעטערינס, רעדלערס און משגיחים; וויפיעל שלעק מיט וועהטאָגען, אַזוי פיעל אָבשפּרעכערס, בעלי־טובות, קהל׳ס סטראַפּטשעס און מוסרים. אַחוץ דעם נאָך דאַרף מען צורעכענען די קאַבצאַנסקער שיינקערס, די שמאַטע־הענדלערס, די פערלעגער מיט די מחברים מיט די רעדאַקטאָרען מיט די מוכר־ספרים׳ניקעס, און וויפיעל ס׳איז דאָ די אַלע מינים אינאיינעם, אַזוי פיעל איז דאָ אין גלופּסק קבצנים און אביונים. מ׳האָט אַ בלבול אויסגעטראַכט אויף די גלופּסקער, אַז זיי זענען רייך ווי קרח. גלויבט ניט! קרח׳ס אוצרות פערמאָגען נאָר עטליכע, געצעהלטע מענשען פון זיינע אייניקלעך און זייערע באַסאָקעס, די איבע־ריגע מוטשען זיך נעבעך אויפ׳ן שטיקעל ברויט, קומען אָב, האָרעווען, דרעהען אַ מח, און סע העלפט ניט, חאָטש צעריים זיך: ניטאָ קיין געלט! טאָמער זעהט איהר אַמאָל, אַ גלופּסקער יוד פיהרט זיך מיט׳ן טראַסק, ווי אַ גביר, פאָהרט אַרוים אין אַ פאַעטאָנדעל מיט אַ פּאָר ברענענדיגע סוסים, זאָלט איהר וויסען, אַז ס׳איז נאָר אַן׳אָנשטעל, אַ פערבלענדע־ניש, כדי לייט זאָלען מיינען, און אמת׳ן איז ביי איהם די קעשענע פונקט אַזוי לעבערדיג, ווי ביי אַלע גלופּסקער קבצנים. הכלל, סע גליקט ניט אונזערע גלופּסקער ברידער אין זייער פּרנסה, זיי האָבען ניט קיין מזל, וואַהין זיי קעהרען זיך און ווענדען, און פונדעסטוועגען איז אַ פערגעניגען צו וואוינען מיט זיי אינאיינעם, וואָרום ווער קען נאָך אַזוי זיין אַ קבצן, ווי דער גלופּסקער, ווער איז נאָך אַזוי מסוגל צו טראָגען דעם דלות און זיך פאָרט האַלטען ווי עס איז...

גוט און וואויל איז מיר געווען אין גלופּסק פריהער מיט יאָהרען. שטיל, רוהיג איז מיר געווען אויף דער נשמה, פונקט אַ שטייגער, ווי איינעם, וואָס ליעגט זיך אין מיטען העלען טאָג אין אַ פינסטערן חדר אוים־

געצויגען ווי אַ גראַף אויף זיין בעטעל. אַרום און זענען מענשען פערהאָרעוועט, מע לויפט, מע טהוט מעשים, מע איז שטאַרק פערנומען מיט וועלט-זאַכען, מע איז צוגעבינדען צו דער ערד מיט אַלע חושים, און דו שוועבסט זיך פריי אַרום מיט דיין פאַנטאַזיע גאַר הויך, וואו די וועלט האָט אַן עק, בויסט זיך בנינים אין דער לופטען און פיהלסט ניט, ווי דיין צייט געהט אַוועק. אַז איך פלעג אַרויסגעהן אין גאַס אַריין און דערזעהען, ווי עס שיטען זיך, קיין עין הרע, יודעלעך אַהן אַ שעור, ווי מע רוקט זיך אַהין און אַהער, מע בעגעגענט זיך, מע פערהאַלט זיך אויף אַ רגע אינמיטען וועג און מע צעגעהט זיך ווידער, לויפענדיג מיט אַן'אימפּעט, איילענדיג יעדערער צו זיין געשעפט, ווייסט איהר וואָס פאַר אַ פנים זיי האָבען ביי מיר געהאַט? פונקט ווי מוראַשקעס, — מענשען-מוראַשקעס, וואָס דער אויבערשטער האָט מיט זיין גרויס חסד זיי אַריינגעגעבען אינסטינקטען און געפיהלען און האָט זיי פערזאָרגט מיט קינציגע אברים, כדי זיי זאָלען זיך קענען זוכען זייער ברויט. אָט לויפט אַזאַ מין גלופּסקער מוראַשקע: זי האָט צוויי הערנער אויף צו טאַפּען מיט זיי, ממש ווי צוויי הענד ביי אַ מענשען, און זי בעטאַפּט אַלצדינג, וואָס זי טרעפט אויפ'ן וועג; זי האָט אַ שאַרפען חוש-הריח און דערשמעקט פון דערווייטענס דאָס, וואָס זי דאַרף, סע מעג אַפילו זיין פערגראָבען ניין איי־לען אין דער ערד אָדער סע מעג ליגען טיעף ביי אַייך אין קעשענע. זיי זענען אַ שוואַכע אומה, די דאָזיגע מוראַשקעס. מיט כח קענען זיי ניט נעהמען, זוכען זיי זיך אַלערליי חכמות קונצען, איבערגעשפּיצטע המצאות, אַ ניט וואָלט זיי, חלילה, אויסגעקומען גאַר פּלאַטשיג. נאָך אַ דאַנק גאָט דערפאַר, וואָס ער פערלאָזט זיי ניט, ווי אין פסוק שטעהט: ורחמיו על כל מעשיו. בעוויזט זיך אין גלופּסק אַ נייער נפש, ווערט אַ טומעל, אַ קאָכעניש, מע לויפט זיך צונויף, מע שטעלט זיך איהם אַרום פון אַלע זייטען, מע בעשמעקט איהם, מע בעטאַפּט איהם, וואָס איז ער פאַר אַ בריאה, מע טאַנצט און מע שפּרינגט פאַר איהם אין איין אָטעם. אויף איין שטיקעל ברויט וואַרפען זיך גאַנצע האָפּטעס מוראַשקעס. פאַר איין קערענדעל האַלט זיך מיט די צייהן אַ גאַנצע עדה. איך פלעג נאָר שטעהן פון דערווייטענס, קוקען, וואָס סע טהוט זיך ביי זיי, און שמייכלען. אַז סע פלעגט מיר אַמאָל שוין גאָר ווערען פאַסקודנע אויפ'ן האַרצען, ניט איבערצוטראָגען, מחמת איך בין בטבע אַ מרה-שחורה'ניק, פלעג איך אויף זיי אויפהויבען מיין שטעקען אָדער אויף זיי אויסגיסען אַ טראָפּען טינט, פלעגען זיי פאַר מיר אַנטלויפען, זיך בעהאַלטען אין זייערע לע־

בער און פון דאָרטען האָבען זיי מיך געשטאָכען מיט זייערע שאַרפע אוינעלעך; אַמאָל פלעגט זיך אַ חברה-מאַן איינשטעלען דאָס לעבען און מיך אַ בים טאָן הינטען-אַרום, נאָר דאָס האָט ניט מעהר וועה געטאָן, ווי, אַ שטייגער, דער בים פון אַ פלוי — פלעגט דאָס מיך ווייניג וואָס אַרען. שפעטער פלעגען זיי ווידער אַרויסקריכען פון די לעכער, וואָרום זיי האָבען נעבעך געוואָלט עסען — פלעגען זיי זיך נעהמען צו דער אַרבייט מיט נייעם אימפעט. און איך האָב געקויפט און געשמייכעלט, ווי פריהער, און מיר זענען ווידער געווען גוטע ברידער. מיר האָבען געזעהען בעשיינפערליך, אַז מיר זענען אַ זיווג מן השמים, האָבען מיר געלעבט אין איין נעסט בשלום ושלוה, ווי דער שטייגער איז פון יעדען בעשערטען זיווג, וואָס אַמאָל קושט מען זיך און ס'איז קוצעניו-מוצעניו, אַ מאָל רייסט מען זיך און מע בייסט זיך, אַז סע פליהען שלייערס, און פונדעסטוועגען לעבט מען פאָרט. מיר האָבען אַזוי לאַנג געהויזט אינאייגעם, ביז דער ניט-גוטער האָט זיך ניט אַריינגעמישט און ניט אָנגעמאַכט קיין מחלוקת צווישען אונז בעונותינו הרבים. בין איך אַרויסגעפאָהרען פון גלופסק אַ ברוגז'ער, מיט אַ שווער האַרץ, און האָב מיר געטראַכט: אוים, אַנ'עק, איך קעהר זיך שוין ניט אָן מיט גלופסק, איך וויל שוין ניט קענען די דאָרטיגע יודעלעך, איך וועל מיט זיי שוין קיינמאָל ניט האָבען קיין מגע משא. ס'איז אַוועק אַ שטיק צייט — איך האָב טאַקי געשוויגען, ניט געלאָזט זיי גריסען, ניט געשריבען זיי קיין וואָרט. טרעפט זיך אָבער אַ מעשה — איך הויב אָן בענקען נאָך דעם היימישען ווינקעלע, נאָך די ליעבהאַרציגע גלופסקער יודען, סע ציהט מיך אַהיים, איך וויל דאָרט פערברענגען מיין רעשטעל יאָהרען שטיל און פריעדליך, ווי אַמאָל, נו, בין איך איצט ווידער אין גלופסק, איך שטעה איבער אַ נייעם אויף דער וואַך, איך קוק זיך צו צו אַלצדינג, וואָס סע טהוט זיך אין שטאָדט און אינ'ם גאַנצען קאַנט, און וואָס איך זעה און הער, דערצעהל איך דער גרויסער וועלט, כדי מע זאָל וויסען.

ב.

רבונו של עולם! פאַר דיר איז אָפענבאַר דאָס האַרץ פון דיין ליעב פאָלק ישראל, דו קענסט גוט זייערע געננ, זייערע תנועות און העויות, קיין זאַך בלייבט פאַר דיר ניט פערבאָרגען, ווייסטו דאָך, גאָטעניו, אַז

דיין עדה, דיינע צאן־קדשים, זענען בטבע צו גוט, אַז זיי זאָלען זיך קענען איינהאַלטען, זיי זאָלען יענעם ניט צערנען, איהם ניט געבען קיין עצות, חאָטש יענער בעט בײַ זיי ניט אַזאַ טובה. דאָס איז בײַ זיי די אייגענע גוטסקייט, ווי בײַ אַ קוה, להבדיל, וואָס וויל געבען דעם קעלבעל זויגען מעהר ווי אין יענעם קען אַריין; אַז עמיצער וויל ניט זייער חכמה און זאָגט זיי: איך וועל מיר געהן מיין אייגענעם דרך, ווערען זיי איהם דאָס ניט מוחל זיין ווייל ער וועט לעבען. גאָט, דו ווייסט, אַז דיינע יודען זענען גרויסע ותרנים, זיי ווילען יענעם לערנען שכל מעהר ווי זיי פערמאָגען אַליין, מעהר ווי זיי קענען פערשטעהן. זיי געהען אוים צו הערען נייעס, צו וויסען, וואָס סע טהוט זיך אויף דער גרויסער וועלט, זיי ווילען אָבער געוויאויר ווערען אַלצדינג אָהן טרחה, אָהן מאַטערניש, ניט פערלירענדיג קיין צייט און קיין געלט אויף לערנען. אַז סע טרעפט זיך זיי איינער פון יענער חברה־לייט, וואָס טראָגען די פּאָטשט, שיטען מיט נייעסען ווי פון אַ זאַק — אַזוינע איז בײַ אונז דאָ, קיין עין הרע, ניט ווענינער ווי רכילות־טרייבער, פליאָטקי־מאַכערס און דאַנאָסען־שרייבער — וויל מען איהם ניט אויסהערען כסדר, פון אַלף ביז תיו, נאָר מע טרייבט איהם אונטער, ער זאָל דערצעהלען די גאַנצע מעשה אין איין שמע ישראל. יענער, ס'רוב אַ בטלן, אַ טעלער־לעקער, וואָס ציהט קיום דאָס שטיקעל חיונה פון די פּאָטשטען, לאָזט זיך דוקא לאַנג ניט בעטען: ער דרעהט איבער די יוצרות, חאַפּט דעם סוף פאַר'ן אָנהויב, ווי מען פערלאַנגט פון איהם. וואָרום אונזערע יודען, זאָלען לעבען, וואָס אַלע יאָהרען געהען בײַ זיי אַוועק אין דאגת פרנסה און זיי האָבען ניט קיין רוהיגע מינוט, ווע־ען זיך ניט אָבגעבען מיט אַזאַ זאַך, וואָס האָט ניט קיין שייכות צו משא־ומתן, זיי האָבען ניט קיין חשק דורכצינעהמען אַ ענין פּאַוואָלינקע, מיט ישוב הדעת, פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף. זיי גיב נאָר שטענדיג דעם תוך, דעם עיקר, לערען זיי אוים תורה כולה אויף איין פוס. און קעפּ האָבען זיי דאָך פייערדיגע, דער מח פליהט בײַ זיי כסדר, אויפ'ן אַן'אויבער־הסברה איז בײַ זיי ניט ווערט אַ פּעטרעשקע. נור איז זיי געניג איין רמז וועגען עפּעס אַן'עסק — מאַלען זיי זיך שוין אוים דעם גאַנצען עסק מיט אַ־ע פּישטשעווקעס. גיב זיי נאָר איין פּינטעלע, ווע־ען זיי פון איהם אויסבויען אין דער לופטען אַ גאַנצען בנין.

רבונו של עולם! איך קום איצט דערצעהלען וועגען דיינע קינדער, דיין ליעב פאָלק ישראל, ווי אַזוי זיי לעבען און וואָס סע טהוט זיך בײַ

זיי אין זייער מקום מנוחה. זיי לאָזען מיך אָבער ניט אויסריידען אַ וואָרט. זיי פערשלאָגען מיר די רייד, סע זאָל זיך ביי מיר ניט אַרויסחאַפּען עפּעס אַזוינס, וואָס סע וועט זיי ניט זיין צום האַרצען. בעט איך דיך, רבונו של עולם, דו זאָלסט זיי לערנען דרך ארץ, אַז זיי זאָלען וויסען דעם חלוק פון אַ מענש ביז אַ בהמה; גיב זיי צו פערשטעהן, אַז איך דאַרף ניט האָבען זייער חכמה, און לאָזען זיי מיך ניט מזכה זיין מיט זייערע עצות; לאָז זיי דערקענען, ווער זיי זענען און וואָס זיי זענען, און לאָזען זיי שווייגען, וואָרום בייזערען זיך וועט דאָך סיי ווי ניט העלפען; פערשטאָפּ, אַלמעכטיגער גאָט, דאָס מויל פון די פליהערס, די חאַפּערס, אַז זיי זאָלען מיך ניט אונטערטרייבען צו ענדיגען די מעשה פאַר'ן סוף, מקצר צו זיין מעהר ווי איך האָב בדעה; און האַלט אַיין זייער אומגעדולד, אַז זיי זאָלען אויסוואַרטען ביז איך וועל זיי לכתחילה ניט דערצעהלען דאָס, וואָס סע האָט זיך געטראָפען מיט מיר אַליין אין מיין מקום. און איך בעט דיך, גאָטעניו, דו זאָלסט מיך דערמאַנען לפרנסה ולכלכלה און זאָלסט מיר מצליח זיין מיין וועג, כדי איך זאָל קענען קויפען אַ פערד מיט אַן עגלה, בעגלא ובזמן קרוב.

און איהר זאָגט אָמן, רבותי! וואָרום איך בעט דאָך אויף אַ פערד ניט צוליב ראָסקאָש. איך בין דאָך, חלילה, ניט אויסען צו פאָהרען רייטענדיג, צו קנאַקען מיט אַ בייטש, צו גלייכען זיך מיט פריצים, ווי עס טהוען אונזערע יודישע גבירים. איך בין, ווי איהר זעהט מיך, אַ פראָסטער יוד, פונ'ם אַלטען שניט. פאָהרען רייטענדיג קען איך ניט, פאַר אַ הינדטעל אַנטלויף איך, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט. און מיין נאָמען מענדעל האָב איך, חלילה, ניט איבערגעביטען אויף אַ גוי'אישען. וואָס דען, אַ פערד דאַרף איך האָבען, פראָסט־פשוט, צוליעב דער פרנסה, וואָרום מיין פריהערדיגע קליאַטשע האָט מען — אוי וועה! — פערנומען אין פלען אַריין...

איהר שווייגט, רבותי, איהר וואונדערט זיך, איהר טראַכט, מסתמא, אַז איך מאַך פון אייך חוזק אָדער איך בין אַליין ניט ביי'ם זינען. חלילה וחס! איך טרייב ניט קיין קאַטאָוועס און בין נאָך, דאַנקען גאָט, ביי אַלע געדאַנקען. די מעשה איז טאַקי געוועזן אַזוי ווי איך זאָג אייך: מיין פערדעל האָט מען גענומען אין פלען אין דער שטאָדט קאַבצאַנסק, וואו איך האָב דעמאָלט געוואָהנט, אינ'ם יאָהר תר"מ... לפ"ק, צו די ערשטע סליחות פאַר־טאָג. די מעשה איז געוועזן אַזוי:

תיכף נאָך סליחות געה איך מיר פון דער שוהל מיט אַ רוהיג געמיט

און פיהל זיך גאר ניט שלעכט. ווי געוועהנליך א יוד, וואס האט אראבגע־פטר'ט דאס דאווניזן און איז ניט געבליבען שולדיג דעם רבונו של עולם גאר ניט. אזא יוד פיהלט זיך, אקוראט ווי ער האט אראבגעוואָרפען פון די פלייצעס א שווערען עול, אקוראט ווי ער האט אבגעצאהלט א דערעסענעם חוב. ער האט נאך דערביי א פתחון פה צו זאגען: „דערבארעמדיגער גאט! איך האב אבגעטאן מיינס, אלצדינג אזוי ווי דו האסט מיר גע־הייסען, איצט טהו זשע דו דיינס און בעצאהל מיר מיין שכר, ווארום וואס נאך קענסטו פערלאנגען פון אזא כשר'ען יודען, ווי איך?" ער רעכענט זיך מיט'ן רבונו של עולם, אין הארצען וויל ער איהם נארען מיט א שארפען פלפול און קינציגע טענות, ער וויל איהם איבעררײדען, איבער־קליגען, מאכענדיג א פרומע מינע: גאט, איך גלויב, אז דו ביזט א כל יכול, אלצדינג, וואס דו טהוסט, איז צו גוטען, נאר איך מיט מיין קליי־נעם פערשטאנד קען ניט משיג זיין אלע דיינע מדות. און תיך כדי דבור טהוט איהם א קיצעל דער יצר הרע, און ער הויבט אן אונטערזאגען דעם רבון עולם: פונדעסטוועגען וואלט געוועזען זעהר גוט, ווען דו וואלסט גע־טאן אזוי און אזוי, וועדליג ס'זאל זיין בעסער פאר מיר, ווען דו וואלסט מיר געוויזען בפועל דיין גרויסקייט און איך וואלט געזעהן בעשיינפערליך, אז פנ̇ר דיר איז ניט שווער קיין זאך... אזוי טראכט זיך דער יוד, און איז ביי זיך שטאל און אייזען: ס'טייטש, דער רבונו של עולם אליין זאגט דאך „נצחוני בני", הייסט עס, מען קען איהם איבעררײדען, מע דארף נאר האבען די העזה... טענה'ט ער און לאזט ניט אב און גלויבט באמונת שלמה — ער וועט גובר זיין, ווארום גאט ברוך הוא האט גאר ניט וואס צו ענטפערן, ער האט איהם פערשטעלט דעם וועג פון אלע זייטען, בלייבט איהם ניט גאר ניט, נאר טאן, וואס מע בעט איהם... איך געה מיר אזוי ארייגעטאן אין די דאזיגע געדאנקען, האפען זיך איז ניטא וואס, געה איך מיר פאמעליך, טריט ביי טריט, און פיהל אליין ניט, ווי איך ברום: „במוצאי יום מנוחה". איך קום נעהענטער צו מיין דירה, דערזעה איך פון וויטען עפעס א רייטער אויף א פערד, טראכט איך מיר: מסתמא זענען אנגעקומען סאלדאטען אין שטאדט אריין און מיר האט מען דאס אריינגע־שטעלט דעם רייטער פאר אנ'אורח. בלייב איך שטעהן א צעטראגענער און טראכט מיר: „מעהר פעהלט מיר ניט", ווי אזא אנשיקעניש אויף מיין קאפ. ס'איז אזוי אויך, ברוך השם, אסיען, סע ווערט קא־ט, סע געהט א סדרה הוצאות: דעם קינד א פאר שיכלעך, דעם א רעקעל, א שאלכעל, א וואַ־ים שטיקעל בגד; אפילו לאטעס, אומשטיינס געזאגט, קאסט אויך

געלט; הײַנט, קײן עין הרע זאָל זײ ניט זײַן דאָס עסען, הײַנט האַלץ. אינ'ם שטיבעל מוז מען אַרײַנבראָקען עטליכע קערבלעך: סע רינט דער דאַך, אײן וואַנד האָט זיך שטאַרק אָנגעבױגען, װײל פֿאַלען פֿרעים; אין די פֿענסטער פֿעהלען טאַפֿליעס. מײַנע שיך האָבען שױן פֿון אַ שטיק צײַט אױך געעפֿענט די מײַלער; אַז איך געה אין אַ בלאָטע, קװיטשען זײ, פּישטשען, בעטען זיך רחמים: װאָס האָסטו צו אונז, גענוג אונז שױן געמוטשעט, לאָז אונז שױן זיך אױסרוהען אױפֿ'ן סמיעטניק. די קאַפּאָטע גיט מיר שױן אױך אָנצוהערעניש, אַז זי האָט מיר אָבגעדיענט, געטרײַ און עהרליך, מעהר װי מען דאַרף, סע איז אין איהר שױן, נעבעך, ניטאָ קײן גאַנץ אבר, זי איז הױלע לאָך און לאַטע פֿון דעם קאָלנער ביז דעם עק פֿאָלע, זױפֿיעל זשע איז שױן דער שעור? שױן צײַט זי לאָזען געמאַך אױף די עלטערע יאָהרען. און דאָ מאָלט זיך מיר אױס מײַן עלטער מײדעל. זי איז, נעבעך, דערשלאָגען, זי קרעכצט און זיפֿצט: טאַטע האַרציגער, װאָס װעט זײַן דער סוף? מאַך מיך חתונה און לאָז נעהמען אַנ'עק צו די בזיונות. און דער מחותן שיסט מיט בריװלעך: „שלום לאהובי מחותני וכו', זײַט זשע מוחל, צעהלט אָב דאָס נדן במזומנים ביז דער לעצטער פּרוטה, אַ ניט שיק איך אָב די תנאים". — דער מלמד מאָהנט שכר-למוד פֿאַר'ן יונגעל, דער קצב לאָזט ניט דורכגעהן די גאַס, דער קרעמער האָט זיך אײַנגעשפּאַרט: ער באָרגט מעהר ניט. און דער שמש מאָהנט פֿאַר די שטעדט אין שוהל, מײַנע און מײַן אַלטערס. אױ, רבונו של עולם! קאַרג נאָך, װעניג צרות אױף מײַן קאָפּ, דאַרף איך נאָך האָבען אַ נײעם אומגליק, אַ סאָלדאַט, אַ װילד פֿרעמדען נפֿש, אַ זאַקוציע, און אױן? פּונקט ערב יום-טוב! — נאָר װאָס מעקעט דאָרט אַזױ די ציעג? װאָס געװאַלדעװעט זי מיט אַזאַ רחמנות-קול? אַ הא, מסתמא איז זי אױך ניט צופֿריעדען מיט דעם נײעם גאַסט, מסתמא האָט דער יון זי אַרױסגעטריבען פֿון איהר װינקעל מיט שענע עטליכע קלעפּ, װי דער שטײגער איז פֿון אַ יון. אױ, אַז אָך און װעה איז דיר, יודע-ע! פֿון זינט דו שטעהסט אױף ביז דו לעגסט זיך װײסטו ניט פֿון קײן חײ-שעה, רק דו לײדסט יסורים, רק דײַן האַרץ איז פֿערביטערט, אָנגעזאַפּט מיט װעהטאָגען און קלעמעניש. װאָס זשע קימט אַרױס, אַז דו שטעהסט אױף גאַנץ פֿריה? װי נאָר דו עפֿענסט די אױגען, עפֿענען זיך אױף דיר טױזענטער שלעק; װי נאָר דו שטעלסט אַ פֿוס אױף דער ערד, שטעלען זיך דיר אַנטקעגען אַלע דײַנע שונאים, אַז דו געהסט אין גאַס, בעגעגענען דיך מחנות װילדע מענשען, בײזע, װיסטע מחבלים, ערגער פֿון סדום, רחמנא לצלן. — אַזױ שטעה איך אַ

שטיקעל צייט און טראַכט, און זיפץ און קראַץ זיך אַזש פאַר עגמת־נפש, נאָכדעם לאָז איך זיך ווייעדער געהן אַ היים. אַז איך קום נעהענטער צו מיין שטיבעל, דערזעה איך — דער טויער איז אָפען און עפּעס אַ חברה־מאַן זיצט רייטענדיג אויף אַ פערד, שמייסט עס, ציהט פאַר'ן צוימעל, אַרבייט אויף אַלע כלים, וויל דערמיט אַרויספאָהרען פונ'ם טויער. טראַכט איך מיר: „ברוך שפטרני! פאָהר דיר צו אַל די וויסטע פינסטערע יאָהר, דו און דיין פערדעל, הלואי זאָל איך דיך שוין ניט אָנקוקען ווייל איך וועל לעבען”. איך קום אַריין אין הויף אַריין און — סע בעפאַלט מיך אַ פחד... אוי, דאָס פערדעל! ס'איז דאָך מיין אייגען פערדעל, מיין ליעב־האַרציגע קליאַטשע, וואָס אַלע איהרע יאָהרען האָט זי געהאַט נאָר איין עובדה — שלעפּען דאָס ביידעל מיט ספרים; וואָס זינט איך קען זי, האָט זי, הלילה, קיינמאָל ניט געטאָן קיין גיכען טריט, ניט געהעצקעט זיך, נאָר געגאַנגען פּאַמעליך. בנעימות'דיג, מיט ישוב־הדעת; וואָס אַ חוץ אַמאָל אַ האַרב וואָרט, אַ שטיקעל מוסר, האָט זי פון מיר קיינמאָל קיין בייז ניט געזעהען, ווער רעדט שוין אַ בייטש. אוי, געוואַלד, ס'איז דאָך מיין בידנע פערדעל, מיין אויסגעדייוועטע קליאַטשע! סע זיצט אויף איהר עפּעס אַ פרעמדער גוי, שלאָגט זי מכת רצח, שינדט פון איהר די פעל, זי זאָל לויפען, שפּרינגען! דאָס פערדעל, נעבעך, וויל ניט, סע הירזשעט מיט אַ ברוגז, סע נעהמט זיך אָן מיט האַרץ און בריקעוועט און שטעלט זיך דיבאָם דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבען. צווישען די פיס פּלאָנטעט זיך ביי איהם מיין ציעג, מיין כשר'ע בהמה, וואָס מ'האָט זי צוגעבונדען צו איהם מיט אַ שטריק פאַר די הערנער. וואָס טהוט אַ יוד, אַז ער דער־זעהט אַזאַ מעשה? שרייט ער, מאַכט ער קולות. ווי נאָר איך האָב גע־עפענט אַ מויל, האָבען זיך בעוויזען די לייט, באָרוויסע, ווילדע, מיט אַ פייפען און אַ געשריי, מ'איז מיך בעפאַ־ען פון אַלע זייטען, געקלאַפּט, גע'הרג'עט, גע'ממית'ט, ביז איך בין אומגעפאַלען און געבליבען שטיל.

אַז איך האָב געעפינט די אויגען, איז שוין געווען גרויסער טאָג. איך ליעג אַ צעטומעלטער, אַ צעמישטער. סע טהוט מיר וויי'ה יעדער אבר, און איך ווייס ניט אויף קלאָר, וואו בין איך. ביסלעכווייז קום איך צו זיך און איך דערזעה, אַז איך ליעג אין שטאַל, אויף אַ קופּע שטרוי! איך טהו אַ קוק דורך אַ שפּאַלט אינדרויסען אַרויס, און סע ווערט אין מיר פערציטערט יעדער אבר. דער גאַנצער הויף איז פול מיט צעבראָכענע כלים, צעריסענע, צעפליקטע בגדים, שמאַטעס און טראַנטעס אָנגעוואָר־פען איינס איבער'ן אַנדערן: פּערערען, קאָלדרעס, באַוועל, צעריסענע

לייליכער, אויפגעטרעטענע קישענס; שטרוי און בינטלעך האָלץ און רומיל-ספרים, אינאיינעם מיט צעבראָכענע טעפּ, צעהאַקטע מעבעל, צעקלאַפּטע גלעזער און אַלערליי אַנדערע זאַכען פונ׳ם בעל-הבתישקייט: איבערבעטען, בענקלעך, צעברעקעלטע רעדער פונ׳ם ביידעל, שערבלעך, קאַלך, אַש, איבערגעמישט מיט דער טונקעוואַניע פון די ווענד; אינמיטען דערינען אַ פּעסעל געזייערטע אוגערקעס מיט אַ פּעקעל תּחינות פון שׂרה בת טובים, אַ צעשפּאָלטענע מולטער מיט אַ געלעכערטער מאַקרעטע, אַ לאָקשען-ברעט מיט בינטלעך ציצית און איבערגעהאַקטע רצועות, אַ זיפּ, אַ רעשעטע, אַ קעסעל, אַ קאָרב, אַ בעזים אינמיטען. אַן׳איבערקערעניש, מ׳שטיינס געזאָגט, אַ בהלה, אַ חורבן, ווי נאָך אַ ערד-ציטערניש אָדער נאָך אַ שׂרפה; אַרום און אַרום הער איך קולות, געשרייען, געוואַלדען, ממש סע לעכערט דעם כח. אין דער לופטען פליהען פעדערען, שטיקלעך שמות, בלעטלעך פון ספרים, סע שמעקט עפּיס זעהר שאַרף, סע זעצט אין דער נאָז אַ פּאָס-קודנער ריח. איך שריי — קיינער הערט ניט, איך רוף — מע ענטפערט מיר ניט אָב. איך האָב דערזעהען, מע קומט מיר ניט צו הילף, האָב איך זיך אָנגעטאָן אַ כח און האָב געפּרובט אַליין אויפשטעהן. לאָמיך זיך חאָטש דערשלעפען אינדרויסען, האָב איך מיר געטראַכט, אפשר וועל איך געוואויר ווערען, וואָס איז דאָס פאַר אַ מעשה. איך האָב זיך אָבער קוים אויפגעשטעלט אויף די פיס, האָב איך זיך געגעבען אַ בויג-אָן צוריק און בין ווידער אומגעפאַלען און געבליבען אַ פערשמאַכטער.

אַ שטיק צייט בין איך געלעגען קראַנק, געווען אויסער זיך, ממש ניט ביי די געדאַנקען. איך האָב געזעהען אַן׳איבערגעקעהרטע וועלט: קאַפּוירע דינים, פריקרע מנהגים, מאָדנע וואונדערבאַרע שטראָפען, אַלץ עפּעס אַזוינע משונה׳דיגע שרעקליכע מעשים, וואָס סע לעגט זיך גאָר ניט אויפ׳ן מח. אַז ס׳איז געקומען די צייט, וואָס איך האָב שוין גע-דאַרפט אַוועק פון דאָרטען, האָט מען מיר געגעבען אַ שנעל איבער די ליפּען און מע האָט מיך בעשוואוירען, איך זאָל ניט מגלה זיין אויף דער וועלט קיין זאַך פון דעם, וואָס איך האָב דאָרט געהערט און געזעהען. דעריבער אַז איך האָב גוט אָבגעשוויצט — שוויצען איז כידוע, אַ טייערע רפואה, — האָב איך געמאַכט אַ שווייג, ניט גערעדט קיין וואָרט, נאָר כסדר געזיפצט, געוואונקען מיט די אויגען און געשטאַמעלט אַזוינס, וואָס קיינער האָט ניט געקענט פערשטעהן. — רעדט ווערטער, רב מענדעלע, זייט אַ מענש! ביז וואַנען איז דער שיעור ליעגען ווי אַ גולם! — האָבען מיך געמונטערט און גע׳מוסר׳ט די, וואָס זענען מיך געקומען מבקר חולה

זיין. איך האָב אָבער אַלץ געזיפצט, געגלאָצט מיט די אויגען און — נישט קיין לשון. געזונד זאָלען זיין מיינע בני בית און מיינע גוטע פריינד, וואָס האָבען אויף מיר אַכטונג געגעבען, בשעת איך בין געווען קראַנק. זיי האָבען דאָס דערפיהלט מיין וועהטאָג, זיי האָבען געזעהען, אַז איך בין שטאַרק צעטראָגען, צעטומעלט און האַלט אין איין זיפצען. האָבען זיי זיך געסטאַרעט מיר גרינגער מאַכען דאָס האַרץ, געטרייסט מיך, דערצעהלט מיר וועניגער, ווי ס'איז געווען באמת, געזעהען ניט מאַכען פון דער מעשה קיין וועזען.

וואָס איז געשעהען? עט, גאָרניט. גנבים האָבען זיך צו אונז פערקליבען. אַז איך האָב דעמאָלט דערזעהען דעם רייטער אויפ'ן פערד און האָב געמאַכט אַ גערואַלד, זענען זיך צונויפגעלאָפען די שכנים, וואָס זענען אייך געהאַט אויפגעשטאַנען צו סליחות. צוויי פון די גנבים זענען אַנטלאָפען מיט'ן פערד און מיט דער ציעג, די איבעריגע האָט מען געחאַפּט און זיי זיצען איצט אין טורמע. אַזוי האָבען דערצעהלט מיינע פריינד, אַקוראַט ווי דאָס וואָלט געווען פון די מעשים שבכל יום. איך האָב אָבער געקוקט אויף זיי און געזעהען, אַז זייערע פּנים'ער זענען אויסגעדאַרט, די באַקען איינגעפאַלען, די ליפּען ווייס, די אויגען רויט, דער קיק פינסטער, ווייסט זיי זענען געווען צעבראָכען, אויסגעמוטשעט, קראַנק ווי אַלע קראַנקע, קוים זיך געהאַלטען אויף די פיס. מ'האָט געזעהען אָן זיי, אַז זיי זענען אויסגעשטאַנען שווערע טעג, ביטערע צרות, געפּאַכט אַ לאַנגע צייט. „אוי, ברידער, דערצעהלט זשע, וואָס איז דאָ געווען“? — האָב איך זיך ביי זיי געבעטען. זיי האָבען זיך אָבער געמאַכט ניט וויסענדיג, בעהאַלטען טיעף אין האַרצען די צרות מיט די וועהטאָגען, כדי זיי זאָלען מיר ניט אָנטאָן קיין יסורים. זיי האָבען מיר אַלץ איינגערעדט מיט אַ שמייכעל און מיט זייבע ווערטער, אַז איך זאָל ליעגען רוהיג. די גנבה וועט מען, אם ירצה השם, בלי ספק געפינען, און די גנבים, אַז מע האָט זיי שוין געחאַפּט, וועלען זיי מכתמא בעקומען זייער עהרליך אויסקומעניש. דער עיקר איז, איך זאָל זיך ניט נעהמען צום האַרצען, זיך פערלאָזען אויפ'ן איבערשטענ'ס הילף. ער איז אַ טאַטע. ווי אין פּסוק שטעהט: הנה לא ינום ולא יישן...

שווער צו קוקען אויף די טרעהרען פון אַנ'אומגליקליכען, בשעת ער בעוויינט זיין ביטער מזל; אָבער נאָך שווערער איז צו זעהען אַ פערמומערטען, דערשלאָגענעם מענשען, וואָס דאָס האַרץ טהוט איהם וועה, די נשמה וויינט אין דער שטיל — און דאָס פּנים לאַכט! אַ צעוועהטאָגט האַרץ און אַ פרעהליך פּנים — דאָס איז אַזאַ שרעקליכער זיווג, אַזאַ מורא-

דינע פאָר, ווי אַ שטיינער אַ טויטע כלה אינטער אַ שוואַרצער חופה אויפ'ן
בית־הקברות. אפילו אַ שטיינערען האַרץ קען צעגאַנגען ווערען קוקענדיג...
אַז יודען וויינען ביי די קינות אום תשעה באב אַרט דאָס מיך ניט אַזוי,
ווי אַז יודען זינגען „אַקדמות" אום שבועות. לעבעדיג, האָפערדיג זינגען
זיי דעמאָלט; די פרעהליכע שירה זאָגט זיי צו אַ לעבען פון כבוד און
גדולה, נחת און פערגעניגען, רופט זיי צו דער פעטער סעודה פונ'ם
לויתן; זיי זעהען שוין, ווי זיי זיצען אַרום די טישען, ווי די פרינצען,
עסען און טרינקען און טהוען זיך וואויל; גרויסע האַרען, פריצים בעדיענען
זיי מיט ליעבשאַפט און דרך ארץ, געהען אויס נאָך זייערען אַ שמייכעל,
זייערס אַ גוט וואָרט, — אין ווען? בשעת אַליין זענען זיי וויסט און עלענד,
געיאָגט און געפלאָגט, אַלע האָבען זיי פיינד, אַלע זענען זיי מבזה און
ווער סע וויל הויבט אויף זיי די האַנד... ווען איך וואָלט געווען געזעסען
מיט די אבלי ציון ביי די טייכען פון בבל, וואָלט איך דוקא אַראָבגענו=
ריען אַ האַרפע פון די ווערבעס דאָרטען און וואָלט געזונגען אונזערע
בעלייידיגער אַ מאָדנע ליעד, אַ פרעהליך ליעד אָנגעזאַפט מיט מרה שחורה;
דאָס ליעד וואָלט אַריין, ווי סם, אין זייער נשמה, סע וואָלט דורכגענומען
זייער האַרץ, דורכגעשטאָכען עס, ווי מיט שאַרפע שפּיזען, מיט שרעקלי=
כער חרטה. איך וואָלט געזונגען און געשפּיעלט, געשפּיעלט און געזונגען,
און זיי וואָלטען געטאַנצט, ווי מטורף, ביז זיי וואָלטען זיך אַליין אָנגע=
חאַפּט און צעשטויסען אָן שטיין!

איך האָב געזעהען די בני בית מיינע, ווי זיי האַלטען איין זייערע
וועהטאָגען און סטאַרען זיך שמייכלען צוליעב מיר, האָב איך זיך אויסגע=
דרעהט מיט'ן פנים צו דער וואַנד — און געוויינט...

אונזער האָפנונג איז ניט מקויים געוואָרען: מ'האָט אונז צוריק ניט
אומגעקעהרט גאָרניט פון דעם, וואָס מ'האָט ביי אונז גע'גנב'עט! ס'איז נאָך
אַ נס, וואָס ס'איז אונז אָבגעגאַנגען גלאַט, וואָס מ'האָט נאָך אונז ניט גע=
רופען צום משפט. אַזוי האָט אונז געגעבען צו פערשטעהען איינער פון
די בעוואוסטע אַדוואָקאַטען. און דער שכל איז טאַקי מחיב, אַז ער
איז גערעכט. וואָרום ווען בעשטראָפט מען דען אַ גנב און ווען קעהרט
מען אום די גנבה דעם בעל־הבית איהרען? — בשעת ס'איז עולם כמנהגו,
דער גנב פיהרט זיך ווי אַ גנב, ד. ה. ער טהוט אָב דאָס שטיקעל אַרבייט
פיינטלערהייט, אין דער פינסטער, קיינער זאָל ניט זעהען. דעמאָלט איז
אויף איהם דאָ אַ משפט און אַ פסק, אָבער ווי איז דער דין אַז מע טהוט
די אַרבייט פראַנק און פריי, אינמיטען העלען טאָג, אַז מע שלאָגט אויס

די פענסטער און מע טהוט זיך א לאז איבער די גאסען מיט העק און מיט דרוקעס און מע בעלאגערט די שטאדט, ווי די סאלדאטען, איז דאס דאך שוין א מין מלחמה. הייסט עס, אז מיין ציעג און מיין פערד האט מען גענומען אין פלען בשעת מלחמה. הקיצור, וואס זאל איך לאנג ברייען: מיר האבען געבענשט גומל, וואס מיר זענען אבגעקומען מיט דער ציעג און מיט דעם פערד: זאלען זיי פאר אונז זיין א שענע, ריינע כפרה.

איך האב אביסעל מקצר געווען די פרטים פון דער מעשה, ווארום מ'האט וועגען דעם שוין געשריעבען באריכות אין די קינות, וואס איינער פון אונזערע נייע פאעטען-קלאגמוטערס האט מחבר געווען לכבוד קאבצאנסק. איהר דארפט וויסען, אז היינטיגע ביטערע יאהרען, ווען סע שטעהען אויף אונז אויף אזוי פיעל מזיקים און בייזע מחבלים, וואקסען, קיין עין הרע, אין די יודישע צייטונגען נייע שרייבערס, ווי שוועמלעך נאך א רעגען. אזוי איז ביי אונז שוין די מאדע, אז יעדע נייע געשעהעניש, וואס סע טרעפט זיך דעם כלל ישראל, סיי צו גוטען, סיי צו ש'עבטען, רופט ארויס בעזונדערע פאעטען און שרייבערס. דרשנים און שתדלנים, אט א שטיינער ווי א בלאטע, באלד ווי סע צעגעהט דער שניי, בעווייזען זיך אין איהר זשאבעס, וועלכע קוואקען דארט די גאנצע צייט, כל זמן ס'איז דא א ביסעל פייכטקייט; אז סע ווערט אבער אויסגעטריקענט די בלאטע מיט דעם עפ״ש, ווערען זיי אנטשווינגען און סע בלייבט פון זיי ניט קיין זכר. איך וויל נאר, אגב אורחא, פעררייכטען ביי יענעם מקונן עטליכע זאכען, וואס ער האט געשריעבען ניט אמת. עס האט זיך ביי איהם, פערשטעהט איהר מיך, אזוי צעפלאקערט די מליצה, אז ער האט אריינגעבראקט אין דער קינה אזוינע מינ'ע ווערטער: „הוי, וועהגעשריענען, טויזענדער הייזער זענען געווארען וויסט אינ'ם טאג פון שטראף, צעהנדליגע כ״זענטער יודען האבען פערלוירען זייער עשירות, מענשען דערצויגענע אויף זייד און פרעכטיגע פאלאצען געהען ארום אהן א ק״ייד, הונגעריגע און דארשטיגע וואלגערן זיי זיך אין אלע גאסען און אז. וו.״. אין אמת'ן איז ק״בצאנסק א קליין שטעדטעל, ווי א גיגנעץ די גרויס, און ווען סע זאל ניט זיין קיין איסיר צו צעהלען אונזערע יודען, וואלט איך איבערגעצעהלט אלע קאבצאנסקער אין אזוי פיעל צייט, וויפיעל סע געדויערט א שטייגער ביי א יודען א קרעמער אדער א סוחר דער זואבעדיגער ווארמעס. זינט קאבצאנסק שטעהט, איז דארטען קיין „פרעכטיגע פאלאצען״ ניט געווען, אפילו קיין גרויסע הייזער אויך ניט, א חוץ דעם שענק אינמיטען מארק — א נידעריגע געמויערטע דירה, ווי א פעלד-

קרעטשמע. און אויב דאָס רוב יודען, בפרט נאָך אין די קליינע שטעדטלעך, זענען, כידוע, גרויסע קבצנים, זענען די קאַבצאַנסקער נאָך גרעסערע ס'לפנים, טאַקי ממש עניים ואביונים, ווער רעדט שוין פון „עשירות״! סע טרעפט זעהר אָפט, אַז מע האָט אַפילו ניט וואָס צו פערזעצען, כדי צו קויפען מעהל אויף שבת'דיגער חלה. נאָר וואָס טויג אייך פיעל ברייען? כדי איהר זאָלט האָבען אַ השגה, וואָס קאַבצאַנסק איז, וועל איך אייך נאָר זאָגען, אַז איך, מענדעלע, אייער אַלטער בעקאַנטער, בין דאָרט פעררעכענט פאַר איינעם פון די פערמעגליכע בעלי-בתים, וואָס האָבען פרנסה בשפע! און וואָס פאַר אַ פרנסה איך האָב, פערשפאָר איך אייך דאָך דערצעהל'ען, איהר ווייסט אַליין זעהר גוט, אַז סע איז ניט פון רויטשילד'ס פרנסות, אפילו ניט די פרנסה פון אַ עוסק בצרכי צבור אָדער אַ גבאי פון צדקה, קוים קוים, וואָס זי קען זיך גלייכען, בעינותינו הרבים, צו דער פרנסה פון אַ יודישען שרייבער, וועלכער אַרבייט אין אַ רעדאַקציע... איך זאָג דאָס ניט מעהר, נאָר כדי איהר זאָלט דערקענען די גרויסע מעלות פון אונזערע נייע פּאָעטען. זיי זענען, חלילה, ניט קיין פראָסטע מענשען, ניט ווי אַלע געוועהנליכע ברואים, וואָס דרעהען זיך אַרום אויף אונזער זינדיגער וועלט. זיי זענינן ווייט אָבגעשיידט פון די הבלי העולם הזה. מ י ר וואוינען אויף דער ערד, ז י י פליהען אין הימעל אַריין; מיר דערצעהלען דאָס, וואָס מיר זעהען, זיי דערצעהלען ס'רוב דאָס, וואָס זיי האָבען קיינמאָל ניט געזעהען, וואָס ס'איז ניט געשטויגען ניט געפלויגען; מיר ר י י ד ע ן ווי מענשען, פראָסט פשוט, יעדערער קען אונז פערשטעהען, זיי ז י נ ג ע ן, האַקען מליצות, בראָקען פיוטים, שיטען מיט קנאַקענדיגע ווערטער, בינדען צונויף אַזוינע פסוקים, וואָס קלעבען זיך, ווי אַנ'אַרבעס אין וואַנד, און ניט יעדערער איז זוכה צו פערשטעהען, וואָס זיי מיינען.

אין יענע טעג איז קאַבצאַנסק פאַר אַזאַ יודען ווי איך געווען דאָס איינציגע, וואָס אַ קעמפּע אינמיטען ים פאַר אַ מענשען, וואָס ס'איז איהם אונטערגעגאַנגען די שיף. דאָס פערדעל האָט מען, ברוך השם, פערגיסען אין פלען, איז ניט געווען, ווער ס'זאל מיר פיהרען מיין סחורה איבער יודישע שטעדט, האָב איך זיך ניט געקענט ריהרען פונ'ם אָרט. ק· גן אַ נייעם איז געווען, ווי זאָגט מען דאָס, אָפס כסף, פאַר קיין אַנדער געשעפט האָב איך זיך אויך ניט געקענט נעהמען. בין איך געזעסען אין קאַבצאַנסק אָהן אַ שטאָך אַרבייט. וואָס טהוט אַ יוד? פערברענגט מען די לעדיגע צייט אין בית-מדרש הינטער'ן אויוען צווישען אַ חברה בטלנים,

וואָס האַלטען אין איין שמועסען וועגען פּאָליטיקע און מלחמה. איבער דער מעשה מיט די באַסיאַקעס האָט זיך מיין חברה שטאַרק געשאַרפט דעם מח, געאַמפּערט זיך, גע׳דרשנ׳ט מיט כונה. די פּ ש ט נ י ם צווישען זיי, די, וואָס זענען אין לערנען ניט געגאַנגען ווייטער פון אַ בלאָט גמרא אָהן מפרשים, אַז דאָס איז דער טרוקענער בלאַט גמרא זיי אויך אָנגעקומען מיט גרויסע צרות, און אין „זוהר״ האָבען זיי אַריינגעקוקט, ווי אַ האָהן אין „בני אדם״, נאָר צוליעב דעם, ס׳זאָל זיי פערגעבענט ווערען די אָבּ־געזאָגטע בּלעטלעך, — די דאָזיגע פּראָסטע ברידער האָבען געקוקט אויף דער מעשה זעהר פּשוט: אַ מענש האָט אַ פערד, אַ ציעג און אַ קוה, איז דער שטיינער, אַז סע קומען בּיינאַכט גנבים און גנב׳ענען זיי אַוועק. אויב מע חאַפּט די גנבים בּיי דער אַרבּייט און זיי דערזעהען פאַר זיך דעם בעל־הבית, האָבען זיי אַ ברירה: אָדער זיי וואַרפען אַוועק די אַרבּייט אינמיטען און אַנטלויפען, אָדער זיי הערען דעם בעל־הבית ווי דעם קאָטער און טהוען זיך זייערס. אַז ער מאַכט אַ געוואַלד, ד. ה. ער גיט זיי אָנצוהערע־ניש, אַז זייער אַרבּייט איז איהם ניט שטאַרק געפעלען, שענקען זיי איהם עטליכע קלעפּ און קולאַקעס און סטוסאַקעס, כדי ער זאָל שווייגען. דער־פון מאַכט זיך אַמאָל, אַז סע ווערט אַ גרויסער סכסיך. ווערדליג דעם דאָ־זיגען פּשט, איז די מהומה אין אונזער שטעדטעל גאָר ניט קיין יוצא מן הכלל, ס׳איז אַ געוועהנטליכע זאַך, אַזוי איז דער סדר העולם. אַנדערע אָבער, די לומדים מיט די ש אַ ר פ ע קעפּלעך, די, וואָס זענען געניט אין תוספות און מהרש״א און מהר״ם שיף, האָבען זיך שטאַרק פערטיעפט אין דעם ענין, אויפגעטאָן אַסך סברות, אויסגעטייטשט איהם גאָר אויף אַנ־אַנדער אופן. נאָך זייער מיינונג איז אויסגעקומען, אַז דאָס, וואָס ס׳האָט זיך בּיי אונז געטראָפען, איז אַ יוצא מן הכלל, אַז דעם ענין דאַרף מען פּ ע ר־ש ט ע ה ע ן, וואָרום אין איהם שטעקט זעהר אַ סך כונות.

דער ראש וראשון און דער גרעסטער למדן צווישען דער דאָזיגער הינטער׳ן־אויווען־קאָמפּאַניע איז דעמאָלט געווען גימפּעל. גימפּעל האָט אַלע זיינע יאָהרען געלעבּט אין קאַבּצאַנסק, און מקיים געווען די גמרא „יאה עניותא לישראל״, נאָר טאַקי מיט אַלע דקדוקי עניות. געווען, נעבּעך, אַנ־עני ואביון אין זיעבּען פאָלעס, נאָר דערפאַר זעהר אַ היציגע בּריאה, ממש פלאַס־פייער. אַז ער האָט זיך עפּעס אַריינגענומען אין קאָפּ אַריין, סע מעג זיין אַפילו אָהן שום בעווייזען, גלאַט אַזוי על פּי סברה, האָט ער ניט געדוהט, ביז ער וועט ניט איינרעדען יענעם, אַז זיין סברה איז דער ריינער אמת; דערבּיי דאַרף ער ניט האָבען קיין שכל׳דיגע טענות, קיין

ראיות פון דער פראַקטיקע, — ער האָט מיט די, וואָס זאָגען: „ובאותות זה המטה״ — דער בעסטער בעוויז איז דער שטעקען, די גזרה פון אַ תלמיד חכם — אַזוי היים איך, אַזוי פערשטעה איך, איהר מוזט גלויבען, אַקוראַט, ווי דאָס איז אַ הלכה למשה מסיני. טאָמער קווינקעלט זיך עמיצער, בטל׳ט צו איהם גימפּעל אוים אַלע זיינע בייזע חלומות, מאַכט איהם גלייך מיט דער בלאָטע, אין לאָזט נאָך אויף איהם אַרוים אַ שם רע, אַז ער איז אַ כופר בעיקר, ער האָט פיינט דעם כלל ישראל. גימפּעל איז פון די, וואָס זיי האַלטען, אַז יודישקייט איז זייער חזקה: נאָר ער איז אַ יוד. די איבעריגע זענען אויך, מ׳שטיינס געזאָגט, יודען; ער איז דער תוך, דער תמצית פון דער יודישער אומה, די איבעריגע זענען נאָר די שאָלעכץ, זיי זענען אַ תפל, אין אַז עמיצער האַלט ניט אַזוי ווי ער, גימפּעל, האַלט ער ניט פונ׳ם יודישקייט. אין דעם פּרט איז טאַקי גימפּעל אַנ׳ אמת׳ער יוד, ווייל אַזוי ווי ער גלויבען באמונה שלמה אַלע יודען פון דעם סאָרט. צוליעב די אַזעלכע גימפּעלס, וואָס זיי האַלטען זיך פאַר׳ן אויבערשטען פונ׳ם שטייסעל, פאַר דער קרוין אין דעם ציערונג פון דער כנסת ישראל, איז טאַקי ביי אונז דאָ אַזוי פיעל קנאה אין שנאה אין כחלוקת און ריי־סעגישען און ס׳איז פערשוואונדען געוואָרען אונזער יודישע אחדות!

אַזאַ יוד ווי גימפּעל האָט זיך שטענדיג זיינע אייגענע חסידים — חניפה׳ניקעס, אַ גאַנצע חברה גראָבע יונגען — צביעק׳עס, נידעריגע ברואים, פליאָטקע־מאַכער, וואָס העלפען אונטער זייער תנא קמא, באָמקען איהם כסדר נאָך, האַקען ליגענס אין מאַכען אָן מחלוקת, דאָס רוב ניט פאַר ליעבשאַפט צו איהם, נאָר מחמת זיי האָבען מורא ער זאָל אויף זיי ניט שיטען קיין פעך און שוועבעל, ער זאָל זיי ניט דערגעהן די יאָהרען מיט זיינע שטעכ־ווערטלעך. אגב מיינען זיי, אַז דורך זיין קאָמפּאַניע וועלען זיי אפשר ציהען אַ שטיקעלע חיונה, פערריכטען אַביסעל די ביטערע פרנסה, און אַמאָל — פאַר וואָס ניט? — טאַקי פערזוכען דעם טעם פון כבוד אויך. צווישען די אַלע גימפּעל׳ס מקורבים זענען צוויי, לעמעל און קאַרפּעל, איהם טאַקי געווען איבערגעגעבען מיט לייב און לעבען. די איבע־ריגע האָבען איהם אָבגעגעבען כבוד נאָר לפנים, און אין האַרצען פלעגט זיי טאַקי משונה הנאה טאָן, אַז עמיצער האָט זייער גימפּלען אָנגעריבען אַ מאָרדע; לעמעל און קאַרפּעל, פערקעהרט, האָבען אין איהם טאַקי גע־גלויבט, ביי זיי איז אַ וואָרט זיינס געווען קודש, חאָטש זיי האָבען עס ניט פערשטאַנען. געוועהנטליך פלעגען זיי קיקען אויף גימפּעל׳ס מתנגדים מיט אַ קרום שמייכעלע, וואָס ס׳איז אין דעם געלעגען אַלצדינג: אי תווק, אַז

רחמנות, אי פערוואונדערונג, ווי איינער רעדט: „וואָס זענט איהר אינ־גאַנצען ווערט, מה אנו ומה חיינו? וואָס איז אייער חכמה מיט אייער קענטעניש, אומשטיינס געזאָגט? אַנטקעגען גימפּלען האָט איהר אַלע אַ פּנים, ווי פליעגען! גימפּעל איז הונדערט מאָל געוועכט, האָטש מיר פּערשטעהען ניט וואָס ער רעדט, און איהר... עט! איידער מיר האָבען נאָך געהערט, וואָס איהר ווילט דבר׳ען, ווייסען מיר, אַז ס׳איז בלאָטע שבבלאָטע!..״ ווער ס׳איז אַ מבין, איז איהם אַזאַ קוק מיט אַזאַ שמייכעלע ערגער, ווי אַ פּאַטש אין פּנים.

— ניין, ניין, איהר וועט מיר ניט איינריידען! — שרייט גימפּעל מיט אַנ׳אימפּעט — ניט צוליעב׳ן פּערדעל איז געקומען די צרה אויף קאַבּצאַנסק, וואָרום וואָס האָט אַ פּערד פּאַר אַ ווערדע, אַז מע זאָל צוליעב דעם מאַכען אַ תּל פון אַ גאַנצער שטאָדט, עוקר מן השורש זיין אַנ׳עדה מיט יודען? ניין, מסתמא האָט מען דאָ טאַקי געמיינט די גאַנצע קהלה, דאָס פּערדעל, פּערשטעהט איהר מיך, איז געווען ניט מעהר ווי אַנ׳אויסרייד.

— אַוודאי, דאָס פּערד איז געווען ניט מעהר ווי אַנ׳אויסרייד! — זאָגט נאָך קאַרפּעל מיט גרויס כּונה.

— מע האָט דאָ טאַקי געמיינט די גאַנצע קהלה! — שרייט לעמעל און קוקט מיט אַ נצחון־שמייכערע אַרום און אַרום.

— און וואָס האָט מען צו דער קהלה? — פרעגט איינער פון די פּראָסטע ברידער. — אפשר וועט איהר זאָגען: קנאה? אפשר איז זיי גרוים אין די אויגען אונזער עשירות, אונזערע מאַיאָנטקעס. אז אָך און וועה צו מיינע שונאים. ס׳איז זיך דאָ אין וואָס מקנא צו זיין! אדרבא, לאָז מען טאַקי זעהען, ווי אַזוי מיר מיטשען זיך. קיין פּרנסה איז, ברוך השם, ניטאָ, דאָס טרוקענע שטיקעל ברויט קימט אָן מיט גרינע ווערים, מע הענגט כסדר אין דער לופטען, מע לעבט פּינ׳ם ווינד, און מע דאַנקט דעם רבונו של עולם, אז מע קימט איבער אַ טאָג.

— וואָס „זיי״ גיבען אָב די חזרים, וואָלט ביי מיר געווען גענוג פאַר מיינע בני בית אויף אַ גאַנצע וואָך, — זיפצט איינער אַנ׳איינגעהויקערטער יוד מיט אַ פינסטער פּנים. — מע לעבט ערגער ווי אַ הונד, רחמנא לצלן, גאַנצע טעג קימט ניט קיין ביסען ברויט אין מויל אַריין. ווי אַזוי האַלטען מיר זיך נאָך אויף די פיס? ס׳איז טאַקי גרויסע נסים, מעגט איהר מיר גלויבען. אז אָך און וועה איז אַ׳נז אַלע, וואָס איז דאָ צו ריידען. מיט אַ טאָפּ קאַרטאָפליעס קומט מען אָב פון ערב שבת ביז ערב שבת,

אי דאָס עסט מען עס אויך אין איין ציטערניש, סע קומט אָן מיט תרפית בזיונות, מיט וועהטאָגען, מיט שלעק...

— אפשר וועט איהר זאָגען — טענה'ט מיט היץ אַ דריטער פשטן — אַז מ'איז זיך אין אונז גלאַט נוקם פאַר אונזער תקיפות? גאָט אין הימעל! מיר זענען דען ניט קיין יודען, בני אברהם, יצחק ויעקב? אַיינגעבויגענע, דערשלאָגענע, דערשראָקענע, וואָס ציטערען אפילו פאַר'ן קלענסטען גוי?

— אַ סימן, — רופט זיך אָן נאָך איינער, אַ האַלבער שוטה, אַ האַרבער לץ, אַ תמ'עוואַטער נפש, וואָס אַלע מאַכען פון איהם חוזק, — אַ סימן האָט איהר. די וואַנצען, די שפינען מיט די איבעריגע מיאוס'ע בעשעפעניש'ען, וואָס פרוכפערען זיך אין מעהרען זיך ביי אונז, און מיר ריהרען זיי, חלילה, ניט אָן; זיי זויגען אונזער בלוט, און מיר פרובען אפילו ניט אַרויסצוטרייבען זיי פון זייערע לעכער, מיר זאָגען: זאָל זיך גאָט אָננעהמען אונזער קריוודע. איז שוין אַ כל שכן די פיינע בחורים, די באַרוועסע קאָמאַנדע, וואָס מיר האָבען זיי קיינמאָל אין אונזערע אויגען ניט געזעהען און קיינמאָל ניט געהאַט מיט זיי קיין מגע ומשא...

וואָס די חקרנים, די איבערגעשפיצטע קעפלעך, האָבען געענטפערט, האָב איך שוין ניט געהערט. סע האָט מיר שטאַרק פערקלעמט דאָס האַרץ אויף דער גאַנצער קאָמפּאַניע, סע האָט זיך מיר געוואָלט וויינען אויף זייער פינסטער מזל. בין איך אויפגעשטאַנען און אַרויסגעגאַנגען פונ'ם בית-מדרש מיט אַ שווער געמיט.

געהענדיג אין מאַרק, אַ פערביטערטער, אַ בעטריבטער, זעה איך, ווי גאַווריל'ע דער גאַרבער געהט אַרום פון ברוך-אבא משולם-פייביש-חיה-פייגעס שענק און מיט איהם נאָך פיער גוים: מיקיטאַ און חוועדער די וועבער און וולאַס און אַלעקסע, וואָס מאַכען לאַפציעס און קערבלעך, אַ'ך היימישע גוים, תושבים, וואָס זיצען ביי זיך אין דער היים. אַלע זענען שכור קוים וואָס זיי שלעפען די פיס, זיי דרעהען זיך אַהין און אַהער און זינגען שכור'ע מיאוס'ע ליעדלעך, האָטש ס'איז היינט ניט קיין זונטאָג און ניט קיין חגא. די אלע גוים זענען טאַקי פון אונזער שטאָדט. אין זייער גוי'אישער קהלה האַלט מען זיי פאַר לייטישע, עהרליכע, בכבוד'יגע מענשען. פרנסה האָבען זיי דערפון, וואָס זיי אַרבייטען און פערקויפען דאָס אויסגעאַרבייטע אונזערע יודישע סוחרים. יענע צאָהלען במזומנים און פיהרען אוועק די סחורה אין גרויסע שטעדט איבערן גאַנצען לאַנד. אויף אַזאַ אופן האָבען קאַבצאַנסקער לאַפציעס און קערבלעך בעקומען אַ שם אויף דער וועלט און מע קויפט זיי זעהר גערען.

צוליעב די יודישע סוחרים האָבּען די גוי'אישע בּעל-מלאכות שטענדיג אַ סך אַרבּייט און פּע־דיענען נאָר ניט שלעכט. אין אַ נויט, אַשטייגער פאַר אַ חגא, אָדער אַז סע טרעפט זיך אַ פגר, אָדער, פערקעהרט, אַ הוליאַ-קע, אַ חתונה, אַ שמחה, קימט זיי דער יודישער סוחר צו הילף, גיט זיי עטליכע קערבּלעך אויף בּאָרג, זיי זאָלען נאָכדעם אָבּאַרבּייטען. צוליעב דער פרנסה זענען די היגע גוים שטאַרק אויפגעטראָגען מיט די יודען, פיהרען גוט-בּרודערשאַפט נאָך פון קדמונים, געהען איינס צום אַנדערען צו גאַסט און האַלטען זיך אַנ'עצה, ווען סע ווערט עפּעס ענג. גוי'ם קוי-מען צו אַ יודען אין שטוב אַריין, קענען די קינדער בּיי'ם נאָמען, שפּיע-לען זיך מיט זיי, טרייבּען קאַטאָוועס, און די קינדער רופען זיי „פעטערס": פעטער מיקיטאַ! פעטער גאַווריליע! און ריידען מיט זיי יודיש. אַז אַ יוד מאַכט חתונה אַ קינד און סע שפּיעלען בּיי איהם כּלי-זמר, קומען געוועהנטליך די „פעטערס" אויך אויף דער חתונה; אַז דער עולם האַלט זיך בּיי די זייטען פון דעם בּדחנ'ס דרשה, לאַכען זיי אויך מיט אַלע אינאיינעם. זיי בּרענגען דעם בּעל-שמחה דרשה-געשאַנק, ווער אַ האָהן אָדער אַ היהן, ווער עטליכע צעהנדליג אייער, אַ פלעצעל האָניג, אַ מעסטעל קאַרטאָפליעס וכדומה. שמחת-תורה אויף דער נאַכט, אַז מע פיהרט די גבאים און שוהל אַריין מיט אַ געזאַנג און אַ געפילדער, און מע שפּרינגט און מע טאַנצט מיט אַ שמחה און אַ חדוה און אַ פלעסקעריי, אַז ס'איז ממש הימעל עפען זיך, אָדער צו די הקפות, אַז מע קריגט זיך און מע שעלט זיך אין טאַטענ'ס טאַטען און מע רייסט זיך בּאָרד און פאות, ווי דער שטייגער איז, און מע זינגט און מע העצקעט זיך און מע פרעהט זיך אַנטקעגען דער תורה, זענען גאַווריליע מיט חוועדער'ן מיט אַלעקסע'ן אויך דאָ, זיי שטעהען פערקוועטשט צווישען עולם יונגלעך מיט ווייבּער און שריי'ען „צאן קדשים!" גלייך מיט אַלע יודען.

גאַווריליע'ן האָבּ איך געקענט שוין פון לאַנג. נאָך זינט ס'איז מיר גע'פגר'ט דאָס ערשטע פערדעל, וואָס האָט מיר איבּערגעלאָזט בּירושה די פעל און גאַווריליע האָט זי מיר אויסגעאַרבּייט. די איבּעריגע פיער גוים האָבּ איך אויך געקענט. טראַכט איך מיר: איך וועל צוגעהן צו זיי, מאַכען מיט זיי אַ שמועס, לאָמיך הער'ען, וואָס זאָגען זיי אויף אונזער אומ-גליק. אפשר וועט מיר אַביסעל גרינגער ווערען אויפ'ן האַרצען.

— גאָט העלף! — זאָג איך גאַווריליע'ן און פערנויג זיך פאַר איהם מיט דרך-ארץ, שאָקעל מיט קאָפּ און טהו אַ רוס דאָס היטעל אויף דער פּאַטילניצע: עלעהיי אַראָבּגענומען, הייסט עס.

— זשיד! — ענטפערט גאַווורילע מיט עזות, אַריינלעגענדיג אין דעם וואָרט אַזוי פיעל בזיונות, וויפיעל ס'איז נאָר מעגליך, און שטעבעדיג מיך מיט די אויגען.

— גערעכט, גאַווורילע־לעבען! — ענטפער איך צוקער־זים און מאַך זיך תמ'עוואַטע משום דרכי שלום, אַקוראַט ווי איך פערשטעה ניט, אַז ער וויל מיר אָנטאָן אַ בזיון, — אודאי בין איך אַ זשיד, דיין בעקאַנטער זשיד מענדעל!

— מענדלאַ, מענדלאַ! — שפעט פון מיר גאַווורילע און נעהמט די פאָלע פון דער סוויטע און מאַכט פון איהר אַ „חזיר'שען אויער": — אַט האָסטו דיר, זשיד חאַלאַמיי!

דאָס האָב איך שוין ניט געקענט איבערטראָגען: אַ הונד, להבדיל, שווייגט דאָך אויך ניט, אַז מע טשעפּעט זיך צו איהם, אַ כל שכן אַ מענש. קירעווע איך זיך אוים צו דער איבעריגער חברה, אַקוראַט ווי איך פערלאַז זיך אויף זייער יושר, און זאָג מיט אַ טענה:

— אדרבא... זאָגט איהר, גוטע מענשען, פאַר וואָס קומט דאָס מיר?... דאַכט זיך, גאַווורילע אַזאַ לייטישער גוי, וואָס זשע זידעלט ער מיך אומזיסט אומנישט?...

— ביזט אַ ושיד! — שרייט מיקיטאַ אוים מיט אַ בייזער.

— ביזט אַזאַ „מאָשעניק", ווי ברוך דער שיינקער, פערהאַפט זאָל ער ווערען, — שילט אַלעקסע און שענקט ברוך'ן אַ „מי שברך" אונטער די אויגען, דערמאָנענדיג זיין מאַמע'ן.

— אויב אַזוי, — פרעג איך זיי אַ האַרבע קשיא, — אויב אַזוי, וואָס זשע געהט איהר צו ברוך דעם מאָשעניק טרינקען בראָנפען, איהר האָט דאָך אַ גוי'אישען שיינקער אויך?

— יענער איז נאָך אַ גרעסערער מאָשעניק, ווי דער זשיד, ענטפערט די חברה, — ער מישט דעם בראָנפען מיט וואַסער; הייגט גיט דאָך ברוך אייף באָרג, און יענער וויל ניט.

— ימח שמו זאָל ווערען ברוך'קע דער מאָשעניק, — ברומט גאַווורילע און קלאַפּט זיך מיט אַ קולאַק אין האַרצען. — ער באָרגט, נאָר דעם מאָנט ער... איך האָב קיין געלט ניט, פערשאָלטענער זשיד! הערסט? אַזאַ בלוט־זויגער... איך האָב ניט!

— ווער זשע נויט דיך טרינקען? — פרוץ איך בערוהיגען גאַווורילע'ס רציחה. — אַז דו צאָהלסט דיין חוב ניט, איז יענער, וואָס באָרגט דיר, אַ בלוט־זויגער?

— ער פערנאַרט מיך, דער טריפה'נער זשיד, ער פעררופט מיך אַלעמאָל צו זיך אין שענק אַריין, כ'איז אַ יצר הרע... — שטאַמעלט גאַורילע.

— אַי, גאַורילע, גאַורילע! — זאָג איך, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ. — לאָמיר זיך ניט נאַרען, לאָמיר ריידען דעם רעכטען אמת. דיין יצר טוב מוסר'ט דיך, וואָס דו שכור'סט, ווילסטו אַרויפלעגען דעם חטא אויף יענעם. טהוט דען אַזוי אַ ליטישער מענש? אַ גמרא זאגט: „ניט די מויז איז דער גנב, דער לאָך איז דער גנב". מילא, איז אַ מויז — אַ נאַריש בעשעפעניש, דו ביזט דאָך אָבער עפּעס אַ מענש, גאַורילע, האָסט שכל און האָסט אַ פריייען ווילען, וואָס זשע איז עמיצער שולדיג, אז דו קענסט ניט בייזשטעהן אַנטקעגען דיין יצר הרע? זיי זיך מודה, גאַורילע־לעבען, אַז דו ביזט אומגערעכט, וועט דיר גאָט דערפאַר מוחל זיין די עבירה.

גאַורילע לעגט אַנידער ביידע לאַפּעס אויף מיינע אַקסלען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און קוקט אויף מיר און שווייגט אַ שטיקעל צייט. נאָכדעם זאָגט ער מיט אַ פריינדליכען שמייכעל: אַי זאָל דיך חאַפּען דער שוואַרץ יאָהר, מענדלאַ! ביזט גערעכט... איך האָב דיך ליעב, מענדלאַ, אויף מיין וואָרט! קום וועלען מיר מאַכען אַ כוס'ע, ח'לעבען...

איך זעה, אַז ס'איז אַ עת רצון, מוסר איך איהם ווייטער, אַלץ מיט אַ גמרא.

— זעהסט, גאַורילע, אונזערע חכמים זאָגען: „עבירה גוררת עבירה"; אַז מע טרינקט, אַרבייט מען ניט, אַז מע אַרבייט ניט, ווערט מען אַ בעלן אויף יענעמס אין מע...

— ניין, ניין, מענדלאַ, — שלאָגט מיך גאַורילע איבער אינמיטען די רייד, — איך וועל בעגאַהלען, וואָס איך בין שולדיג ברוך'ן, האָב ניט קיין דאגה. איך וועל בעצאָהלען, אָט ווי דו זעהסט מיך לעבען. נאָר וואָס זאָל איך טאָן, — ער הויבט פּלוצלינג אָן צו ריידען מיט אַ וויינענדיג קול, — אַז איך האָב איצט ניט, איצט האָבען מיר קיינער ניט, ניט איך, ניט די איבעריגע גוים. ציטאָ, מענדלאַ, קיין געלט!

— ניטאָ קיין אַרבייט, מע פערדיענט ניט, זינט ס'איז געווען אָט די רציחות אין שטאָדט. אַ סך פון די הענדלער זענען געוואָרען קבצנים, צאָהלט מען אונז ניט פאַר אונזער סחורה. נו, און אַז מע געהט אַרום לעדיג, ציהט אין שענק אַריין. — אַזוי רופט זיך אָן וולאָס, אַ געזעצטער גוי, איינער פון די חשוב'סטע צווישען זיינע ברידער. דערביי טהוט ער

א פאָהר מיט דער האַנד איבער דער פּאַטילניצע און לאָזט אַרויס א שוועדען זיפץ.

— ווער זשע איז אַייך שולדיג? — בייזער איך זיך. — אַי, גוים, גוים!

— ווער איז שולדיג? — וואונדערן זיי זיך. — לאָזען "יענע" זאָגען. יענע דערצעהלען אונז, אַז פרעמדע לעבען פון אונזער אַרבייט, אַז רק מע ראַבעוועט אונז, מע זויגט אונזער בלוט. דער גר, זאָגען זיי, ווערט אַלעמאָל רייכער, קריכט אין די פעדערען אַריין, און מיר, די היימישע, זאָגען זיי, ווערען וואָס אַ טאָג אָרימער. אָט אַזוי דערצעהלען זיי אונז, מחמת זיי האָבען אויף אונז רחמנות.

— דער רוח זאָל נעהמען די בעל־רחמנות! — זאָגט וולאָס טרויעריג, מיט אַ שווער געמיט. — פון וואַנען האָבען זיי זיך גענומען, די אַלע וואוילע דרשנים, וואָס מאַכען זיך אומגעבעטענערהייט פאַר אָפּעקונעס איבער אונז. מיט'ן מויל ריידען זיי גלאַטע ריידעלעך, און אין האַרצען ביי זיי ליעגט אַ שוואַרץ יאָהר, גלויבט מיר, אַנו, פּרובט אומיסנע, בעט נאָר די דאָזיגע באַרעמהערציגע, וועלען זיי אונז אפשר געבען חאָטש איין צעבּראָכענעם גראָשען, אַז ס'איז אונז ענג? וועלען זיי אפשר ניט אויסניצען אונזער ביטערע צייט און ניט פערקלענערען אונזער געצאָהלט, אַז זיי וועלען דאַרפען האָבען אונזער אַרבייט? ברידער, שפּייט זיי אָן אַ פול פנים און לאָזען זיי אַלע געהן צו אַל די רוחות!

— צו אל די רוחות! — ענטפערט די חברה אלע אינאיינעם. — זאָל זיי גאָט שיקען מכות מיט בכורות...

— מענדלאַ, איך האָב דיך ליעב! אויף מיין וואָרט! לאָז, מענדלאַ, וועל איך דיך אַ קוש טאָן! — היצט זיך גאַווריליע און נעהמט מיך אַרום.

— כוגעל וועסטו מיר געבען, אַז איך וועל קימען שבת?

— און איך, — זאָגט מיקיטאַ, אָנבלאָזענדיג די באַקען, אַקוראַט ווי ער וואָלט שוין געהאַט אַ פול מויל, — איך האָב ליעב יודישע געפילטע פיש. צוליעב זיי אַליין, צוליעב די פיש, איז כדאי צו ליעב האָבען דעם יודען.

— וואָס מיר יודען און וואָס מיר גוים! — חקירה'ט אלעקסע, קנייטשענדיג דעם שטערן. — זייער אמונה, אונזער אמונה, זייערע מנהגים, אונזערע מנהגים — אַלץ היינו הך. ביי אונז פאַסחאַ, ביי זיי — פסח, ביי אונז חוועדער, ביי זיי טודרום...

איך געזעגען זיך מיט דער חברה און געה אַהיים שטאַרק צופריעדען

דען, וואָס איך האָב נושא חן געווען בײַ גאַווריל׳ען מיט זײַנע חברים.

אַז איך בין אויפ׳ן אַנדערן טאָג געקומען אין בית־מדרש אַרײַן, האָב איך געטראָפן די חברה זיצן און ריידן אַלץ וועגן דעם אייגענעם עסק. די הרובע איז גוט אויסגעהייצט, דער עולם איז שטאַרק אַרײַנגעטאָן אין שמועס, מע פּילדערט, מע היצט זיך, די פּנים׳ער פלאַמען. סע איז צוגעקומען עטליכע נײַע מענטשן אויך, אַ סימן, אַז דער ענין, וואָס מע בעטראַכט דאָ, איז זייער חשוב. סע שטעהט די שאלה: וואָס טהוט מען? — מיר זענען געוואָרען עניים, אביונים, די הײַזער — חורבות, די קלייטען צעראַבעוועט, מע איז קוים אַרוים מיט׳ן לעבען. קאַבצאַנסק איז געוואָרען אַ פוסטקע, דער מסחר — אַ תל, ניטאָ קיין געשעפטען און ניטאָ קיין האָפענונג אויף בעסערס! זאָגען די פּראָסטע ברידער: מע דאַרף ניט טאָן גאָר ניט, סע איז אונז ניט קיין נאָווינע. מיר זענען אַלע יאָהרען, ברוך השם, גרויסע קבצנים, די פּרנסה קומט אונז שטענדיג אָן מיט קלעמעניש. פונדעסטוועגען זענען מיר, מיט גאָט׳ס הילף, ניט געשטאָרבען, מיר האָבען אי קינדער געהאַט, אי חתונה געמאַכט, אי מיר לעבען איצט אויך ווי עס איז. אויב ס׳האָט זיך אונז איצט געטראָפען אַן אומגליק, איז מילא בכן. קאַרג אומגליקען טרעפען זיך אויף דער וועלט. ס׳איז דאָך ניט מעהר, ווי אַ צופאַל, דאַרפען מיר האָבען בטחון אויף דעם, וואָס לעבט אייביג, אַז ער וועט אונז געבען כח איבערצוטראָגען אַלע אונזערע צרות און מיר וועלען נאָך, אם ירצה השם, דערלעבען צו בעסערע יאָהרען, ווען די קאַבצאַנסקער לאַפּציעס וועלען זיך צוגעהן אויף דער וועלט אין די מיליאָנען — וואָרום אַלע וועלען זיך אָנטאָן אין לאַפּציעס, — און קערבלעך און אויסגעאַרבייטע פעל וועט מען אויך אַרויספיהרען גאַנצע אוצרות. די גאַווירילעס מיט די מיקיטעס זענען איצט אויך אין דער ערד. זיי האָבען ניט קיין פּרנסה אַזוי ווי מיר. לאָז נאָר איבערגעהן עטליכע וואָכען, וועט ווידער אַלצדינג ווערען ווי פריהער, און — עולם כמנהגו נוהג. דערווײַל אָבער איז דאָ איין עצה: אמונה! תּפלה טאָן צום רבונו של עולם, גוזר תּענית זײַן, זאָגען תּהלים און סליחות...

ענטפערען דערויף די למדנים: ס׳טײַטש, ווי קען מען זיך דאָס פאַרלאָזען אויף נסים? דאָס הייסט דאָך: אויספּרובען דעם רבונו של עולם, דאָס איז דאָך אַ גרויסע עבירה. אדרבא, וואָס וועלען מיר אויסזיצען אָט אַזוי אָ, מיט צונויפגעלעגטע הענד? ביז וואַנען איז דער שעור — ביז מיר וועלען אַלע אויסגעהן פאַר הונגער? געדענקט: אם אין אני לי מי לי?..

זאָגען די פּשטנים: נו, גוט, לאָמיר זיך לאָזען איבער יודישע שטעדטל, צווישען אונזערע ברידער, רחמנים בני רחמנים. זיי האַלטען דאָך אוים אי עגונות, אי נשרפים, אי אורחים און איינקלעך, אי גבאים פון הכנסת כלה, אי בטלנים, ירושלמים, מגידים, משולחים — אלע די, וואָס געהען אין די הייזער. היינט אויב אונזערע יודעלעך זענען מפרנס אזוינע אלט-פרענקישע אביונים, וואָס מע קען זיי שוין פון כמה דורות, איז דאָך אַ קל וחומר, אַז אונז, ניי-מאָדנע שפּאָגעל נייע קבצנים, וועלען זיי אודאי אויפנעהמען נאָך מיט גרעסערען כבוד? נאָר לאָז זיין, אַז זיי וועלען אונז ניט האַלטען חשוב'ער, ווי אַנדערע, גוט. אָבער על פּי גזרה שוה איז דאָך דער שכל מחיב, אַז מיר זענען ניט ערגער ווי עגונות אָדער נשרפים?

וועה צו די יאָהרען! — זיפצט מען צווישען עולם. — די אָרימקייט אין תחום איז היינט אַזוי גרויס, אַז סע איז ניטאָ קיין האָפנונג צו מפרנס זיין זיך ניט מיט אַ קל וחומר און ניט מיט אַ גזרה שוה. וואָס, ס'איז דען דאָ וועניג קברים אין קאַבצאַנסק, וואָס מיר זאָלען געהן שטאַרבען אין יודישען תחום?

— דאַרף מען געהן מחוץ לתחום! — זאָגט איינער פון די קאַב-צאַנסקער.

— צוריק אַהיים! — רופט זיך עמיצער אָן. סע ווערט אַ טומעל מיט אַ געפילדער...

— שטילער, שאַ! — שרייט לעטעל אויף אַ קול. — שאַ'ט, רבותי, גימפּעל וויל עפּעס ריידען.

— מע זאָגט: בית יעקב לכו ונלכה!... — הויבט אָן גימפּעל בשעת סע ווערט צווישען עולם אַ שושקעניש: ששש... ששש..., מחמת יעדער איינער וויל איינשטילען דעם צווייטען. — ווען מע בעטראַכט דאָס פון איין זייט, וואָלט איך געקענט זאָגען — שטילער. שטילער, רבותי! ושומעט ניט אַזוי ווי די פליעגען — אַזוי וואָלט איך געזאָגט, ווען איך בע-טראַכט דאָס פון איין זייט, פון דער אַנדערער זייט איז אָבער גוט, אַז סע טראָגען די פיס בשעת סע טראָגט אייך דער געדאַנק, דאָס הייסט...

— וואָס רעדט ער דאָרט? — פרעגען די, וואָס שטעהען פון דער ווייטענס. — זאָגט אונז, וואָס מיינט ער?

— מיר ווייסען אויך ניט, — ענטפערען די, וואָס שטעהען נעהענ־טער. — ער רעדט ניט קיין קלאָרע דבורים, נאָר ער דרעהט אַהין און אַהער, קומט אויס, אַז מיט איין פוס שטעהט ער אין תחום און מיט'ן אנדערן — מחוץ לתחום.

— אַ רוח אין דיין טאַטענ'ס מאַמע'ס ערד אריין! — שילט קאַרפּעל איינעם פון דער חברה און איז גרייט איהם צערייסען ווי אַ הערינג, דער־פאַר, וואָס ער האָט זיך אַ קרים געטאָן פון גימפּעל'ס דרשה.

סע ווערט אַ מחלוקת, אַ געשריי, אַ יריד. מע אַמפּערט זיך און מע קריעגט זיך און מע שעלט זיך און מע זאָגט זיך, וואָס אין דער קאָרט.

איך האָב געוואָרט אָנזאָגען מיינע ליעבהאַרציגע ברידער די גוטע בשורה, אַז גאַווריל און מיקיטע מיט זייער קאָמפּאַניע זענען שוין, מיט גאָט'ס הילף, ניט ברוגז, אַז איך האָב אַליין געהערט, ווי זיי לויבען אונז: אַ וואוילער יודישער קיגעל, טייערע יודישע געפילטע פיש! איך האָב אָבער דערזעהען, אַז סע איז אַ שעת רוגזא און קיינער וועט ניט הערען, האָב איך זיך געמוזט איינהאַלטען און ניט דערצעהלען די טייערע נחמה.

די קאַבצאַנסקער חכמים האָבען גע'חקירה'ט, און די קאַבצאַנסקער בעלי־בתים זענען געוואָרען אַלעמאַל גרעסערע אביונים. סע איז אַוועקגע־גאַנגען אַ שטיקעל צייט, האָט מען אָנגעהויבען אַרויסצופאָהרען פון קאַב־צאַנסק, אַנטלויפען, וואוהין די אויגען טראָגען.

גאָט האָט אָבער קאַבצאַנסק ניט פערלאָזט און האָט אונז צוגעשיקט אַ נייע פּאַרטיע קבצנים. ספירה־צייט, אַכט טאָג נאָך פּסח, איז אַריינגע־קומען אין שטאָדט אַריין אַ חאָפּטע יודען מיט ווייבער מיט קינדער, אָבגעריסע־נע, אָבגעשליסענע, פערוואָגעלטע, פערוויינטע — דאָס זענען געווען דאָרפס־יודען פון די אַרומיגע דערפער. זיי האָבען מיט געוויין און יללות דערצעהלט, אַז סע איז זיי בעפאַלען אַ גרויסע קאָמפּאַניעס באָסיאַקעס, צעראָבעוועט זייער האָב און גוטס, אַ תל געמאַכט פון זייערע הייזער, זיי זענען געבליבען נאַקעט און באָרוויס און קוים זיך אַרויסגעראַטעוועט מיט'ן לעבען. האָבען מיר שוין געוואוסט, אַז דאָס, וואָס סע איז געשעהען אין קאַבצאַנסק, איז געשעהען אומעטום, אַז סע איז אַזאַ אָנשיקעניש אויף דער וועלט.

עס זאָל זיין דער ווילען פון פאַר דיר, גאָט אין הימעל, — האָב

איך מיר געטראַכט, — אַז דו זאָלסט וויעדער אויפריכטען דיין שטאָדט אין גיכען, לעת עתה מוז מען דאָך אָבער עסען און טרינקען, וואָס וועט זיין דער תכלית — זיצען הינטער'ן אויווען און פיהרען שענע געשפרעכען? האָב איך זיך גענומען וואַרפען אויף אַלע זייטען, גענישטערט, געאַקערט מיט דער נאָז, ביז איך האָב בעקומען אַ פערד און וועגעלע און איינגעקויפט אַלטע און נייע יודישע ספרים. איצט פאָהר איך אַרום מיט מיין סחורה אַלע יאָהר פון שטאָדט צו שטאָדט, וואו נאָר סע וואוינען אחינו בני ישראל, אָבער אַהיים קום איך קיין גלופסק, וואָרום דאָ וואוין איך איצט, דאָס איז איצט מיין מקום מנוחה

ענדע

די אַלְטֶע מַעֲשֶׂה

אָמר מענדעלי מוכר ספרים, די מעשה וואָס איך בין דא אויסען איך צו דערצעהלען, איז אין=פלוג איין אַלטע, נאָר נישקשה, דבוֹתים, זי פּאַסט זיך זעהר גוט צו אונז, יודישער קינדער, אויך אין היינטיגע צייטען. מה אָנו מה חיינו, וואָס איז דען, פרעג איך אייך, דאָס יודישע לעבען אינגאַנצען? עס איז אין תוך אַריין אַ לאַנגע אַלטע מעשה, וואָס חזרט זיך תמיד איבער אויף=דאָס=ניי אונטער פאַרשיעדענע פאָרמען און אָנשטעלען, לויט דער מאָדע פון איטליכער צייט. אַלץ טאַקי די אייגענע מעשה מיט די בהלות, אָנשיקעניש' קוועטשעניש, יאָגעניש=לויפעניש, מיט דעם דולעניש, שפּאַרעניש, פּלאָנטעניש, אויפטהועניש, דרינגעניש, בייסעניש, און קאָפּדרעהעניש. איטליכער דור מיט זיינע חכמים. גוטע, פרומע, ווי אויך אָבגעקומענע, געפאַלענע, געשלאָגענע, נעבעך, און מיט זיינע נאַראָנים, אויפגעקומענע, געהייבענע עזות=פּנימער, עמי הארצים, קאָבלעפּעל און דרעהער אַ שרעק. יענער קרח וואָס אַ מאָל, דער רייכער, דער ריד'על=פיהרער, דער אָנהאַפּער, וואָס האָט זיך געשטופּט צו דער בהנה, צו זיין דער עלטסטער, דער העכסטער—דער קרח איז דאָ נאָך היינט אויך, ער הייסט יענקיל, בעריל, יאָצמיך, שמעריל, מיט אַ נייעם מין פוץ; ער שטופט זיך אויך אויבענאָן און וויל זיין דאָס אויבערשטע פונ'ם שטויסעל. יענער פּאַרצייגער סנבלט מיט דער כנופיא רכילות=

ניקעס, ליגנערס, פלאָטקעמאַכערס, בריות אויף אָבצוזאָגען אויף דעם, אויף יענעם אַ פזמון, אַ בלבול, ניט פויל אויף דער פען אָנצושרייבען אַ שיר־המעלה, צולייגען אַ קנייטעל, כדי צושטערען דערמיט אַ געביי, — יענע פיינע לייט, נישקשה, האָט דער רוח נישט צוגענומען ביי אונז אויך אַצונד. זיי זענען דאָ, זיי וואַקסען און שפּראָצען, ברוך־השם! דער שפּיץ איז טאַקי ווי דער פּסוק זאָגט: מה שהיה, דאָס וואָס איז געשעהן הוא שיהיה, דאָס וועט זיין, נישטאָ קיין נייעס אונטער דער ליכטיגער זון. יש דבר, ס'איז דאָ אַ זאַך — קאָלאָניעס אַ שטייגער — שיאמר, וואָס מען זאָגט: זעה, דאָס איז נייעס! ניין ברידער, כבר היה, דאָס איז שוין לאַנג געווען אויף דער וועלט, קוקט זיך, זייט מוחל, גוט צו צו דער מעשה דאָ, וועט איהר זעהן, אַז יודען איז שוין לאַנג דער קאָפּ געלעגען אין דער ערד . . . איהר וועט אויך זעהן, אַז אַזוי ווי איטליכע שטאָדט האָט איהר משוגענעם, איהרע ווייסע חברה, קונדסים אַרום איהם, אַזוי האָט זי איהר חכם, איהר בעל־עצה און איהם אַקעגען איהר ווילדען תקיף, אַ פיינע־בריה, וואָס וויל אויף־צו־להכעיס, אַלץ קאַפּויר, אַלץ פאַרקעהרט, און איבער דעם איז — אוי, אַז אַך און וועה צו אונז! . . .

L

דער חכם און בעל עצה אין אונזער שטעדטיל איז געווען בנימין דער מענש. פערשריבען איז ער געשטאַנען אין דעם רייסטער פון די נפשות מיט דער פאַמיליע קורנאָסע. מעגליך, אַז יענע, פון וועלכע דער שפּיץ=נאָמען זיינער שטאַמט, האָבען געהאַט קורצע נעז, נאָר אונזער בנימין'ס נאָז איז געווען נישט ערגער פון אַלע יודישע נעז — אַ לאַנגע מיט אַ האָרביקעל און אויסלאָזענדיג זיך באַרג=אַראָב מיט אַ שפּיץ. די פאַמיליע זיינע איז אָבער געשטאַנען טאַקי נאָר אין רייסטער און געהייסען האָט ער געוועהנטליך בנימין דער מענש. בנימין האָט אַמאָל ביים בעריהמטען גביר ר' יונה יהופיצער געהאַט אַ שענע שטעלע און איז היבשע עטליכע יאָהר אַ וועקגעווען ביי איהם אַ מענש. אַז דעם גבירס געשעפטען האָבען זיך אויסגעלאָזט און בנימין ווערט אויס מענש, איז דער נאָמען מענש פונדעסטוועגען איהם טאַקי געבליבען. אין שטעדטיל האָט זיך בנימין גערעכענט איינער פון די שענע, יוסטע בעלי=הבתים. זיין שטוב מיט אַ גרין גאַניקעל און אַ הויכען דאַך פון שינדלען איז געשטאַנען אין מיטען מאַרק, פונקט אַקעגען דעם רינג קלייטען. שרה זיין ווייב, אַ הויכע, אַ דאַרע יודענע מיט אַ לאַנגער דינער נאָז, מיט עטליכע שנירלעך פעריל און אַ גילדענעם אויבעל אויפ'ן האַלז, תמיד אין דערוואָכען אַפילו, פלעגט זיך אָבגעבען מיט דעם בעל=הבתישקייט, ציהען די פרנסה פון אַ געהייבען שיינקיל ביי זיך אין שטוב, וואָס חוץ בראַנפען און פערבייסען האָט זיך ביי איהר געפונען ביער, מעד, ווישניק און אַ געבראָטענע גענזיל אויך. דעם סוד פון זויערע אוגערקעס שטעלען האָט זי אַליין נאָר געוואוסט: איהר אוגערקע איז געווען האַרט, שטייף, נישט געביטעלט. ביי איהר אין שיינקיל האָבע געטרונקען די „פּיאָני העיר": דער צעכמייסטער,

גאָלאָוואַ מיט דעם שרייבער און נאָך אַזעלכע געהייבענע פּאַרשוינען
זייער קהל. „סאָרקע" איז בײַ זיי עפּעס גאָר קיין קאַטאָוועס נישט,
-אָר עפּעס — איז צו „סאָרקען". פון „סאָרקעס" אַ שטיקעל געפּילטע פיש
לעקען זיי די פינגער. פאַר סאָרקען איז, בשעת האָבענדיג אַ כּוסה אין
קאָפּ, אָפּען זייער האַרץ; וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג.
מען האָט מיט איהר אָפּט דענסטמאָל אַ וויכּוח איבער דער „נאָמנה"
עס לאָזט זיך געוועהנטליך אוים מיט נאָך אַ פלעשיל משקה און מען
פּסק'עט מיט אַ גוט, זיס שמייכעלע: אַלע „נאמנה'ס" זענען גוט,
אונזערע, אייערע אַלץ איינס... אויך חברה־קדישא לייט, להבדיל,
אָדער עפּים אַנזערע קהלס־לייט, אַז זיי האָט אַ מאָל געחלשט דאָס
האַרץ און האָבען זיך געוואָלט אַביסעל קוויקען, נעבעך, פלעגען זיי
שיקען נעהמען משקה מיט אַ געגזיל בײַ שרה בנימינס. שרה איז גע-
ווען די אשת־חיל און בנימין האָט אין די עלטערע יאָהרען זיך גע-
פיהרט אַ רוהיג לעבען, אָהן קאָפּדאַרעניש. קינדער זענען איהם נישט
בעפאַלען, זיינע דריי טעכטער האָט ער שוין לאַנג אויסגעגעבען און זיי
האָבען געלעבט מיט די מאַנען צופרידען, ווי נאָט האָט געבאָטען. נאָר
בײַ זיך האָט ער געהאַט, נאָר איין־אייניקעל, אַ יונג מיידיל, זעהר אַ שענס
אַ געראָטען קינד, וואָס איז קינדוויין געבליבען אַ יתומה נאָך זיין איינ-
ציגען זוהן. זי איז איהם געווען אַ טרייסט, איינגעבאַקען טיעף אין האַרצען.

בנימין האָט געהערט צום סאָרט אֵיידעלע יודען, וואָס דאָס
אֵיידעלקייט ליגט זיי אויפ'ן פּנים, מען דערקענט באַלד אין זייער אוים-
זעהן, אַז זיי שטאַמען פון אַ פיינע משפּחה, די תּורה שיינט זיי אַרוים
אין די אויגען און אויף דעם הויכען שטערען שטעהט זיי אָנגעשריבען:
דאָס זענען גאַנץ אַלטע, אָבגעקומענע מיוחסים פון דער גילדענער
פּאָהן — קינדער פון די הייליגע, אין דער גאַנצער וועלט בעריהמטע
טייערע אָבות: אַברהם, יצחק און יעקב!....

בנימין איז אויך געווען אַ „פּאָליטשנער" מענש, אַ קלוגער,
אַ געניטער, ער האָט בעטראַכט אַ זאַך גאַנץ רוהיג, בפשטות, אַ זוי ווי
זי איז, זיך קיינמאָל נישט געהיצט, נישט פאַרגרעסערט ווי אַנדערע
און געגאַנגען תּמיד מיט זיין אייגענעם דרך. זיין שטייגער רעדען איז
געווען שטיל, עפּים אויף אַ בנעימות־הייזעריגליכער שטימע: האָט
דערביי אָנגעבויגען דעם קאָפּ מיט האַלב־צוגעמאַכטע אויגען. גערעדט
האָט ער קורץ און שאַרף, אַריינוואַרפענדיג אַ משל, אַ ווערטיל זו

אַ בליץ, וואָס האָט געטראָפֿען און געפּאַסט צום עסק. ער איז געווען אַ שוואַכער מענש און האָט געלעבט דעריבער זעהר בערעכענט, אָבגעהיט דאָס געזונט. אין בית־מדרש פּלעגט ער קומען דאַווענען נאָר שבת, זעהר זעלטען אין מיטען דער וואָך, אַז דאָס אויך נאָר פֿאַרנאַכט אַמאָל צו מנחה. דאָרט האָט ער זיך נישט געשטופּט אויבענאָן, אין דער מזרח־וואַנד, זיין אָרט איז געוועהנטליך געווען אונטערן אויבען. מיט בנימינם קומען פּלעגט דער אונטער־אויבען עפּיס ווי בעלעבט ווערען. אַ רעדיל מענשען פּלעגען תמיד שטעהן אַרום זיין שטענדער און עס האָט זיך געשמועסט עפּיס אַזוי גוט, עפּיס אַזוי געשמאַק... און צוליב בנימינ׳ן האָבען גרשון־אייזיק און דוד־אַבאַ, צוויי שטיקלעך חקרנים, פֿערלאָזען זייערע שטעט אין דער שפּיגעל־וואַנד און זיך בעזעצט נעבען איהם דאָרט אין שכנות. דיביידע חקרנים — אַזוי איז געוועהנטליך דער שטייגער געווען — הויבען אָן דעם שמועס, אונזער בנימין זיצט שווייגענדיג מיט האַלב פֿערמאַכטע אויגען און הערט. דער שמועס ווערט אַלץ ברייטער, גרעסער, עס מישען זיך אין איהם אַריין מענשען פֿון עולם, איטליכער גיט איהם אַ ציה, אַ שלעפּ אַ ביסעל אין דער זייט און אָט קומט שוין אויס בוידעם, נאָר נישט דאָס, פֿון וואָס מען האָט אָנגעהויבען. פּלוצלים עפֿענט בנימין דאָס מויל, עס ווערט שטיל, שאַ! שאַ! און ער זאָגט אָב זיינס, געצעהלטע ווערטער, וואָס טרעפֿען אין קאַרב אַריין, אַלע זענען מסכים און מאַכען מיט אויסגעצויגענע פּנימער: אָ־אָ!...

דעם גאַנצען טאָג פּלעגט בנימין צוברענגען ביי זיך אין אַ בעזונדער אַלקיר, אַריינקוקען אין אַ ספר, זיצענדיג אָנגעלעהנט אויף אַ געבעט־ביינקיל, אין אַ חאַלאַטיל און פּאַנטעפּעלעך, נאָר אַליין איז ער כמעט קיינמאָל נישט געזעסען, שטענדיג האָט מען ביי איהם געטראָפֿען אַלערליי מענשען: יודען, יודענעס, יונג און אַלט. אַזעלכע, וואָס פּלעגען קומען זיך מיט איהם אַ עצה האַלטען, אויך אַ זעלכע פֿון זיינע מקורבים, וואָס האָבען מיט איהם פֿערבראַכט אַ ביסעל די צייט, גלאַט אַזוי, אין אַ שמועס. דער צעכמייסטער מיט דעם גאָלאָוואַ, ווען זיי זענען געווען אַביסעל בגילופֿין, פּלעגען זיך אַ מאָל אויך אַריינכאַפּען צו איהם מיט אַ כוסה אין דער האַנד און אין איין קול: פּאַני בניאָמקאַ! נישט אַנדערש, זיי ווילען טרינקען לחיים צו פּאַני בניאָמקאַ. דער צעכמייסטער, קלאַפּענדיג מיט אַ פֿינגער זיך אויפ׳ן שטערען, מאַכט האַלב יודיש, האַלב רוסיש: „בניאָמקאַ, גרויסע קאָפּ! וועליקי פּאַני־

בריה, אוי וועה מיר!"... דעם גאָלאָוואַ פרעהט זיך דאָס הארץ, ער שניידט עפּים איבער דער „נאָמנה", וויל ארויסווייזען זיינע לומדות און מישט אוים בוידעם־פּאָלעצע, איבערקייענדיג צעהן מאָל איין וואָרט אליין: „רבי משה, אדאם, האמאן! שטשא או וואס, טאָ או נאס. וואש דאוויד, נאש דאוויד... טילקאָ חזיר ני, ני! טרייף..." ס'איז א לעבען, א חדוה, א ליבשאפט, זיי זענען זים ווי לאקעריצע, האלזען בנימינ'ן, קוים־קוים וואָס זיי רייסען זיך פון איהם אָב און געהען אוועק, פלאָנטענדיג מיט די פים. — הכלל בנימין זיצט נישט אליין, אלע צו איהם, שלאָגט זיך, א שטיוגער, איינער אין דער דעה וועגען עפּים א שידוך, געהט ער צו בנימינ'ן. דרעהט זיך ערגיץ א פאָר פאָלק, קומט איטליכער בעזונדער פוןביידע צדדים אויסרעדען דאס הארץ פאר בנימינ'ן; געהט א בעל־הביתיל אראָב פון קעסט און ווייסט נישט, צו וואָס זיך צונעהמען, דולט ער א קאָפּ בנימינ'ן. רייסען זיך צוויי יודען עפּים צווישען זיך, גלייכט זיי אוים בנימין. שטארבט א יוד און לאָזט איבער ירושה, הערען די יורשים נישט אויף זיך צוקריגען ביז צווישען זיי מישט זיך נישט אריין בנימין; שטארבט א יוד און חוץ א ווייב און קינדער לאָזט ער נישט איבער קיין ירושה, איבער וועמעס קאָפּ וויינט די אלמנה? איבער בנימינ'ס. בקיצור, וואָס נאָר, קומט מען צו בנימינ'ן, א שטעדטישע זאך — אויך צו בנימינ'ן. בנימין הערט אלסדינג רוהיג אוים, געפינט פאר איטליכען א משל, א ווערטיל, א עצה און מען נעמט זיינע ווערטער אָן פאר ליעב, הגם זיי מעגען טרעפען א מאָל יענעם אין קנעפּיל, שטעכען אין דער זיבעטער ריפּ.

אָט דאָס האט איהר אייך א בילד פון בנימינ'ן, פונ'ם בעל־עצה א מאָל אין אונזער יודיש שטעדטיל, וואָס א זעלכע ווי ער זענען היינט ביי אונז זעהר זעלטען.

II.

אַקעגען־ושע האָט אין אינזער שטעדטיל זיך געפינען אַ ר׳ יעקב, פֿין די מיני ר׳ יעקבס, וואָס זענען געווען אַמאָל, וואָס זענען דאָ אַצינד און וואָס וועלען זיין אויך שפּעטער אין אַלע יודישע ערטער, כל־זמן פון די קינדער ישראל וועט נאָך בלייבען אַ זכר און אין זיי וועט זיך שלאָגען נאָך איין אָדער. די דאָזיגע מיני פאַרשוינען מעגען זיך פער־שידען זיין אין זייערע נעמען, אין זייער שטייגער פרנסה, אויך אין דער הלבשה און אין דער גאַנצער פיהרונג זייערער: בעגאַטישע פון דער אַלטער וועלט, אָדער „אויפגעיורענע" פונ׳ם היינטיגען שניט — גאָר אין גרונט גענומען אָבער זענען זיי אַלע גלייך, איין טבע, איין כאַ־ראַקטער, אַלע האָבען זיי פּליי אין דער נאָז און אונטערגעשלאָגען מיט הונט; אַליין זענען זיי נישט ווערט קיין דרייער און ווילען גילטען אין דער וועלט זעהר שטאַרק. אייגענעם שכל האָבען זיי נישט פאַר אַ גראָשען און ווילען זיין מבינים אויף אַנדערע. זאָגען דעות אין זאַ־כען, וואָס זענען פאַר זיי תרגום. מיינען קלאָמפּערשט אַלץ לשם־שמים, וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג — און זענען באמת שטאַרק פערביסען, זענען נישט דאָס, פאַר וואָס זיי גיבען זיך אוים. צו וואָס זיי ריהרען זיך צו, ווערט אַ קרעציל, און וואָס זיי מישען זיך אַריין — איז צרות, בייזע מהומות, אַ דרעהעניש, אַ פּלאָנטערניש פון רכילות, מסירות, לייטישע מיילער, און לאָזען נאָך זיך איבער אַ מיאוסען סליד ווי די וואַנצען, וואָס מיט קיין צעהן וואַסערען נישט אָבצוואַשען.

אינזער ר׳ יעקב איז געווען אַ בעגאַטישער יוד, קלאָמפּערשט גאַט און ציצית. און ווען דער לייב, דער מלך פון די חיות, האָט אויף זיך, לויט אונזערע הייליגע חכמים זאָגען, אַ אָנשיקעניש, דאָס קליין שרץ „מפגיע", דער גרויסער, געזונטער העלפאַנט — די מיק, האָט בנימין אויף זיך געהאַט זיין אָנשיקעניש ר׳ יעקב׳ן — אַ מין נפש, פון וועלכען ער האָט זיך געהאַט צוקראַצען.

ר׳ יעקב איז געווען גאָר אַ חידוש, אַ גאַטס וואונדער! אין איהם האָט מען בעשיינפערליך געזעהען די אייגענע גבורות הבורא, וואָס

ביי פיעל קליינע שרצים׳לעך. יענע, ווי מיר ווייסען, ווערען נאָך דעם אַרויסקריכען פונ׳ם איי מגולגל ביים לעבען אין דרייערליי געשטאַלטען, כסדר איינע נאָך דער אַנדערער: אין דער געשטאַלט פון אַ ווערעמיל, וואָס קריכט נאָר און פרעסט; דאָס ווערעמיל מאַכט זיך שפּעטער תּם, קלאָמפּערשט ווי געפּגרט, מיט אַ פּנימעל גאָר עפּיס טאַקי אַ ליאַלקע און פון דער שטילער ליאַלקע שפּרינגט דערנאָך פון דער העלער הויט אַרויס אַ באַבאָטשקע אַ זומער-פייגעלע, וואָס צושפּרייט די פליגעלעך און פליהט — הע-הע! — גאַנץ הויך. פונקט דאָס איינענע טאַקי איז אויך געשעהען מיט אונזער מין בעשעפעניש, להבדיל.

פריהער, אין ערשטען גלגול, איז ער געווען אַ וואָרעם און האָט געהייסען יענקיל, אָדער גאָר פּשוט יאַנקוטש. יענקיל איז אין דער יוגענד געווען אַ קליין משרת׳ל, געקראָכען אויפ׳ן בויך, ביזאַרבייט, נעבעך, נאָר פאַר דעם עסען, מעהר ווי עסען איז איהם אויפ׳ן זין אפילו נישט געקומען. ביי איטליכען איז ער געלעגען אונטער די פיס און מען האָט איהם געטראָטען ווי אַ וואָרעם. ער איז ביי זיך אַליין געווען נידעריג, זעהר געפאַלען; האָט זעהר גוט געוואוסט, אַז ער איז אַזוי יונגעל און קען, נעבעך, גאָר נישט, דעריבער האָט ער אָנגעבויגען דעם קאָפּ, געקראָכען, ווי מען זאָגט, איטליכען אונטער די נעגעל — און דאָס טאַקי האָט איהם געראַטעוועט. דורכדעם האָט מען אַלץ ווייטער מעהר אויף איהם זיך אומגעקוקט און ער איז אַלץ וואָס ווייטער מעהר אַרויס פון דער בלאָטע, פון אַ קליין משרת׳ל געוואָרען אַ גרויסער משרת, שוין געחאַפּט די זעט, פונ׳ם געהאַלט זיינעם אַלץ געשפּאָרט, אַ גראָשען צו אַ גראָשען ביז ער האט אָנגעקליבען אַביסעל געלט און חתונה געהאַט פאַר אַ האַלט-דינסטמיידיל, דאָס הייסט איינע פון יענע אָרמע מיני מיידלעך, וואָס פון ביימער, האָרעווען, רייסען קריעה יאָהרען לאַנג עפּיס ביי קרובים אַזוינע און הייכען הייסט עס, זיי העלפען גלאַט אַזוי זיך, ווי איינענע, אין דעם בעל-הבתישקייט אומזיסט, נישט צו נעהמען קיין גראָשען, חלילה. דערפאַר שטעלט מען זיך אַרויס פאַר מחותנים ביי זיי אויף דער חתונה דערמיט, וואָס מען שענקט זיי אַ בורנאָס, אַ שמאַכטע און אַ פּאָר אַלטע קליידלעך פון דער גאַרדעראָבע. מען טהוט זיי נאָך אָן אַ גרויס כבוד, אויך וואָס מען עסט, מען טרינקט ביי זיי אויף חתונה און מען געהט מיט דער כלה דעם כשר-טאַנץ... נאָך דער חתונה האָט יענקיל געפרווט דאָס מזל און אָנגעהויבען

ביסלעכווייז אונטערצוהאַנדלען, אַליין פאַר זיך צו מאַכען געשעפטלעך. ער האָט פאַרליהען אָרמע יודען, בעלי=מלאכות, קליינע קרעמערלעך, געלט אויף וואָכער, שפּעטער אַביסעל געמאַכט אויך הלוואות שרייבערלעך אין אַלערליי פּריסוטסטוועס. השם=יתברך האָט איהם געהאָלפען, איהם געגעבען ברכה והצלחה אין די פערדינסטלעך, ביז ער האָט מיט דער צייט געמאַכט אַ גאַנץ שען קאַפּיטאַל, מיט דעם אייבערשטענס הילף, און איז געוואָרען — אַ קאַטאָוועס עפּיס — אַ פּריצישער בעל=הלוואָה! ער האָט געקויפט אַ הויז און שוין געלעבט ברייט ווי אַ פיינער באַל=הבית. דענסטמאָל הויבט זיך ביי איהם אָן דער צווייטער גלגול. פון אַ וואָרעם, אַ יענקיל, ווערט אַ מין פיינע=בריה, מיט אַ כּבוד פון אַ שענעם יודען, און הייסט שוין ר׳ יענקיל! ער איז שוין אַ אָבגעפיינט מענשיל, אַ לאַלקע, זיין שטאָט איז אין דער שפּיגעל=וואַנד דאָרט אין קלויז צווישען דעם רעכטען צימעס. לייט ווייסען ביי זיך זעהר גוט, ווער ער איז, פון וואַנען, משטיינס=געזאָגט, ער שטאַמט, נאָר מאַכען זיך בזכות זיין געלד נישט וויסענדיג. געלד איז פאַר דעם מענשען דער בעסטער מליץ יושר... מען נעהמט איהם אַריין צווישען די מורנו׳ס — יעמוד מורנו ר׳ יענקיל! און זיינע באַסאָקעס רופען איהם ר׳ יענקיל, שוין אונטער די אויגען אַפילו — דאָס איז ביי אונז יודען אויף איין מדרגה מיט דעם טיטעל „סטאַטסקי סאָוויעטניק" ביי זיי להבדיל. ר׳ יענקיל אַליין געדענקט נאָך אויך זעהר גוט, וואָס ער איז פריהער געווען — אַ קליין מענשיל. אַ משרת׳יל, איין עם=הארץ. דעריבער האַלט ער עס פאַר אַ גרויס כּבוד, וואָס אָנגעזעהענע מענשען זענען מיט איהם חבר און נעהמען איהם אין קאָהן אַריין ווי זייער גלייכען. זיי האַלט ער ביי זיך פאַר אֵיידעלערע, געלעהרענטערע פון איהם און היט זיך דעריבער מיט אַ וואָרט. זאָגען זיי עפּיס, שאָקעלט ער צו מיט דעם קאָפּ. ער קוקט זיך צו גוט צו די אַלע געננ פון איידעלע יודען און זוכט אין אַלסדינג זיי נאָכצוטאָן: זיי אין שיך און זאָקעלעך, ער אויך אזוי; זיי האָבען אויסגעזוייקטע פּנימלעך און רעדען מיט אַ זיפצעלע, ער פּרוּווט זיך אָננעהמען אויך אַ פרום=יודיש פּנים׳ל און לאָזען שטילע זיפצעלעך; זיי פּיעסטען זיך פאַר גאָט=ברוך=הוא אין דעם דאַווענען, מאַכען פּיסקעלעך, פאַרגעהען זיך און שרייען: אי, אי, טאַטע=פאָטער! אונטערשפּרינגענדיג — ער אויך אזוי; זיי אַמאָל עפּיס גאָר אָהן ווערטער: „סאַנצעלאָמעס", מהיכא=תיתי, „בים=בים=בים", ער אויך אזוי, אָהן ווערטער. הכלל, ער איידעלט זיך, ער לעהרענט זיך. גע=

דאַנקט און געלויבט גאָט, ער איז לייטען גלייך, ער האַפּט שוין אויך
אַ כבוד מיט מציצה און ס'איז דאָ אַ האָפֿענונג, אַט-אָט הויבט מען
איהם אָן מכבד צו זיין שוין מיט סנדק... זיצט ער אַ מאָל אויף אַ
אסיפה צווישען די פיינע-בריות, שמעלצט ער זיך פֿאַר תענוג און וויל
אַלץ, מען זאָל עס זעהן, מען זאָל עס וויסען... זאָגט מען: ר'
יענקיל! ווי איז אייער דעה? איז ער גאָר איבערגליקליך. טרעפֿט ער
אַ מאָל גראָד צו אין עפּיס אַ זאַך בנימינ'ן, איז ער אויפ'ן זיבעטען הי-
מעל, בנימין איז ביי איהם איין חכם, דאָס אויבערשטע פונ'ם שטייסעל.
סטייטש, בנימין! מיט איהם צו רעדען איז אַ זכיה. — אָט אַזוי רייבט
זיך אַ היבשע צייט אונזער ר' יענקיל, מאַכט דערווייל אויך, מיט דעם
אויבערשטענס הילף, גוטע געשעפֿטען, איז אַריין אין די גרויסע פֿע-
דערען און וואַקסט, וואַקסט ביז פֿון דער שטומער לעלע רייבט זיך
אויס און שפרינגט פֿון דער העלער הויט אין דעם דריטען גלגול אַרויס
אַ גרויסער פֿויגעל, וואָס צושפּרייט שטאַרק די פֿליגלעך, פֿליהט הויך
איטליכען איבער די קעפּ און הייסט שוין רב יעקב! איהם איז שוין
קאַרג זיין גלייך מיט אַלע, ער וויל זיין העכער פֿון אַלע, קליגער פֿון
אלע, האָבען מעהר דעה פֿון אַלע. אַ שטאָט אין דער שפּיגעל-וואַנט איז
פֿאַר איהם שוין גאָרנישט, עס ציהט איהם אַ הין, אויבענאָן, האַרט נעבען
אָרון-קדש און וויל זיין אומעטום דער ערשטער, שוין אַ מורה-מורנו. —
ר' יעקב געדענקט שוין אַ צינד נישט, אַז ער איז פֿריהער געווען יענקיל
דער משרת, אַ וואָרעם, אַ מין קליין בעשעפּניש. דאָס געלד פֿערשטאָפּט
איהם דאָס האַרץ, פֿערשטאָפּט איהם דעם מוח. אויף דעם אָרט פֿונ'ם
זכרון דאָרט אַ מאָל ליגט אַצינד אַ קערביל. וואו אין איהם איז אַ מאָל
געווען דאָרט אַ שטיקעל יושר, אַ קאַפּ רחמנות, עטוואָס מענשליכקייט
און אַ פֿיצעל פֿערשטאַנד, שטעקט היינט אַ מטבע. אין איהם טהוט
אַרבייט די מטבע, דער גאַנצער שכל איז ביי איהם נאָר די מטבע.
אין אַלע פֿינף חושים זיינע איז אַריינגעטאָן די מטבע: זיין קוקען,
הערען, שמעקען, טאַפּען און פֿיהלען איז אַלץ נאָר די מטבע. און
ביי יודען איז דאָך פֿון אייביג אָן שוין אַזוי בטבע—דערזעהען זיי ביי
עמיצין אַגילדענע מטבע, מעג ער זיך זיין אַ קאַלב, אַ בהמה, איז ער
ביי זיי אַ גאָט, בוקען זיך צו איהם, טאַנצען אַרום איהם, לעקען און
גיבען איהם גרויס כבוד אָב... באַסאָקעס מאַכען אַ ברייטען המלך:
רב יעקב! און יודען זאָגען נאָך מיט גרויס דרך-אָרץ: ברוך הוא-וברוך
שמו רב יעקב, אָמן!

רב יעקב, אונזער גילדען קעלביל, איז שוין קדש! זיינע באַקעס, די טענצער, דינען איהם געטריי, רייכערען איהם אונטער מיט ווייראויך, לויבען זיין נאָמען און מאַכען אָן מיט איהם אויף מענשען אין דער שטאָדט אַ מורא. מען טאָהר אונטער די אויגען אפילו נישט דערמאָנען זיין נאָמען צום שלעכטען. מען טאָהר אַקעגען איהם נישט זינדיגען מיט א וואָרט און אַלסדינג וואָס ער טהוט, אַ נאַרישקייט אַ אומרעכט אפילו, מוז מען אָננעהמען פאר ליעב, גלייך ווי מען האָט געשוואוירען אויפ'ן בארג סיני צו גלויבען אין איהם מיט לייב און לעבען פונ'ם גאנצען הארצען. מען האלט זיך איין, צווישען זיך אפילו אמאל זאָגן א שמועס, נישט ארויסצולאָזען פונ'ם מויל דאָס, וואָס איטליכער בעזונדער וועגען איהם טראכט. אין הארצען שפּעט מען, מיט דעם מויל לויבט מען, אלע וויסען דעם אָנשטעל און איינער דעם אנדערען נארט... אָט אויף אזא שטייגער פארמעהרט זיך דערוויל צווישען ידען הגיפה, פאלשקייט, מיאוסע זאכען. עטליכע עזות-פנימער, באַקעס, ארבייטען מעשים, פיהרען א שטאָדט ביי דער נאז און יודען, דערנידעריגטע, געפאלענע, ציטערנדיגע טהוען נאָך טראגען די נעז זייערע אויבעט ליוט אקעגען. — נאָר אזוי ווי אפיקורסים אין דער וועלט מוזען דאָך זיין, וואָס לייקענען אין גאָט אפילו; דעריבער האָבען זיך אין שטעדטיל געפינען מיאוסע אפיקורסים אזוינע, וואָס זענען אויך אין רב יעקב'ן נישט פערגלויבט געוועזען, איהם געהאלטען, מחילה, פאר א בהמה, פאר א גראָבען יונג, וואָס זיין מישען זיך מיט תקיפות אין שטאָדט-זאכען איז א ביטער אומגליק פאר יודישע קינדער. — און פאר אזעלכע חטאים אקעגען זיין כבוד איז דאָס שטעדטיל נישקשה בעשטראָפט געוואָרען מיט בייזע מהומות: קריג, פלאָפּקעס, רכילות, מסירות, אכזריות און אלע פורעניות, וואָס דרינגען שטעקט.

רב יעקב קען שוין זינגען! עס געפעלט איהם שוין נישט דער חזן, וואָס איז א צייט מיט יאָהרען אוועק געוועזען אין דעם שטעדטיל, וויל איהם אויף דער עלטער ברעכען פון ברויט דערפאַר, וואָס ער האָט איינמאָל פארגעסען איהם גוט-יום טוב ביטען, און אויף זיין אָרט ציגעהמען איינעם עפּיס פון זיינע לייט. אין שטעדטיל ווערט א קאָכעניש, א מהומה, א האַרמידער!

רב יעקב פסקט שוין שאלות! ער זאָגט דעות די דיינים קווינקעלט זיך עפּיס אויף דעם שוחט, וויל נישט שטעלען אויף איהם אַן

סרכא, ס'איז איהם עפּיס ניט גלאַטיג... עס ווייזט זיך פלוצים אין שטעדטיל אַ מין פארשוין, דעם אַלטענס שוחט'ס אַ שוחט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קריג אויף מעסער=שטעך און עס קעהרט זיך די שטאָדט!

רב יעקב איז שוין אַ גרויסער בעל צדקה! ער העכערט דעם מקח אויפ'ן פליישׁ, גיט פונ'ם דאזיגען געלד אַ טייל זיינע אָרעמע קרובים, אַ טייל זיינע טענצער און אַ טייל לאָזט ער אַראָב צו זיך אין קעשענע, אַ מתן בסתר, אויף זאַכען אַזעלכע, וועלכע ער אַליין ווייסט, ר' יעקב טהוט גוטס און אָרמעלייט גריזען בייגער, זאָגען און קרעכצען...

רב יעקב איז שוין אַ מומחה! אין דעם בקור=חולים „זיינעט", וואו ער איז גבאי, לאָזט ער דעם דאָקטאָר קיין קאָפּ נישט אויפהייבען, נעהמט אַריין און טרייבט אַרויס קראַנקע ווי ער פארשטעהט, טהוט דאָרט אַלסדינג, וואָס ער וויל, וואָס איהם פאַלט איין, ער ווייסט אַ קרענק אין קראַנקע אָרמעלייט בעקומען פון איהם בא־דעם טויט.

רב יעקב איז שוין אַ מבין אויף לעהרנען! ער קוואַ־קעט שוין אויך אויף גבאי אין דער ישיבה, זאָגט בויך=סברות אין דעם שטייגער לעהרנען און קרימט זיך עפּיס אויף דעם ראש=ישיבה, פון דער גאַנצער גמרא קען ער טאַקי „מכּות". נישקשה! ביים ווייב איז ער אַ גרויסער למדן, ער קען זעהר גוט...

רב יעקב איז שוין אַ ווילדער חכם! ער האַלט פון זיך אַ שרעק, איז מיט זיך משוּנה שטאַרק צופרידען, האָט ווילד הגאַוה פון זיינס אַ ווערטיל. אויף אַ אסיפה וויל ער, אלע זאָלען איהם הערען. ער ווייסט ביי זיך זעהר גוט, מסתמאָ דרשה'ט ער נישט „אומזיסט" פארשטעהט נישקשה אַ עסק... דעריבער איז ער ברוגז, אז אנדערע זאגען אַ דעה און קען נישט ליידען, מען זאל איהם איבערשפּארען.

— איך הייס, פארשטעהט איך מיך, רב יעקב! איז דער שטיי־נער זיינער געווען אין אזא פאל צו זאָגען מיט ברייטקייט, טיטענדיג מיט דעם גראָבען פינגער אויפ'ן הארצען.

„איך הייס רב יעקב"! האט אזוי פיעל געהייסען, וואס שווער איבערצוגעבען עס מיט טויזענט ווערטער. דרינען איז געלעגען דער

גאַנצער רב יעקב מיט די ביינער. אַזעליכער האָט עס געטייטשט זיך ער פאַרשטעהט, זיך געשטיקט אַינוועניג און געשוויגען, אוים מורא מיט איהם אייַנצורייסען.

אייַן בנימין האָט קיין מורא ניט געהאַט אַרויסצוזאָגען זיין דעה פריי, אויף דעם שטייגער זיינעם, רוהיג, שטיל, זיך נישט צומאַכען כלל פון רב יעקב׳ן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. האָט רב יעקב זיך געהיצט און טייטענדיג מיט דעם פינגער אויפ׳ן האַרצען אין איין פייער געמאַכט: איך היים רב יעקב!... האָט איהם בנימין בשעת מעשה אָנגעקוקט גאַנץ קאַלטבלוטיג, נישט צו ענטפערן געוועהנטליך קיין וואָרט, אָדער געענטפערט אַ מאָל גאַנץ קורץ: איך וויים, נישקשה, פון קינדוויז אָן ווי איהר הייסט. דאָס געהר זיך אָבער נישט אָן צום ענין... און וויטער טאַקי זיך גאַנץ רוהיג גערעדט. דאָס פלעגט רב יעקב׳ן שטעכען ווי מיט אַ מעסער אין איהם צוקאָכען דאָס בלוט. בנימין איז איהם געווען ווי אַ דאָרן אין די אויגען, אָנקוקען האט ער נישט געקענט בנימינ׳ן מיט זיינע לייט. עס האט איהם געברענט, פאַר וואָס זאל אין דער שטאָדט זיין נאָך אייַנער, פון וועלכען מען האַלט. און נאָך ווער? אַזעלכער, וואָס האָט עפּים נישט אַזוי פיעל געלד!... ביי איהם איז אייַנגערעדט געווען: בנימין בע׳גזל׳ט איהם, נעהמט ביי איהם צו אַ חלק כבוד, דאָס וואָס איהם אַליין נאָר קומט. בנימין איז גאָר נישט אַזוי קלוג, אַזוי פיין ווי מען מיינט, ער פאַרבלענדט נאָר די אויגען, ער מוז עס בלי נדר דערווייזען, אַז מען האָט אין איהם אַ גראָבען טעות.— דעריבער פלעגט ער צו בנימינ׳ן זיך זוכען, אויף איהם אַלץ גראָבען, איהם געוואָלט אַלץ מבטל זיין און פערמיאוס׳ן ביים עולם;

אַ פּאָר וויכטיגע זאַכען זענען שפּעטער זיך פערלאָפען, וואָס האָבען אויפגערירט דאָס גאַנצע שטעדטיל. אַלע זענען דערמיט נאָר בעשעפטיגט געווען, און אונזער רב יעקב האָט דענסטמאָל זיך בענוצט, אויסצוגיסען אויף בנימינ׳ן דעם גאַנצען צאָרן און אָבצורעכע־נען זיך מיט איהם ווי מיט אַ טאַטען!

III.

ויהי בימי הרעב הגדול, און עס איז געווען אין די טעג פונ'ם גרויסען הונגער, נישט היינט געדאכט, אין אונזער ווינקעל איז נישט געראטען קיין תבואה, דער יקרות איז געווען שרעקליך גרויס און מען איז געשטארבען, אויסגעגאנגען פאר א שטיקעל ברויט. און אז דאס שלימזול געהט, געהט עס מיט אלעמען, מענשען האבען פערלוירען איינער צום אנדערען דאס פערטרויען, אלע פערדינסטען האבען זיך איבערגעלאזט, מענשליכקייט און יושר — אויפגעהערט, עס איז א בייזע מהומה, א צארן פון גאט. דער שטארקער שטיקט דעם שוואכען, דער אומגערעכטער דעם גערעכטען און ווי געוועהנטליך ליידען מעהר ווי אלע, אין א שווערע צייט, די ארמע, שוואכע יודען, נעבעך. אויף זיי גיסט זיך אויס דער צארן פון אלע זייטען, אז ס'איז נישטא וואס צו טאן, נעהמט מען זיך צו זיי. יודען אין שטעדטיל אבען־קרעכצען, פאלען אויף די פנימער און בעטען רחמים. רב יעקב פון זיין זייט טהוט וואס ער קען — טהוט דאס, יענץ, העכערט דעם מקח אויפ'ן פלייש אויך, אונטערצוהאלטען זיינע לייט און ארמע קרובים. אודאי איז דאס א מצוה, א גרויסע צדקה, מחיה צו זיין יודישע „נפשות", נאר א קעגען א וועלט קען מען נישט יוצא זיין — דער ארמער עולם קלאגט זיך אלץ זעהר שטארק.

אין יענער ביטערער צייט גראד איז ארויס א קלאנג, אז אין חערסאנער גובערניע מאכען יודען קאלאניעס דארט איז פשוט א גן־עדן און צווישען דעם עולם איז דענסטמאל אומגעגאנגען א לידעל. וואס יונג און אלט האבען עס געזונגען, דאס לידעל איז, דאכט זיך בערך אזוי:

האט איהר געהערט דאס לאנד חערסאן
נישט ווייט פונ'ם פעטער ישמעאל,
פון פויגעל־מילך איז דארט פארא
פאר יודען ארץ־ישראל

אַ פֿיי'ם אַ ציג, אַ שאָף אַ דרייער,
אַ הוהן, אַ אינדיק האַלב אומזיסט,
אַלסדינג בזיל-הזול, קיין זאַך נישט טייער
און תבואות דאָרטען פֿול ווי מיסט.

דאָס לאַנד איז גוט און וואויל אַ ווינדער.
אויב לעבען, ברידער, ווילט איהר פֿיין,
פֿאַרנעהמט די קלימקעס, ווייב און קינדער
און לאָמיר עולה-רגל זיין!

דאָס ליעדעל האָט מען טאַקי געזונגען, מענשען צום אונטערטרייבען, אונטערוואַרעמען האָט אויך נישט געפֿעהלט און פֿונ'ם אָרט האָט מען לעת-עתה זיך אַלץ נישט געריהרט. ערשטענס, האָט מען, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען, געקוקט איינער אויפ'ן אַנדערען, אויף דרך-אֶרץ—לאָזען יענע מאַכען דעם אנהויב צום ערשטען און מיר נאָך זיי. יענע אָבער האָבען נאָר געקענט שען דרשה'נען, זענען געווען בריות נאָר מיט דער צונג און דעם כבוד עפּיס טאַקי צוטאָן האָבען זיי מוחל געווען אַנדערע... צווייטענס, האָט מען דאָך, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען, נישט געקענט נעהמען גלאַט טאָן עפּיס אַ זאַך, זיך נישט אָנצורייִדען ווי אַ פּויק פֿריהער אַזוי, דערנאָך שמועסען דאָס אֵייגענע טאַקע ווידער פֿאַרקעהרט... און דריטענס, איז דאָך, נאָך אַמאָל טאַקי, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען, נישט אַזוי וויכטיג דער פּסוק ווי דער דרש, דאָס אויסרעדעניש אויף איהם, מען לעהרענט די גמרא נישט אַזוי צוליעב דעם פּשט, וויסען דעם דין, ווי צוליעב דעם פּלפּול. אגב טהוט אַ יוד אויף סברות, מען שפּאַרט זיך, אָנעהמענדיג זיך, אֵיינער דעם אַנדערען ביי די בערדלעך. מען פֿרעגט קלאָץ-קשיות. מען ווייזט אַרויס גרויסע חריפות מיט קנייטשלעך, שפּיצלעך, „בעוואָהרענישען", געדרינגענישען, וואָס שאַרפֿען און שפּאַלטען דעם מוח.—אין דעם דאָזיגען ענין מכּת די קאַלאַניעס איז געווען אויך דאָס אֵייגענע טאַקי: אַ שפּאַרעניש, אַ האַפּערניש, אַ קריגעניש, אַ „ווידער-אַיינאַנד"-פֿרעגעניש, אַ אָבוועדעניש, אַ חוזק-מאַכעניש, מיט געשפּעט און שטעכווערטלעך איינער צום אַנדערען: „חכם מיינער!", „שענער יוד אֵיינער!" בּיידע צדדים האָבען זיך געשמאַק גערזידעלט און געווען צווישען זיך פֿייער מיט וואַסער. די דריגנען

יאָ, יעיע — ניין. יאָ, ווייל יענע זאָגען ניין, און ניין, ווייל די זאָגען יאָ... פלאַטשיגע קעפּלעך האַלטען געוועהנטליך מיט די, וואָס האָבען גוטע ועמבעס צום שרייען, פּיסקלעך אויף שרויפען און וואָס קענען מאַכען פונ׳ם מויל אַ חאַלעוועווע. —

דערווייל, אין דעם גרויסן טאַראַראַם, קומט גראָד איינער אַ מלמד, פון יענע ווייטע מקומות דאָרט ערגיץ אין וואָהלין, צום ווייב אויף יום-טוב, אין אַ נייער קאַפּאָטע. ער קוקט אַ ביסעל מיט גדלות ווי איינער. וואָס איז אויסגעווען אַ וועלט און וואַרפט אַריין אין דעם שמועס פרעמדע, וואָהלינישע ווערטער, אָנשטאָט „יו“, זאָגט ער „יאָ“. אָנשטאָט „קרופּניק“ — „קאָליש“ און „קיטקע“ הייסט ביי איהם „קוילעטש“, אַרום איהם פערקלייבען זיך רעדלעך מענשען, מען קוקט אויף איהם עפּעס ווי אויף אַ חידוש און מען שלינגט איטליכס וואָרט זיינס פון זיינע מעשיות, קראַצענדיג זיך דערביי פאַר גרוים הנאה. וואָהלין, דערצעהלט ער, איז אַ געבענטשט אָרט מיט אַלעם גוטען. קוילעטש עסט מען דאָרט גאָר אין מיטען דער וואָך, וויין טרינקט מען דאָרט ווי וואַסער, הייגט זייער ראָסעלפליישיל, קנאָבעל, „פּראַקעס“, „פּאַליר-טשיקעס“ איז אַ מאכל מלכים! די ווירלען ביי די שעפּסען (ביי די „שאָף“, מיין איך, חאַפּט ער זיך באַלד און פערריסט) זענען אָבגעגאָסען מיט שמאַלץ און שלעפּען זיי פון הינטען זיך נאָך אויף רעדלעך. קאָרע, אַזוי הייסט עס דאָרט, יוי — יאָ, יאָ! מיין איך. — נאָר די מענשען דאָרטיגע זענען גראָב, פאַרשטאָפּטע קעפּ. יודען פונ׳ם הינטען ווינקעל קענען זיי אין זאַק אַריינגאַרען און מאַכען גוטע געשעפטען. מלמדים פון אונזער קאַנט האָבען דאָרט די בעסטע קנעלונגען. זייערע — זענען חמורים, לעגען אַנידער אַ „עברי“, משטיינס-געזאָגט, נח מיט זיבען גרייזען, קמץ בית בו, מלופּם וואָו אי, דערפאַר אָבער קענען זיי עסען..

דער מלמד מיט דער נייער קאַפּאָטע, געגרייזעלטע פּאות, און מיט זיינע וואונדערליבע דערצעהלונגען, שמאַרק פאַרגרעסערטע, מאַכט אָן אין דעם שטעטיל אַ האַלעבורדע, עס פערקאָכט זיך דאָרט אַ גע-דיכטע קאַשע, אַ טייל שרייען. אַהין אין יענע מקומות ערגיץ, וואו מען קען קנעלען, מאַכען שענע געשעפטען! אַ טייל שרייען: ניין, אַהין, „נישט ווייט פונ׳ם פּעטער ישמעאל“ אויף די קאָלאָניעס! געזעצטע מענשלעך, מיט פּעטע בייכלעך מאַכען: עט, כ׳לעבען, ס׳איז אין

גאנצען איין אויסגעבלאָזענע איי! גלייכער נישט אַהין, נישט אַהער. אשרי יושבי ביתך — דעם פויערש ווערטעל טאקע: סידי דאָמאַ דאַ ני דיפאַיסאַ״. און נוטע, ווייכע מענשלעך, לעדערנע דישלעס, בייגען זיך, ווי עס קומט אַ מאָל אויס, אַי אהין אַי אהער. ס'איז אַ דאָלעניש, אַ קאָכעניש ביז אין דעם שטעדטל ווערט געמאַכט אַ גרויסע אַסיפה, אויף וועלכער ס'איז געווען רב יעקב און אויך בנימין.

פריהער פון אלע, עס פארשטעהט זיך, איז ארויסגעשפּרונגען מיט אַ וואָרט רב יעקב. זיין דעה איז געווען — בלייבען. — קאַלאַניעס, האָט ער געזאָגט, איז נישט פאַר יודישע קינדער. דערצו איז עס: קנעלען און שטארבען פערזאָמט מען קיינמאָל נישט אומעטום. דעם בטחון צו גאָט ברוך-הוא טאָהר מען נישט פערלירען, גלויבט און ריהרט זיך נישט פונ'ם אָרט... פעטע בייכלעך און לעדערנע דישלעס האָבען זיך געבויגען אויף זיין זייט, געהאַלטען מיט איהם. דערנאָך האָט זיך צושאָקעלט דער איבעריגער עולם, אַלע האָבען גערעדט, געשריען אין איין קול צום טויב ווערען. מען האָט מעהר נישט געהערט ווי: קאָלאָניעס! וואָהלין!... עס זענען געפלויגען זידלערייען, פלאם-פייער, פעך און שוועבעל. עס האָט געהילכט, געשטורמט און לעדערנע דישלעס האָבען זיך געבויגען, ווי אַ טשערעטיל פאַר דעם ווינט, אהין און אהער. געמבעס פון ר' יעקב'ס באַסאַקעס האָבען פלוצלים גערונערט: קבצנים! שלעפּען ווילט זיך אייך אויף יענעמס קאָפּ. הולטאַיעס, בעלי-צדקות איבער אַ פרעמדען בייטעל!... אַ העזה אביסעל, מען זאָל נישט הערען, וואָס גבירים, גרויסע לייט זאָגען! איהר מיינט, ס'איז שוין הפקר אַ וועלט! ווארט נאָר, ווארט! וועט איהר זעהען, ווער עלטער איז... וואָס הייסט זיך אויסשפאַנען, נישט צאָהלען... רבי יעקב, זאָל געזונט זיין, לעבט נאָך, מאריך ימים זאל ער זיין. די קאָלאָניעס און וואָהלין ווערען אַנגעצונדען, — פייערען אינאיינעם אויף די באַסאַקעס און שיטען זיי אָב מיט הייסען פריסעק. — בנימין איז די גאַנצע צייט געזעסען רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ און געשוויגען, ערשט אז דער עולם איז מיד געוואָרען שרייענדיג, האָט ער אויפגעהויבען פאַמעליכען דעם קאָפּ, ארויפלעגענדיג די האַנד אויפ'ן שטערען, וואָס האָט ביי איהם בעטייט, אז ער וויל עפּיס זאָגען.

— שאַ, שאַ! איז געוואָרען אַ קלאַפּערייַ, אַ שושקערייַ צווישען דעם עולם. רב בנימין וויל עפּיס רעדען, שאַ, שטיל!

— האָט איהר זיך שוין אָבגעקיהלט, רבותים, און וועט הערען? האבט בנימין מיט א פריינדליכער מינע.

— יאָ, יאָ, רב בנימין! רעדט, זאָלט איר זעזונד זיין, מיר הערען.

— אומזיסט קריגט איר זיך, מיינע ליבע יודען — הויבט אָן בנימין שטיל, רוהיג, ווי זיין שטייגער איז, ווי איך זעה, קענט איהר נישט אונזערע יודישע היסטאָריע, נאט אייך זי דא איינגאנצען אין עטליכע ווערטער.

דער עולם איז געבליבען שטיל אָהן א שום בעוועגונג, קיין שאָרך קיין פארע האָט מען פון קיינעם נישט געהערט, גלייך ווי אלע זענען אויסגעשטאָרבען, און בנימין האָט שטיל מיט האלב פערמאכטע אויגען אָנגעהייבען אזוי:

— ווי באלד, רבותים. אברהם אבינו דערגרייכט מיט זיין שכל דאָס יודישקייט. הויבט מיט איהם זיך אָן די סדרא לך־לך, און ווערט פערוואָגעלט פון זיין פאטערלאנד; קוים מלעט ער זיך, ווערט דער ערשטער געמלטער יוד, האָט ער שוין אויף דער עלטער א זוהן; יצחק, געיודישט נאָך קינדווייז, האָט שוין דערפאר מיט א מאָל טאקי א צווילינג און לך־לך, וואָגעלט זיך אויך ארום אין דער וועלט. — יעקב, א כשר קינד מיט א יודיש הארץ, מאכט א פליטה, לך־לך פאר עשו'ן קיין חרן... פיער מאָל חתונה געהאט, האָט א טוץ קינדערלעך און לך־לך, לויפט ווייטער פאר לבן הארמי... בלאָנקעט זיך ארום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זיינע קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זיינער איז א חשוב אין הויף, א גרויסער פריץ, איין מוכר־תבואה'ניק אין דער גאנצער וועלט! דאָס די קינדער ישראל בלייבען דאָרט א לאנגע צייט זיצען, זענען זיי דרינען נישט שולדיג, דער קאָזאק האט זיי שוין געהאלטען. אין צרות, אין לייד האבען זיי זיך דערוויל געפרוכפערט און געמעהרט, שונאים אויף צושפרינגעניש. משה רבינו, וואס האָט יונגערהייט שוין געוואוסט הי סדרא לך־לך, פועלט דערנאָך, דורך גרויסע וואונדער, אָבצולאָזען די יודישע קינדער אויף דריי טעג נאָר פריי צו עטהמען, אבי פון פרעה'ס הענד ארויס, איז שיין די ברירה ביי זיי געוועזען צו מאכן אויף לעולם ועד לך לך. זיי נעהמען די תורה אוי'ן בארג סיני און לך לך מיט איהר א צייט מיט יאהרען אין דער מדבר, מיעד, צובראָכען פונ'ם שטענדיגען ארומוואָגלען, קומען זיי אין

דעם לאַנד כּנען, ווילען האָבּען דאָרט אַ מקום מנוחה, רוהען אָבּער זוועניג, האָבּען געננוג אויסצושטעהן שטענדיג פון שונאים אַרום און אַרום. דערנאָך, אַז גאָט העלפט, זיי ווערען שטיקלעך בעלי־הבתים מיט אַ בית המקדש, יודען זיצען זיך אין ווייגגערטנער, אונגעלעהנט אונטער פייגענבוימער און מען הויבּט ערשט אָן וויסען פון אַ לעבּען צו זאָגען, צופּאַטשען זיך פּלוצלים יודישע קינדער און צופאַלען אויף צוויי שטיק מיט בּעזונדערע שטיבּלעך. רייסען איינער בּיים אַנדערען אָב די קעפּ, בּיז שלמנאסר דער מלך פון אשור זאָגט די קינדער ישראל לך־לך! אַהין אַוש, וואו דער שווארצער פּעפּער וואַקסט דאָרט און מען ווייסט עד היום נישט, וואו זייער געבּיין איז אַהינגעקומען. שפּעטער קומט נבוכדנצר מלך בּבל, זאָגט אויך דעם שבט יהודה: לך־לך! און זיי ווערען פערוואָגעלט. — אין אַ צייט אַרום קעהרען זיך אַ טייל יודען צוריק ווידער קיין אָרץ־ישראל, נאָר ס'איז אַ געמוטשעט לעבּען. זיי זענען קנעכט בּיי זיך אין דער היים, ווערען פערשווארצט אין עושר, אין כּבוד, לייזען קלעפּ פון אַנדערע און רייסען זיך בּיי זיך צווישען זיך, אַזוי ציהט עס זיך אין צרות אין יסורים בּיז טיטוס הרשע חורט מיט זיי גוט איבּער לך־לך און דאָס איז זיי בּיז היינט געבּליבּען גוט אין דעם זכּרון. זינט דענסטמאָל געהט כּסדר אַלץ די סדרה לך־לך!...

— אָט דאָס, רבּותים. — האָט בּנימין אויסגעלאָזט אויף אַ נידע־ריגע שטימע, מיט אַ זיפץ, וואָס האָט געריהרט בּיים האַרצען. — אָט דאָס איז די אַלטע יודישע היסטאָריע, וואָס בּלייבּט תמיד נייַ. אינ־גאַנצען איז זי אַ לך־לך, אין אָנהויבּ, אין דערמיט און אויך היינט, בּרידערלעך. לך־לך! קיין חערסאָן, קיין וואָהלין, ערגיץ אַנדערש — אַלץ איינס, דערמיט נעהמט נאָך די געשיכטע נישט קיין עק, פּערוואָג־לעניש הערט נאָך נישט אויף, די פּערוואָגעלטע אין חערסאָן ווילען נאָך געהן קיין וואָהלין און ווידער די פון דאַנגען — זיך לאָזען אַהין... וואָס קען מען טאָן? געהט, יודישע קינדער! נאָר אַל תרגזו בּדרך, קריגט זיך נישט איבּער דעם וועג. אויך אויף דעם וועג... געהט, בּרידער, גאָט זאָל אייך העלפען!

— איהר רעדט, רב בּנימין, ווי אַ חכם! רופען זיך אָן מענשען פון'ם עולם — נאָר ווי געהט מען אָהן געלד? מיר בּעדאַרפען האָבּען הילף, אויף הוצאות געלד!...

— פון מיין זייט, ענטפערט בנימין, ווארגענדיג זיך מיט טרעה־רען, פון מיין זייט בין איך בריים צו געבען פיעל מעהר ווי איך קען לאָזען אויך אַנדערע געבען נאָר פיעל זיי קענען, אַפילו וועניגער וויפעל זיי קענען, אַבי געבען. ווי זאָגט מען עפּים: אַביסעל און אַביסעל, ווערט אַ פולע שיסעל".

— יודען! — טהוט רב יעקב פלוצלים אַ היק, שטאַרק אַנגעצונדען — איך דערקען אייך היינט גאָר ניט, יודען! פאַרשטעה נישט, וואָס איך איז היינט אַזוינס געשעהען? ווי אַזוי קענען עס יודען מיט אַ קאַלטער לעבער צוהערען אַזעלכע רייד פון דעם רב בנימין'ן איירען?... ס'איז דאָך חילע־חאַלאָשעם, אַ חילול־השם, מען זאָל נעהמען די תורה האַק־דיישע (הקדושה) און מאַכען פון איהר גלייכע ווערטלעך!... געוואַלד, די היילגע תורה! געוואַלד, די היילגע אָבות! מען נעהמט אַ סדרא לך־לך און מאַכט פון איהר מאַגדרוש, אַ לעמעשקע! —

אוי־ווענה, מען בעדאַרף דאָך, הערענדיג אַזוינס, קריעה רייסען!...

— שוין גענוג געריסען... נישטאָ ש'ין מעהר וואָס צורייסען! — האָט זיך געלאָזט הערען עמיצענס אַ קול פון צווישען דעם עולם — די גוטע בגופיא האָט שוין אָבגעריסען די הויט פון לעבעריגע און פון טויטע.

תרבות, עזות־פּנים! טהוט רב יעקב אַ היק, ווער איז דאָס דאָרט דער יונגאַטש אַזוינער?!

— האָט רחמנות, רב יעקב! שרייעט יודען אין איין קול. זעהט, זאָל עפּים ווערען אויף הוצאות! ס'איז שלעכט, רב יעקב! שלעכט, שלעכט... מיר זענען פאַרביי.

— יודען בעדאַרפען האבען בטחון צו דעם וואָס לעבט אייביג אין הימעל, ברוך הוא וברוך שמו, זאָגט רב יעקב דעם עולם נאָך ה' ילחם לכם — הקדש ברוך הוא וועט אייך געבען ברויט, ניט קען נאָר ער, זיין ליבער נאָמען אליין, שבו לכם עם החמור, בלייבט און האָפט אויף דעם, וואָס וועט קומען רייטענדיג אויפ'ן חמור. און זאָג איך אייך, איך רבי יעקב!... פאַרגעסט נישט, איהר זענט בעלי־תובות, צום רייסטער קומט, אויך מיר און... פאר נאָך מאהר

מען נישט אַנטלויפען, זאגט תהלים, פאַסט, הללוהו בסוף ומחול, צום סוף וועט ער אייך מוחל זיין, נישקשה... זיין רחמנות איז גרויס.

בנימין האָט זיך אויפגעהייבען פונ'ם אָרט און ארויסגעגאַנגען שטיל, נישט צוענטפערן רב יעקב'ן קיין וואָרט. באלד נאָך איהם איז אויך דער איבעריגער עולם זיך צוגאַנגען און די אַסיפה האָט, ווי געווענהנטליך, זיך אויסגעלאָזט מיט גאָרנישט.

מיט גאָרנישט פאר דעם אָרעמען עולם און מיט א ביס אָבער פאר בנימינ'ן — אַ ביס אוש צייכענס זענען געשטאנען. רב יעקב האָט זינט דענסטמאל אויף דער אַסיפה זיך געגעבען דאס ווארט. בלי נדר בנימינ'ן אנצוזאלצען, אַז אייביג זאל עס איהם ליגען אין טעם. געזאגט-געטאָן—און עס האָט נישט געדויערט לאנג, איז פונקט אקעגען בנימינס הויז אויסגעוואקסען א געהייבען שיינקיל גאָר א וואונדער, וואו די „פ י א נ י ה ע י ר" האבען אפט געטרונקען און פערביסען. —

בנימין האט שוין נישט די פרנסה, וואס פריהער, ער ווייסט שוין דעם טעם פון נויט. שרה זיין ווייב איז פאר יסורים נעעלטערט, בעטריבט, די שנירלעך פערעל מיט דעם גילדענעם אויבעל זעהט מען שוין נישט ביי איהר אויפ'ן האַלז אפילו שבת און יום-טוב. זיי ליגען ערגיץ פאַרזעצט. נאָר בנימין האלט זיך נאך פונדעסטוועגען אין דער שטייגער לעבען זיינער איז ניט געענדערט אויף אַ האר, ער זיצט אַלץ טאקע ביי זיך אין אלקיר, קוקט אריין אין אַ ספר שמועסט דאָרט מיט מעגשען שטיל, רוהיג, געלאסען ווי אמאָל.

אַזוי האַלט זיך געוועהנטליך אַ בוים, וועלכען דער וואָרעם עסט, מאַטשעט אינמען ביים וואָרצעל. וועסנע-צייט בעדעקט ער זיך מיט בלעטער, זעהט אויס פריש, גרין, נישט צודערקענען, אַז אינוועניג איז ער, נעבעך, פויל — ביז זיין מלאך-המות, דער וואָרעם, טהוט דעם לעצטען פיק, דערגעהט איהם דעם עק און ער פאַלט פלוצלים אַנידער!...

אניי אובגליק האָט דאָס שטערטיל געטראָפען — און בנימין איז געפאַלען אַ קרבן!

אַז די היינטיגמאָדישע בילדונג האָט ווי אַ טגפה זיך אַריינגעחאַפּט אין אונזער ווינקעל און אָנגעמאַכט צרות, האָט גאָט אונזער שטעָדטיל פון אַזאַ פורעניות אויסגעהיט, דאָרט האָט מען פון אַזאַ אָנשיקעניש אַ לאַנגע צייט נישט געוואוסט, מען האָט אַפילו געהערט אַמאָל עפּיס אַ קלאַנג פונדעָרווייטענס מכּח דייטשלעָך — געבולבעטע יודען אַזוינע אָהן יאַרמולקעָס און מכּח ביכלעך עפּיס אַזוינע מיט קורצעָ שורה׳לעך, נאָר אַלץ נישט בּיי אונז געָדאַכט, אונזערע יודען האָט מיט זייניעָ שעָנעָ אָנשטעלעָן דער רוח נישט גענומעָן. גיכעָר, דאַכט זיך, וואָלט דעָר יצר־הרעָ מרוצה געווען געָהן צו אַלע שוואַרצעָ יאָהר איידעָר קומען צו אונזערעָן אַ יודען ברעָנגען איהם צו אַ זינד... דער יצר־הרע אַליין האָט, דאַכט זיך, בעדאַרפט האָבען אַ אייזעָרנעם יצר־הו״עָ אַזוינס צו טאָן. — פלוצלים אָבער ווערט אין שטעָדטיל אַ געטימעל, אַ געשריי, אַ געָפילדעָר: אוי וועה, די קליפּה איז דאָ! —

בּיי אַ יונגען־מאַנטשיק עפּיס — און צו אַלעָ צרות נאָך, אַ איידעמיל איינעָמס עפּיס פון רב יעקב׳ס לייט, געפינט מעָן אונטער דעָר „גמרא״ אַ „טרפה־פסול״! מען נעָהמט זיך צו דעָם פּושע־ישראל און עס ווייזט זיך אַרויס — אוי, אַ וועהטאָג! — ער איז נישט איינעָר און אויך נישט דער רעָכטער בעל־עבירה. די אמתע טרפניאַקעס, אבי־אבות הטומאָהניקעָס זעָנען עטליכע בעלי־הבתישע קינדעָר. מען נעָהמט זיך צו די פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטעָר אַרויס, אַז זיי זעָנעָן, הע־הע! גרויסע עזות־פנימער, האָבען גאָר קיין מורא נישט פאַר קיינעם. די קליפּה, רחמנא־לוצלן, האָט צוגענומען בּיי זיי, דעם שׂכל מיט דעם יודישקייט אינאיינעם, זעָנעָן אַליין קאַליע און קאַליע גע־

מאכט נאך אנדערע. עס רעשט זיך, עס קאכט זיך, דאס גאנצע שטעדטיל ווינט זיך. איטליכער אלץ—אווא, א מעשה, אזא מעשה!... טאטעס-מאמעס — ציטערין-פלאטערען פאר זייער קינדער, די קליפה זאל אין אזא אונטערגאנג, נישט דא גערעכט, צו זיי זיך אויך נישט אנגעהמען. שענע יודען, גאטס-בטראפטעס, נעהמען זיך אן גאטס קריוודע. סטייטש, רבונו של עולם, מען זאל אזוינס איהם אבטאן!... און גלאט אזוי יודען מיינען נישט קיין שום זאך ווי דערווייל איז דאך דא א עסק צו ארבייטען, פילדערן, שרייען און נישט זיצען ליידיג. מעהר פון אלע האט געברענט רב יעקב. און איטליכער ווארים האט א דארים: איין מאל, איז ער, הייסט דאך עס, דער עלטסטער, אויף איהם שטעהט דאס גאנצע שטעדטיל און ער וועט בעדארפען גאט ענטפערן פאר די אלע חטאים, אפגעבען דין וחשבון פאר כל-ישראל: פאר וואס, רב יעקב—וועט דער מלך עליון, ברוך הוא וברוך שמו, זאגען—האסט-דו נישט, ווי דער פאסטוך פארעט זיין טשערעדע, געטאן איבערפיהרען מיינע שאף ישראל אונטער דיין רוט, כדי זיי זאלען וויסען, ווער עלטער איז און וואס פאר א גאט זיי האבען?!... דיינם צווייטענס, האט דאך אין דער מיאוסער מעשה נעשטעקט דאס אידעטיל פון זיינעם א לייב-מענשען. אזוינס איז דאך שוין מאקי א פערדראס, נישט אויסצוהאלטען. און דריטענס — נו, דאס מוטלען שוין שנאים, לאז עס בלייבען צווישען אונז — האט די גאנצע מעשה גלאט נישט געטויגט רב יעקב'ן צום עסק. דאס הארץ האט איהם געזאגט, אז די דאזיגע קליפה מיט איהרע ביכלעך, ווען זי האפט זיך, חלילה, אריין צווישען יודישע קינדער, קען איהם זעהר פיעל שאדען צו זיין נאמען און צו די מיני געשעפטען זיינע, דענסטמאל איז ער דער'הרגעט ווי די פלעדערמויז אין פינסטערען קעלער בשעת עס האפט זיך אהין פלוצים אריין א שיין פון דער ליכטיגער זון...

אין דעם דאזיגען קאכעניש לאזט מען, עס פארשטעהט זיך, נישט אוים אונזער בנימינ'ן. מען לויפט צו איהם משוגענערווייז און מען וואשעט איהם אן פולע אויערען מיט דער מעשה. נאהענטע קרובים נעהמען און פיהרען די שענע יונגע לייטלעך צו בנימינ'ן, בכדי אוים-צושטראפען, אויסצושייגעצען זיי פאר מענשען. אויף בנימינ'ן, האט עס געהייסען, וועלען זיי לעגען כבוד און ער וועט שוין, נישקשה, מיט זיי לעהרנען בלק.

נאָר אונזער בנימין נעהמט אויף די יונגע לייט גאָר פריינטליך מיט אַ שענעם „ברוך־הבא!” ער בעט זיי זיצען און מאַכט אַ וויטען שמועס, דאַכט זיך, עפּיס גאָר נישט צו דער זאַך. דער שמועס אָבער קומט אַלץ וואָס וויטער מעהר אַרויף אויף אַ דרך, אַלץ נעהנטער, נעהנטער צום עסק, די יונגע לייט ווערען דערוויל גוט אויפגעלעגט רעדען מיט אַ מויל און בנימין בעריהרט דער חטא זייערען גאַנץ דעליקאַט.

— מילא, מאַכט ער שטיל־רוהיג מיט משלים אויף זיין שטייגער, מילא דיר, חוה, האָט זיך פערגלוסט עסען פונ׳ם עץ־הדעת, מהיכא־תיתי, עס, אויף דיר די עבירה. אָבער פאַר וואָס האָסט דו נאָך געהאַט פונ׳ם עץ־הדעת צו געבען אָדם׳ן, נעבעך, ער זאָל שטאַרבען?!

— הייסט עס, אַ פּנים, טהוען זיך די יונגע לייט אַ חאַפּ מיט פייער, אַז בילדונג איז איין עבירה און די קשיא איז, פאַר וואָס האָבען מיר, אָרמע בעלי־עבירות, נאָך פערפיהרט אַנדערע אין אַזאַ אומגליק? אַהאַ, מיר פאַרשטעהען, פאַרשטעהען! אַזוי, רב בנימין, בעטייטען אייערע ווערטער?

— יאָ, קינדער, אַזוי.

— ניין! מיר אָבער מיינען ניט אַזוי. — צושאָקלען זיך די יונגע לייט מיט אַ שטעכענדיג שמייכעלע און נעהמען זיך אין איין פייער לעהרנען דעם אַלטען בנימינ׳ן, אַז בילדונג איז דאָס... בילדונג איז יענץ... פאַר יודען נאָר אַ גליק.

בנימין הערט אַלסדינג געדולדיג אויס, נישט איבערצושלאָגען ז רעד. די יונגע לייט היצען זיך, רעדען פאַר פייער, פאַר וואַסער אַלץ בילדונג, ביז עס לאָזט זיך זיי אויס ווערטער און ווערען אַנשוויגען. דערנאָכמאָל הויבט אָן בנימין גאַנץ רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ און וואַרפט פון זיין זייט ווייטער אַריין אַ וואָרט. אַזוי:

— דער עץ־הדעת אַליין פאַר זיך איז גאָר ניט שלעכט. שלעכט איז נאָר אָט וואָס. וואָס אָדם מיט חוה׳ן האָבען באַלד נאָך דעם פערזוכען נאָר פונ׳ם עץ־הדעת זיך שוין געשעהמט מיט זיך אַליין, שוין זיך געפיהלט אומגליקליך, וואָס זיי זענען נאַקעט, באָרפיס, נישט אָנגעטאָן ווי מענשען און אָנגעהויבען צו קליידן

זיך נאך דער ערשטער מאדע. אז אין גן־עדן האט מען זיך געמיהלט אומגליקליך. א פשיטא שוין היינט ערגיץ אנדערש!...

די יונגע לייט שטויכען זיך אן, וואוהין בנימינ׳ס ווערטער דערלאנגען, און הויבען אן אלע אקעגען איהם צו טענה׳ן, צו פערשיטען איהם מיט ניין מאס רעד, שרייענדיג דערביי אלץ: לאזט זיך דינען, לאזט זיך דינען! הגם בנימין איז געזעסען שטיל, נישט געעפענט קיין מויל. נאכדעם אז דער שמועס האקט זיך אב, שטעהט בנימין אויף פונ׳ם ביינקעל, געהט זיך דורך עטליכע מאל הין און צוריק אין אלקיר און שטעלט זיך דערנאך פערטראכט נעבען פענסטער, וואס געהט ארויס אין א קליין גערטענדיל ביי זיך אין הויף, וואו זיין לעבען איז געווען זומער צו זיצען, אנקוועלענדיג פון איטליכס בוימעלע, פון איטליכס גרעזעלע בעזונדער.

— א־א וואס אין דרויסען טהוט זיך! זאגט בנימין, א קוק געבענדיג אין פענסטער. עפיס א זאווערוכע גאר א שרעק! ס׳איז שוין נאך פורים, וועסנע־צייט און דער ווינטער הזלט וויל נישט נאכלאזען!...

דער ווינטער האט געוויזען טאקי זיין ווילדע, שרעקליכע [illegible] גלייך ווי א פערוואונדעטע חיה־רעה, אין יועלכער עס צוברענט זיך די רציחה, פיהלענדיג איהרע לעצטע מינוטען און וויל זיך חאטש נוקם זיין א ביסעל איידער זי געהט פון דער וועלט. עס האט זיך צושפילט א שטארקער שטורמווינט. מיט א הוזען, א געהייל ווי פון טשאטעס הונגעריגע וועלף. געריסען דעכער, געקעהרט, געטראגען [illegible] זיילען שניי פון דער ערד ארויף, אויסמישענדיג עס איז דער לופט מיט א פריש, פערפרוירען שנייעלע, ערשט ארויסגעשאטען פון שווארצליך גרויע חמארעס, וואס האבען בעדעקט דעם הימעל ארום און ארום, אנמאכענדיג אויף איטליכען מיט זייער פינסטער פנים א שרעקליכע מרה־שחורה. אויף די געזימסען אונטערן דאך זענען געשטאנען איינגעהיקערט, מיט איינגעצויגענע העלזלעך, וואראנעס, נעבעך, אויסבעהאלטענדיג זיך פאר דער שרעקליכער בורע, וואס איז זיי פלוצלים אנגעפאלען, עפיס ווי זיך שטארק געוואונדערט, אין אזא צייט, ווען ביי לייטען אין יענע געגענדען דארט, איז שוין זומער, ווארם מחיה, זאל זיך דא אזוינס פלוצלים מאכען... בוימער פאר דעם פענסטער, נאקעטע

מיט הוילע ריטער, אָהן אַ סימן לעבען, ווי גרויסע פערדארטע בעזעמער, האָבען זיך געשאָקעלט, געוואָרפען, אָנבויגענדיג די קעפּ, וואָהין דער ווינד בלאָזט און, דאכט זיך, אָט ווערען זיי צובראכען, עס ווערט פון זיי אַ הויפען שפענער.

אויף אַלע מענשען אין שטוב איז עפּיס אָנגעפאלען אַ מרה־שחורה, איטליכען נישט גוט אויפ'ן הארצען — און מען האָט גערעדט, געשמועסט פון היינטיגען שלעכטען וועטער.

— פערפאַלען, דאַכט זיך, מיינע ביימלעך! רופט זיך אָן בנימין, אַמאך נעבענדיג בעטריבט מיט דער האנד. דער בייזער ווינטער מיט זיינע פרעסט און שטורמווינדען וועט, דאכט זיך, מיט זיי עקען

— האָט נישט קיין פּאַרכט, רב בנימין! טהוט איינער פון די יונגע לייט אַ זאָג מיט אַזאַ שמייכעלע, וואס האָט עפּיס בעטייט ווי: פרעג דיך בחרם, אַלטער, וואָס דו רעדסט, דרינען האָב איך שוין אידיעה. — נישקשה, רב בנימין! דאָס דאכט זיך טאַקי נאָר אזוי. די נאַטור האָט, נישקשה, פאַר אַייערע ביימלעך זיך געזאָרגט. בכדי זיי צו דערהאַלטען, האָט זי דעם זאַפט אינווענינג אין זיי אויף אַ צייט אַיינגעשטעלט, גוט בעהאַלטען, ווי מען בעהאַלט עפּיס אַ עסענוואַרג אין קעלער גוט פערוויקעלט, פארשטעקט, די קעלט זאָל עס נישט איבערפיהרען.

— אָ־וואַ! מאַכט בנימין, — ווי גרויס איז גאטס וואונדער!...
נו, אַ שטייגער, אַז מען וואלט מיט עפּיס אַזאַ קונץ געמאַכט אַ צינד, דער זאפט זאָל אַרויס פּינ'ם באַהעלטעניש פריי אין אויף די צווייגען זאָלען שפּראָצען בלעטלעך, נו, וואָס? מען זאָגט, מיט דער שווארצער קונץ האָבען מענשען געמאַכט אַ מאל אזעלכע זאכען.

— דאס איז מעשה־פאָקוסניקעס. — רופט זיך אָן נאך איינער פון די יונגע לייט. — דורך אַזוינע פּאָקוסען וואָלטען די ביימער אומגעקומען. דאָס איין מינוט געמאַכטע גרינקייט, קלאָמפערשט, וואלט זיי נעקאָסט דאָס לעבען זייערס. דער פראָסט וואָלט אַ חאַפּ געטאָן דעם זאַפּט, געמאַכט אוים איהם תל, די צווייגלעך מיט די געמלאָכהטע בלעטלעך וואָלטען געגאַנגען קאַפּוט און פון פירות וואָלט אפילו קיין אָנהויב נישט געווען.

— הייסט דאָך עס, אַ פּנים, קינדער, ווי איהר זאָגט, מאכט בנימין וואונדערנדיג זיך, אז וואָס גאָט טהוט, איז גוט און קלוג. זעהר שען, כ'לעבען! פאַר וואָס-זשע זאָלט איהר, קינדערלעך, אין די יודען אצינד, ביי זייער היינטיגער לאגע, נישט זעהען די אייגענע גבורות הבורא, וואָס אין דעם בוים ווינטער? אַ יאָ, דער הימעל איז אצינד אַרום און ארום בעלעגט מיט פינסטערע חמאַרעס, פון אלע זייטען שטורמען שטארקע, קאַלטע ווינטען. דער יוד שאָקעלט זיך, נעבעך, אָנבויגענדיג דעם קאָפּ אהין און אהער, אָהן א רגע מנוחה. דאַכט זיך, אַז פאלט ער און עס ווערט אויס איהם א הויפען ביינער. נאָר דער זאַפט פונ'ם יודישקייט אָבער ליגט אין איהם גוט בעהאַלטען, ס'איז דאָ טיעף אינוועניג אין איהם א לעבען, אַ נשמה... לאָז מען-זשע אַצינד איהם לאָזען צורוה און נישט וועלען מיט געוואלד, דורך פּאָקוסען, אָנהענגען אויף איהם פאַר דער צייט עפּיס בלעטלעך אַזעלכע, וואס תוך צרות, קרענקונג און יסורים וועט דערפון קיין פירות נישט אַרויסקומען. — שפּעטער, אם-ירצה-השם, אַז עס וועט אַ שיין געבען די ליכטיגע זון, די ווינטען וועלע געשטילט ווערען, אין דרויסען וועט זיין מחיה ווארם — דענסטמאל וועט, ווי ישעיה הנביא זאָגט, שפּראַצען און בליהען ישראל און אַרויסגעבען סיעל פרוכטען... אַז אין גוטע צייטען גיט ישראל דער וועלט גענוג פרוכטען ארוים — דערפאַר קען די יודישע היסטאריע זעהר גוט ערב זיין.

בנימינס רעד האָט ווי א בליץ פלוצלים די יונגע לייט נעטראָפען, זיי האָבען זיך אָנגעקוקט שטארק פערוואונדערט און געבליבען אָהן לשון, דער עלטערער פון זיי האָט זיך באלד בעטראַכט און זיך אָנגערופען מיט הארץ:

— ווילט איהר, אַ פּנים, רב בנימין, מיר זאָלען נישט לעהרנען וואָס זאָלען מיר טאָן, אַז אונז גלוסט זיך פאָרט עפּיס וויסען און זיין שטיקלעך מענשען!...

— חלילה! ענטפערט בנימין — לעהרנען חכמה, מהיכא-תיתי, מעגט איהר, נאָר מיט די דאָזיגע תנאים: ערשטענס, זאלט איהר, קינדערלעך, דערביי נישט פאַרגעסען די צייט, אין וועלכער איהר לעבט און אלסדינג וואָס ארום אייך טהוט זיך אַצינד און שטארק

נעוואָהרענט זיין. איהר זאָלט, למען־השם ולמען־השם, זיך היטען, די קעלט פון דרויסען זאָל אינוועניג אין אייך זיך נישט אריינחאפּען און קאַליע מאכען דעם לעבענסזאפט פונ׳ם יודישקייט. איהר בעדאַרפט אויך ביי אייך פונ׳ם אָנהויב אָן זיין גרייט, פונ׳ם לערנען נישט צו דערוואַרטען פאַר אייך קיין גרויסע נוצען און גליקען אין לעבען חוץ דעם פערגעניגען אַליין, וואָס דעם מענשענס הארץ פיהלט נאָר מאַקי פונ׳ם פארשטעהן עפּיס אַ חכמה. דעם יודענס לערנען בעדאַרף אָן מוז זיין לשמה. פארשטעהט איהר מיך, כל־ישראל יש להם חלק לעולם הבא, יודען האָבען — עולם הבא... און צווייטענס, זאָלט איהר אַצינד נישט וועלען מיט געוואַלד אָנהענגען יענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איהר קענט איהם נאָך מאכען מעהר אומגליקליך... איהר וועט געפינען עפּיס אנדערש אין פּראַקטישען לעבען, מיט וואָס נוצליך צו זיין אייערע ברידער, אויב איהר ווילט.

בנימינס ווערטער זענען די יונגע לייט טיעף אין הארצען אריין. מיט טרעהרען אין די אויגען האָבען זיי אָנגענומען איהם ביי דער האנד און געשוואוירען זיינע ווערטער אייביג צו געדענקען...

אז די יונגע לייט זענען מיט אַ גערירהרט הארץ אוועקגעגאנגען, האָט מען געזעהען, ווי בנימין איז עפּיס צוטראָגען, די האלב־צוגעמאכטע אויגען זענען איהם פערלאָפען מיט טרעהרען. נאָך עטליכע רגע שווייגען זאָגט ער מיט אַ קרעכץ, שאָקלענדיג דערביי מיט׳ן קאָפּ:

— וואָס איז שולדיג דאָס אָרמע קינד, דאָס יתומ׳ל, נעבעך, אז דאָס יונגע בלוט זיינס איז ווארם? אז עס גלוסט זיך איהם, נעבעך, אויך אָנקוקען גאָטס וועלט, צו לעבען, ארבייטען, צופיהרען אביסעל די הענטלעך אין די יונגע יאָהרען ווי אלע אנדערע?... גיין, יתומ׳ל, זאָגט מען איהם, דיין בלוט טהאָר נישט זיין וואַרם... גיין, נישטאָ פאַר דיר קיין יוגענד!... לאָז זיך אַ אָרימאַנס אַ קינד נישט גלוסטען, שטופּ זיך נישט צווישען אַנדערע! זיי מעגען און דו טאָהרסט נישט, דאָס וואָס פאַר זיי איז אַ גליק, איז פאַר דיר נאָר א אומגליק. שאַ, ליג בעגראָבען!... א רחמנות, כ׳לעבען, אויף די דאָזיגע יונגע לייט. זעהר וואוילע קינדער! — —

רב יעקב האט דערוויל ניעט גערוהט, דאָס אֵיידעמיל האט אויף זיין בעפעהל, דער שווער שוין אַרויסגעטריבען, איהם געצוואונגען דער טאָכטער זיינער געבען אַ גט. דאָס יונגע פּאָר־פאָלק, זאָגט מען, האָבען צווישען זיך זעהר גוט געלעבט און ביים צושיידען זיך ביידע שרעקליך געוויינט. מיט זיי אינאֵיינעם האָט געוויינט זייערס אַקליין מיידעלע, וואָס איז אין די קינדערשע יאָהרען, נעבעך, איבערגעבליבען אַ ווינטע יתומה׳לה. האָט דאָס ווינטע קינד, נעבעך, אויסשטרעקענדיג די הענטלעך און זוכענדיג מיט די אֵייגלעך, געשריגען אמאָל אין אֵיין קול: טאַ—טאַ!... פלעגט די פערזאומערטע מאַמע זיך בעוואשען מיט בלוטיגע טרעהרען, אָבענטפערענדיג שטיל טרויערדיג: שא, נישטא טאַ! פערוויסט זענען מיר ביידע, שאַ, שאַ!... און אז רב יעקב האָט דא געטראכט, זיך צוגעגרייט „איבערצופיהרען די איבע־ריגע שעפעלעך ישראל אונטער זיין רוט״, איז ער זיך דערגאנגען דורך זיינע לייט, וואס האָבען איהם אבגעטראגען מיט זייערע אייגענע צוגעלעגטע פזמונות, אַז בנימין האָט דער „קליפה״ גאר געגעבען גערעכט, אַז די טרפה׳נע יונגע לייטלעך זענען איהם זעהר געפעלען און ער איז מיט זיי גאר אֵיינס!... רב יעקב איז געווארען אנגע־צונדען, פלאם־פייער און האָט זיך געגעבען אַ נדר, ער מוז פון בנימינ׳ן מאכען אש, דאָס האָט ביי איהם נאך געהייסען א גרויסע מצוה. בנימין איז דאָך אַ אפיקורוס און אקעגען א אפיקורוס מעג מען טאן אַלסדינג... זוכען א סך וואס צו טאן האט רב יעקב נישט בעדארפט. ביי איהם איז תמיד געווען פארטיג א שפרוך און געקענט צולעגען א קנייטעל...

אין א קורצער צייט ארום איז דער רעוויזאר פונ׳ם אקציז מיט עטליכע פאליציי־לייט איבערגעפאלען פלוצלים בנימינס הויז און איהם פערחתמעט אויף אֵייביג זיין געהייבען שיינקיל... בנימין איז אויף דער עלטער, נעבעך, געבראכען געווארען פון ברויט און זיך נאך פארזעצט דערויף און דערונטער, צובעצאהלען דעם שטראף, וועלכען מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט, ס׳איז געווען עפּיס א אונטערגעווארפענע מעשה...

V.

די שענע פרנסה מיינע, משטיינס-געזאָגט, מיט ספרים, האָט מיך אויף אַ היבשע צייט אָבגעריסען פון דער היים, און פונ'ם שטענדיג אַרומוואָגלען זיך צווישען יודישע קינדער, פון איין שטעדטיל צום אַנדערען, איז מיר דער קאָפּ געלעגען נאָר אין ביידעל סחורה, ווייטער איז מיך נישט אָנגעגאַנגען די גאַנצע וועלט, זי זאָל זיך געווען אפילו איבערקעהרען, ווי דער שטייגער איז פון אַלע יודישע סוחרים, בעזאָנדערס יענע, וואָס גיבען זיך אָב מיט ספרים... נישט דאָס בין איך אויסען. אַז איך בין אין אַ צייט אַרום צוריק געקומען אַ היים און מיך אַרומגעקוקט, וואָס טהוט זיך דאָרט אַזוינס, האָב איך גע-הערט, אַז בנימין איז אוים בעל-הבית, זיין הויז מיט האַק און פּאַק איז איבערגעגאַנגען אין פרעמדע הענד, מען האָט עס אָבגעשאַצט און פערקויפט פאַר די חובות זיינע. שרה, זיין ווייב, איז פאַר גרויס עסעניש און קרענקונגען פון דער וועלט געגאַנגען פאַר דער צייט, און ער, נעבעך, אַ אַלמן, לעבט אין נויט, אין פיין, אויף די עלטערע יאָהרען עלענד ווי אַ שטיין. רבי יעקב, אַקעגען-זשע, געזונט אייזען, אין עושר, אין כבוד, ברוך-השם, דרעהט ווי פריהער אַ וועלט און פיהרט נאָך אַלץ דאָס גאַנצע שטעדטיל ביי דער נאָז, מיט דעם אוי-בערשטענס הילף. ער שיינט, בליהט ווי אַ רויז און זיך דערלעבט אויף דער עלטער זעהען יונגע נייע עזות-פנימער, וואָס וואַקסען ווי קראָפּיווע אַרום איהם, און וואָס וועלען אין זייער צייט, אם ירצה-השם, נאָך דער פטירה זיינער, אַרויף אויפ'ן ביינקיל אָנשטאָט איהם, כדי יודישע קינדער, צאן-קדשים, זאָלען איין רגע, חלילה, נישט בלייבען ווי שאָף אָהן אַ פּאַסטוך, ווי אַ טשערעדע אָהן הינד. —

און אונזערע יודעלעך? וואָס מאַכען זיי עפּיס, מיט וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט זייער דולעניש אַ מאָל? — אוי, שוין בעסער שווייגען!...

איבעריגענס, פרוכפערען זיי זיך און מעהרען, זענען גרויסע קבצנים, גוטע, דומע שעפעלעך, האַפּען אַ שמיצעל און שאַ.

איינמאָל האָב איך מיך אַריינגעלאָזט אין אַ שמועס מיט בע־קאַנטע, בנימין׳ס גוטע פריינד. עס האָט מיך אונטערגעטראָגען פאַר רחמנות אויף איהם, נעבעך. געוואַלד צו וואָס אַזא מענש איז געקו־מען! אין דורך וועמען? דורך עפּיס א מין נפש, א עזותניק, משטיינס־געזאָגט! איך קרעכץ, זיפץ אָך־און־וועה, רעד און רעד, עס פּיקעט זיך מיר דאָס האַרץ און מען זאָל זיך האָטש אָנרופען, אַרויס מיט א וואָרט, אלע שווייגען, פאר גרויס שרעק, מסתמא. איינער פּונ׳ם עולם, אמת, האָט זיך שוין נישט געקענט איינהאַלטען, נישט געקענט איבער־טראָגען, אַזוי האָט עס איהם אָנגענומען ביים האַרץ. ארומקוקענדיג זיך גוט אין אלע זייטען און געזעהען, אז קיינער, חוץ אונזעריגע איז נישטא, האט ער זיך אנגעלאדען מיט גרויס גבורה. ער האט זיך אנגעבויגען און שטארק אין כעס, פלאם־פייער, אַי־אַי! מיר אין אויער אויסגעשאָסען בסוד יענץ מיאוס הארב וואָרט:

יענקויץ, אַרוח אין דיין טאטענס טאטענס, טאטענס...!

יענע לייט ארום מיר האבען עס נישט געהערט, אָדער זיך גע־מאַכט נישט הערענדיג כלומרשט, נאָר דער רוח האט זיי פאר שרעק שיעור נישט צוגענומען און זענען אין איין אימפעט, ווי די מייז אין די ווינקלעך, זיך צולאָפען. — איך בין געבליבען, אוי־וועה, איינער אַליין! איך שטעה, קוק, שאָקעל־נאָך מיט׳ן קאָפּ און שיט פאַר האַרצ־וועהטאָג אוים מיט אַ ביטער געלעכטער! —

שם און יפת אין אַ וואַגאָן

שֵׁם און יֶפֶת אִין אַ וַואָגָאן.

1.

עס לאָזט אַ קול גלופסק פון זיך הערן, אַ געשריי ביז דעם זיבעטען הימעל! נישט עס ברענט דאָרט, נישט גזלנים זענען ד בעפאַלען, חלילה! דאָס איז אַ קול, ווי געוועהנטליך, פון יודישע קינדער אויף דעם וואָגזאַל איהרען. יודעלעך לויפען הענדום-פענדום גאָר אָהן אַ נשמה, בעלאָדען מיט זעקלעך, מיט קלומקעס און פעקלעך, צווישען זיי טוימשען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, חייבער, פלאָנטענדיג זיך אין די בעבעלעס, מיט עופ'לעך אויף די הענד און מיט קליינע, וויינענדיגע קינדערלעך זיי ביי דער זייט. ס'איז אַ לויפעניש, אַ שרייעניש, אַ שטופעניש, אַ אָנטרעטעניש אויף פיס, אַ שטויסעניש אין רוקען, אין די זייטען, אַ קלעטערניש אויף אַלע פיער, אַ דראַפען זיך אויף די גלייכע טרעפלעך וואַגאָנעס פון דריטען קלאַס, איינשטעלענדיג זיך דאָס לעבען, כדי צו פערכאַפּען דאָרט ערטער בייציטענס.

און איך, מענדעלי מוכר ספרים, בעלאָדען מיט חפצים, מיט אַלע מיינע כלים, גורט אָן מיינע לענדען און יאָג מיך און קניע מיך און בוק מיך און קלעטער אינאיינעם טאַקי מיט אחינו בני ישראל, מיינענדיג, מסתמא בעדאַרף עס אַזוי צו זיין — דאָס איז דאָך געווען מיין ערשטער אַרויספאָהר מיט דעם אייזענבאַהן. נאָך געווען אַ פריץ. אַ שטיקעל חידוש איז מיר יאָ אפילו געווען — ווי קומט עס, אַז בשעת מיר, יודישע קינדער, יאָגען, איילען, ווי די צוטומעלטע, אַריינצוכאַפּען

זיך ראפטאם אין די וואגאנעס, מורא-האבענדיג, טאמער וועלען מיר, חס-ושלום, פערשפעטיגען, און קוקען בשעת מעשה אן די קאנדוקטער׳עס מיט גרויס דרך-ארץ, עפּיס ווי מיט א געבעט: האט רחמנות און לאזט אונז פאהרען! — אט דענסטמאל גראד שפאצירען זיך יענע פּאסאזשירען פון די אומות העולם גאנץ רוהיג אהין-אהער פארביי דעם צוג, פארלייגענדיג די הענד אהינטער, און ערשט נאכ׳ן דריטען קלונג געהען זיי זיך ארייַן דוקא געלאסען?!

איבערקומענדיג, מיט דעם אויבערשטענס הילף, דאס ארייַנפּעקלען זיך אין וואגאן אין טומלעניש, אין שטופעניש, הויבט זיך אן א ניי קאפּדרעהעניש, א זוכעניש ערטער דארט. א טייל דינט דאס מזל זיי און בעזעצען זיך באלד טאקי. און א טייל בלאָנקען זיך, נעבעך, ארום, ווי די פארוואגעלטע, גישט צו געפינען פאר זיך א מקום מנוחה. א יודענע, א ברייטביי׳ליגע, א לאנג-נעזיגע, מיט א טייל אויף שרויפ׳ע שטופּט זיך אין טיר אריין, שטופּענדיג פאָראויס פּעקלעך מיט בעבעכעס. און באלד ביים ארייַנשטופּען זיך דערמיט פאלט זי דארויף אנידער, אויסציהענדיג זיך ווי גרויס זי איז, כאָפּעט, מאכט מיט די זייטען, טאקי גאר ווי א נעפּענטעטער אינדיק אויפ׳ן מארק, פאר פסח, ווי באלד מען בינדט איהם אָב די פיסלעך. ארייַנטראגענדיג איהם אין שטוב, ציהט ער זיך אויס ליגענדיג אויף דער ערד מיט אויסגעשפּרייטע פליגעל, א פערריסען קעפּיל און א אפען פּיסקעל און פּאָכט מיט׳ן נעזעל, אומקוקענדיג זיך אין אלע זייטען. נאך דער דאזיגער יודענע ווייזט זיך נאך א יודענע מיט בעטגעוואנד און גאנצע פּעקלעך שמאטעס, אומדרעהענדיג דעם קאפּ צו איהרע קינדער און שרייענדיג צו זיי אויף א קול: גיכער, גיכער! אט די יודענע האט מיר זיין ליבער נאמען בעשעהרט צו זיצען מיט איהר, מיט איהר מאן און איהרע קינדערלעך אין קוועטשעניש, און ענגשאפט, ארומגערינגעלט מיט קלומקעס, מיט בעבעכעס ווי מיט א מויער.

על ספסלי הוואגאָן, אויף די בייַנק פונ׳ם וואגאן, שם ישבנו זענען מיר, יודען, געזעסען און טייכען שוויים האט זיך פון אונז געגאסען, משונה ווילד איז מיר אויסגעקומען די נסיעה מיט דעם אייזענבאהן און אלסדינג, וואס פאר מיינע אויגען דארט. ס׳איז מיר ענג, עס קוועטשט א שרעק, און איך זיץ ווי א גולם, מורא-האבענדיג זיך א ריהר צוטאן, און שוויץ. א מאל, אז איך פלעג פאהרען מיט מיין פערד און וועגעלע איבער דער וועלט, איז מיר דאס זיצען אינ-

געהויקערט צווישען די פּעקלעך ספרים גאָר נישט שווער געווען, חלילה. חער שטועסט שוויצען — דאָס איז געווען גאָר מחיה נפשות. ווער ס׳איז געווען אונטערוועגענס, זומער אין די גרויסע היצען, תמוז, אַ שטיינער, ווען דער רבונו של עולם ציהט אַרויס די זון פון דער פוטערפאַס, עס ברענט, עס סמאַליעט און ער ליגט זיך צוליינט אויפ׳ן וואָגען מיט דעם פּנים אַראָב, ווי איך, און שוויצט — אָט אַזעלכער ווייסט דעם טעם פון אַ גוטען שוויים אין זיין לעבען צו זאָגען. אַצינד אָבער איז גאָר נישט דאָס, נישט דער טעם פון שוויים, וואָס אַ מאָל. אויך דאָס זיצען צונויפגעקוועטשט איז פּע, נעהמט־צו אַ שטיק געזונד. איך הויב־אָן צו קלערען, אַ קשיא אויף אַ מעשה, אפשר האָט מיר זיך, בעוונותינו־הרבים, איבערגעביטען די יודישע נאַטור און נישט איך טויג, נישט איך בין ווערכה מעהר זוכה צו זיין צו די צוויי מתנות טובות — ווי קענען אין ענגשאַפט זיצען און שוויצען — מיט וועלכע השם־יתברך האָט געלייטזעליגט זיין פאָלק ישראל. נאָר דאָס בעגעהן זיך פון דעם קאָנדוקטאָר מיט די פּאַסאַזשירען, די אויפפיהרונג פון די פּאַסאַזשירען איינער מיט דעם צווייטען, און דאָס עגמת־נפש, וואָס איך האָב איינגענומען אין דער קורצער צייט, האָבען מיר געגעבען צו פערשטעהן, אַז די ענדערונג איז נישט חלילה, אין מיר זעלבסט, אין מיין נאַטור, וואָס דען? גאַנץ איינפאַך: דער אָרט פאָהרען האָט זיך אומגעביטען. מען קען נישט פערגלייכען דעם פאַרצייטיגען פאָהרען אין בוידען מיט היינטיגען פאָהרען אויף דעם באַהן. אַ מאָל אין בויד בין איך מיר געווען מיינער און דער ווילען איז געווען מיינער, בין מיר געווען אַ גאַנצער פריץ. האָט זיך געמאַכט אַ כאָל, עס ווערט ענג פון צופיעל אָנגעזעצטע פּאַרשוינען, פיס מיט פיס ווערען צוזאַמענגעפלאָכטען, מיינע־דיינע — אַלץ איינס, און מען געפינט זיך אין דער קלעהם, איינגעפרעסט ווי הערינג אין אַ פאַס, איז דאָך די ברירה ביי אונז: וויל מען זיצט מען אין צרות, לאָזענדיג זיך פייניגען; אלא וויל מען עולם הזה אביכעל קריכט מען אַראָב, ווער וועהרט אייך? און מען געהט זיך צו פוס, די גאַנצע ערד איז פאַר אונז פריי. אָט די ברירה אַליין אַז איך קען טאָן וואָס איך וויל, לאָזט מיר נישט פיהלען אזוי די יסורים, און נעהם זיי אָן פאַר ליעב. ניט אַזוי אָבער איז אויף דעם באַהן: דאָרטען בין איך נישט מיינער און מיין ווילען נישט מיינער; איך בין פערקויפט צו דעם מעשענעם קנעפּעל, צום קאָנדוקטאָר, הייסט עס, מיט לייב־און־לעבען, מיט האַק־און־פּאַק, איך פיהל מיך עפּיס ווי אין

תפיסה, נישט צו טהארען ארויסרייסען זיך פונ'ם ענגעניש פריי אפילו אויף א רגע.

און דאס איינענע טאקי איז אויך מיט'ן שוויצען. עס איז נישט גלייך, אז מען שוויצט מיט'ן גוטען ווילען צו אז מען שוויצט, ווייל מען מוז שוויצען.

און נאך א חילוק איז דא: דער וואגען איז ווי א קליינע קאלאניע פון געצעהלטע מענשען, וואס ווערען אין וועג צווישען זיך ווי איין געזינד. מען פאהרט זיך פאמעליך, פאמעליך, נישט געאיילט — ויהי ערב ויהי בוקר, און עס ווערט אוונד און עס ווערט מארגען — יום אחד איין טאג, צוויי טאג, דריי טאג, א. א. וו. ס'איז דא גענוג צייט צו־קוקען זיך, צו בעטראכטען אלסדינג אויפ'ן וועג. דער הימעל איז ווי א בלויער פארהאנג אויסגעשפרייט איבער די קעפ, פעלדער ווי שענע פאנאראמעס פארנעהמען די אויגען מיט תבואות און קרייטעכצער אלערליי. מאכט זיך א מאל, דער וואגען קעהרט זיך איבער, מען פאלט אריין אין א קאנאווע, מילא איז אויך צו דערליידען. די ערד נעהמט־אויף ווי א געטרייע מאמע איהרע קינדער צו זיך אין שוים אריין. מען לינט זיך אזוי, אויסגלייכענדיג די ביינער אויף איהר, ביז מען שטעהט־אויף. אקעגען־זשע אבער דער באהן — ער איז ווי א פאהרענדיגע פליהענדיגע גרויסע שטאדט, מיט איהר טומעל און גערודער; מיט איהרע איינוואוינער פון פארשיידענע קלאסען, און פארשיידענע גראדען מיט זייער קנאה, שנאה, קאנקורענץ און קריגעריי. מען פליהט, מען פאהרט־אוים א וועלט, נישט רעכט אנצוקוקען די שענע נאטור, און נישט צו וויסען די ערטער, וואו מען איז פלינק דורכגעפאהרען, מיט אלסדינג וואס דארט.

דער ממונה אויף די תקיעות האט געמאכט א תקיעה גדולה, א קלונג, הייסט עס, און דער צוג איז זיך אוועק. אלעמענס פנים'ער האבען זיך ווי אומגעביטען, געווארען פרעהליכער. אבי פערהאפט, אבי מען פאהרט שוין. מען הויבט אן איינער דעם צווייטען בעטראכטען און אויספרעגען: פון וואנען איז א יוד? וואוהין פאהרט מען? מיט וואס האנדעלט מען? דאס, יענץ, וכדומה, ווי דער שטייגער פון יודען איז. פרעמדע ווערען קרובים, ווייטע ווערען נאהענט, און אונבעקאנטע בעקאנט. מען רופט איינער דעם צווייטען מיט'ן נאמען, גלייך ווי מען ואל זיך קענען פון פריהער. חיים עפענט זיין רענצעל, נעהמט ארוים שנאפס, טרינקט אליין און איז מכבד שמואל'ן; און שמואל נעהמט

אַרויס ברויט, ציבעלע ושאר־ירקות און ניט חיים'ן, און ס'איז ליהודים, לעבעדיג־פרעהליך! שמעריל ניט איבער אַנשלען געלט, ער זאָל זיך מטריח זיין אָבגעבען עס דעם מחותן זיינעם דאָרט אין זיין שטעדטיל, און ראובן שיקט דורך שמעוני'ען בריעף און רעכענונגען צו לוי דעם קרעמער אין חאַנדריקעווע, און דער גאַנצער וואַגאָן איז געוואָרען א מאַרק, אַ יריד, די קינדער ישראל מאַכען געשעפטען, זענען זיך עוסק איינער מיט דעם אַנדערען אין פרנסה, אַלע ריידען, עס טהוט זיך און עס קאָכט זיך ווי אין א קעסעל. אויף מיר האָט אויך אָנגעגרי...ן דער חשק צום מסחר, און איך האָב געוואָלט אויפבינדען מיינע פעקלעך ספרים, טאָמער וועל איך עפּיס לייזען; אָבער די פעקלעך זענען געווע אַזוי פערלייגט מיט אַנדערע, אַז ס'איז געווען אונמעגליך זיי אַרויסצו־ בעקומען. איך בין אָבגעגאַסען געוואָרען מיט שוויים שלעפענדיג זיי — און גאָרנישט. שווער געווען צו בעקומען. בין איך אָבהענדיג, אין איינע צרות, ווי־ס'איז געזעסען אויפ'ן שאַרף פונ'ם ביינקעל, בעטראַכטענדיג די פאַרשוינ'ען, מיט וועלכע מיר איז אויסגעקומען צו זיצען צונויפ־ געשטיקט אינאיינעם.

אַקעגען מיר, זעה איך, אויף אַ גרויסער קישען, פון וועלכער עס פליהען פעדערען, זיצט בעטריבט אַ דאַרע יודענע, הויט און ביין, די נאָז אַ דינע, אויגען אַיינגעגראָבענע, ליפען פאַרטריקענטע און דאָס פנים בלייך, אויסגעצויגען צוקנייטשט ווי א געבראָטענער עפּעל. זינט זי איז אַריין, האָט זי קיין בערוהטע מינוט נישט פון איהרע קינדער; זיי טומלען איהר אָן אַ קאָפּ מיט זייערע פראַגעס, מיט זייערע קריג און מסירות איינער אויף דעם צווייטען. דריי קלענערע קינדער בייטען זיך אַלע ווייל מיט די ערטער, דער אַרויף, דער אַראָב, און קלאַפען, שטעכען דערווייל איהר אין די זייטען, און וואו עס טרעפט זיך. אויף די הענד ביי איהר שלאָפט א זייגעדיג קינד, וועלכס האָט זיך גוט אָנגעשריען, אָנגעוויינט און איז איינגעשלאָפען. די טרערען שטעהען נאָך אויף זיינע בעקלעך, אין וועלכע עס איז קיין טראָפען בלוט נישטאָ, און אָטהעמט זעהר שווער און שוואַך. ביי מיין זייט איז געזעסען דער מאַן פון דער פרוי, אַ הויכער, אַ דאַרער, אַ איינגעבויגענער יוד מיט א לאַנגער האָרבאַטער נאָז און אַ קליין בערדיל; און זיינע אויגען ליגט טרויער און אויף זיינע ליפען שוועבט עפּיס ווי אַ ביטערער שמייכעל. אין דער רעכטער זייט פון דעם פאָטער זיצט זיין עלטערע טאָכטער, א מויד שוין אַ בוגרת, עפּיס א פערטראַכטע, א פערומערטע און

א פערקלאָגטע, און נאָך צוויי מיידלעך קלענערע פון איהר.

איך בין זיך מודה, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר לייטען, אז תחילת האָב איך געהאַסט אין האַרצען מיינע שכנים, גלייך ווי זיי זאָלען עפּיס מיינס פערנעהמען, און ווי דער אמת איז, האָבען זיי מיך טאַקי נישט געלאָזט רוהען, און אין האַרצען האָב איך געשאָלטען מיין ביטערען מזל, וואָס האָט מיך אויפגעקאָמפּאַנירט מיט אַזעלכע מאָדנע משונה'דיגע און דאַקטשליווע נפשות. נאָר אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און זיי בעטראַכט, איז אין מיין האַרץ געוואָרען אַ איבערקעהרעניש זיי צום גוטען, און האָב אָנגעפאַנגען פון זיי אַנדערש צו דיינקען. זייערע קליידער, משטיינס־געזאָגט, זייער געשטאַלט און זייערע פּנים'ער, וואָס זענען שוואַרץ ווי די ערד, האָבען גאַנץ בעשיינפערליך בעוויזען, אַז זיי זענען נעבעך אונגליקליכע, וואָס האָבען זיך אין לעבען גענוג אָנגעליטען, גענוג אויסגעשטאַנען, און דאָס האַרץ האָט מיר געריסען פאַר רחמנות אויף זיי. די ביטערע זיפצען יעדער מינוט פון דער מוטער, האָבען מיר געמאַכט אַ לאָך אין האַרצען, דאָס פלייסען זיך פון דעם פאָטער מיט די עלטערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאַכען, האָט מיך פאַר'ן האַרצען פערנומען, און מעהר פון איטליכען האָב איך מיט־לייד געהאַט מיט דעם זייגענדיג קינד, וועלכער האָט געדרימעלט שוואַך, אָהן קרעפטען, אָהן בלוט אין די ליפּעלעך, אָהן אָטהעם אין זיין יונגע ברוסט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך, נעבעך, אָנגעשריגען ביי דער מוטער אויף די הענד — דאָס אלעס איז פאַר מיר גענוג געווען זיך פאָרצו־שטעלען דאָס שווערע, ביטערע לעבען פון דעם אונגליקליכען געזינד. עס האָט מיר זיך פאָרגעשטעלט אין מיין געדאַנק נאָך טויזענדער אַזעלכע טרויעריגע, אונגליקליכע פאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער, דחקות, טראָגען דאָס בינטעל צרות שטיל אָנביינענדיג דעם קאָפּ. און מיין האַרץ האָט ביטער געוויינט אויף זיי, נעבעך!—

13.

און ווי איך בין אזוי פארטיפט אין מיינע אומעטיגע געדאנקען, האט זיך א יונגעלע צו־וויינט פאר דער מוטער, געבעטען מיט הייסע טרערען עפּיס עסען. און די מוטער שטילט איהם איין מיט די ווערטער:

— „דער טאג איז נאך גרויס, יענקעלע! יעצט איז נישט די צייט צו עסען, ווארט נאך א ווילע, ווארט!

— שא! יענקעלע — האט דער פאטער אויך געזאגט, פער־קרימענדיג זיך מיט א שמייכעלע אויף די ליפּען — שא, יענקעלע! ביסמארק האט פערבאטען צו עסען...

— איז דען אייער יונגעל קראנק, חלילה? — האב איך געפרעגט דעם פאטער מיט א טאן פון רחמנות און ליעבשאפט, שטארק חשק האבענדיג מיט איהם אריין אין א שמועס און וויסען, וואס מיט איהם איז דער מעהר.

— חס־ושלום! ער איז געזונד און שטארק אויף אלע גלידער. א בייכעל ביי איהם, נישט צו פארזינדיגען, פרימא! וואלט איך נאר געהאט די וואג גאלד, וויפיעל זיין מעגענדיל איז מוכן ומזומן צופערדייען שפּייז צו יעדער צייט.

— און ווער־ושע איז דאס אייער ביסמארק, וואס האט פערבאטען עסען אזא געזונרען מענשעז ווי אייער זוהן? — טהו איך איהם א פרעג, פערוואונדערט.

— סטייטש, ביסמאַרקין קענט איהר נישט? אַ חידוש!

— און וואָס איז, אַז איך קען איהם נישט? ער מוז זיין אַודאַי ביי איך אַ דאָקטאָר. ביי אונז אין גלופּסק זענען דאָ אַזעלכע דאָקטוירים און פעלדשאַרעס ווי ער אויפ'ן טוץ, און ווען מען וועט נעהמען קוקען וואָס זיי פערזאָגען, קען מען זיך גיך אַוועקפּעקלען פון דער זינדיגער וועלט. ביי אונז איז דאָ דעם עולמ'ס אַ גלייך ווערטעל: „פון דער עצה, וואָס אַ דאָקטאָר וועט געבען, קען מען די יאָהרען נים אויסלעבען".

איך האָב אַרויסגערופען אַ געלעכטער ביי דעם פּאָטער און דעם הויזגעזינד זיינעם מיט מיין ווערטיל. מיר האָט דאָס שטאַרק הנאָה געטאָן און זייענדיג צופריעדען פון זיך אַליין, האָב איך אויך געשמייכעלט. איך האָב געוואָלט בעווייזען, וואָס פאַר אַ גוטער ווערטיל-זאָגער איך בין, און דערצעהלען נאָך מעשיות און המציאות פון אונזערע דאָקטוירים, רופאים, קאַנאַוואַלעס, נאָר דער קאָנדוקטאָר איז אָנגעקומען פרעגען און איבערקוקען בילעטען, האָט ער מיר איבערגעשלאָגען מיינע רייד.

אַז דער קאָנדוקטאָר איז אַרויס בשלום פונ'ם וואַגאָן, און די פערבאָרגענע פּאַסאַזשירען זענען, אַ דאַנק דעם רבונו-של-עולם, איבערגעקומען דעם חיבוט-הקבר פונ'ם ליעגען אונטערין באַנק, האָבען זיך אָנגעהויבען אויפטורעכען קישענס; עס האָבען זיך פונאַנדערגערוקט פעקלעך, אויפגעשטעלט זעקלעך, און אַ מענשליכע געשטאַלט איז פלוצלים אויפגעשטאַנען התחית המתים פון אונטער דער באַנק, וואָס כיר אַקעגען. דער דאָזיגער פּאַרשוין איז געווען אָנגעטאָן גוֹיאיש — אין אַלטע פערלאַטעטע הויזען, אין אַ פּוילישע פּוירעשע סוויטע מיט מעשענע העקלעך, פערשפּילעט ביזן האַלז און אָהן אַ היטעל. זיין געזיכט איז געווען ווייס ווי קאַלך, די באַקען איינגעפאַלען, די וואָנצעס פערדרעהט, אַראָבהענגענדיג פון ביידע זייטען מויל ווי מייזישע עקלעך. באַלד ביים שטעלען זיך אויף די פיס האָט ער זיך אויסגעגלייכט די ביינער, זיך אויסגעהוסט און אויסגעגענעצט ווי איינער שטעהט-אויף פונ'ם שלאָף. מיינע שכנים, די גרויסע און די קליינע, האָבען איהם פריינדליך אָנגעקוקט, געגריכט איהם שאָקלענדיג מיט די קעפּ שטאַרק צופריעדען, און ער זיי אויך דאָס גלייכען. איך שטעה און וואונדער זיך, הויב נישט אָן צו פערשטעהן, ווי קומט אַזעלכער צו אַ יודישער אָרעמער פאַמיליע, אַ יודישער, ווי מען זאָגט, מיט דעם פולען מויל. פיעל כברות זענען מיר אַרויף אויפ'ן זינען. און פון אַלע איז ביי מיר

געבליבען, אז ער, א פנים, מוז דאס זיין אט דער ביסמארק, וואס מיין שכן האט פריהער איהם דערמאנט; אבער באלד האב איך איינגעזעהן, אז לא היה! ס'איז א טעות. ווארום די פרוי האט אנגערופען דעם פארשוין מיט א נאמען און צו איהם גערעדט אין א מין שפראך, אויס-געמישט יודיש מיט פויליש, אזוי:

— וואס שטעהסט-דו, פאניע פרזשענקסזשווינזשיטסקי? זעץ זיך דא אויף איצקעס ארט און איציקעל וועט זיך צושפארען אויפ'ן באנק נעבען פאטער.

— זארג נישט פאר מיר, חייקע מיין נשמה, איך וועל נעמען מיין טייערען איצקען אויף די קניע, אהן אידהם איז איך גענוג ענג נעבען רב משה, דיין מאן — האט דער פארשוין מיט דעם נאמען פון איין און צוואנציג בוכשטאבען איהר געענטפערט אויף א שפראך פון צוקאליעטשעטען פויליש און הינקעדיגען דייטש צוזאמען.

— האסט-דו עפים גוט געשלאפען אונטער'ן באנק, פאניע יפת? — האט רב משה געפרעגט דעם פארשוין מיט א ליעבליכען שמייכעל. — איך האב דיר געגעבען א גוטע לעהרע, האב איך דיר געגעבען, און דו ביסט זי מקיים גוט ווי געהעריג. אז וואויל איז צו דיר דא אויף דער וועלט!... אויף דער וויטערדיגער סטאנציע וועל איך שוין די זכיה האבען אויסציהען מיך אונטער דער באנק.

— מיך אויך, מיך אויך נעהם אויף די הענד, רב יפת! — האט זיך געבעטען יענקעלע; איז ארויף צו דעם פארשוין אויפ'ן שוים נעבען איציקלען, און יענער האט זיי ביידען ליעבליך ארומגענומען.

איך עפען מויל און אויערען און קוק פערגאפט שוויינענדיגער־הייט צו רב משה'ן, פערלאנגענדיג צו-וויסען א פירוש, וואס איז די מעשה און וואס זאל עס בעטייטען אזוינס?

רב משה האט פערשטאנען וואס איך וויל, און געמאכט צו מיר:

— דער דאזיגער פארשוין, יועלכען איהר קיקט דא אן, איז א געבארענער פאליאק פון א קליין שטעדטיל ערגיץ אין ווארשאווער גובערניע.

— פאר וואס-זשע רופט איהר איהם יפת?

— וויל זיין לאנגער נאמען פרזשענקסזשווינזשיטסקי ברעכט מיר אויס די צייהן. און צווייטענס, פאסט דער נאמען יפת פאר איהם און ער פאסט פאר דעם נאמען זעהר גוט טאקי אין היינטיגע צייטען.

— מיט אייער ענטפער מאכט איהר מיר אן נאך מעהר שאלות,

און דערווייטערט די זאַך פון מיין פערשטאַנד, פונקט ווי די פאַרצייטיגע מפרשים, וואָס נאָך זייער פירוש צופערשטעהן געבען דעם ענין וויים מען ערשט קיין אָנהויב נישט. איך בעט אייך, דערצעהלט מיר נאָר נישט צו־וואָרפען, פאַרקירצט און איבערגעהאַקט

— איך בין, אויב איהר ווילט וויסען, משה דער שניידער. דער שטייגער פון אַ שניידער, פאַרשטעהט איהר, איז, אַז מיט דער נאָדעל מאַכט ער פון צושניטענע געהאַקטע שטיקער אַ גאַנצען בגד, און אַז ער דערצעהלט עפּיס, צו־וואַרפט ער מיט דער צונג זיינע רייד, צוטרענט און לאַטעט אַ וואָרט אויף אַ וואָרט, דאָך וועל איך אייך צוליעב טאָן און זיך סטאַרען ווי ווייט מעגליך דערצעהלען כסדר ווי איהר פערלאַנגט. דערווייל בעדאַרף מען פונדעסטוועגען זיין אַ מענש מיט דרך־ארץ — נאַט אייך אָב „שלום־עליכם!“ מה שמכם, רבי איד?

8.

משה דער שניידער איז פון נאַטור איינער פון די פרעהליכע קבצנים, וואָס גיט ביי יודען, וואָס דער דלות ווירקט נישט אויף זייער געמיטה, צו מאַכען זיי אונמוטהיג, מרה־שחורה'דיג, צו קלאָגען אויף זייער ביטער מזל און אויף דער פיהרונג פון דער וועלט. ביי זיי איז עס גאַנץ נאַטירליך, אַז אַזוי קומט זיי אויף דער וועלט, אַזוי איז שוין זיי בעשעהרט צו לעבען אין צרות, אין דלות און דחקות, און זיי טהאָרען אַפילו זיך נישט בעקלאָגען און זינדיגען צו פערלאַנגען אַ בעסער לעבען, אַפילו נאָר פאָרצושטעלען זיך עפּיס אַ פערגעניגען, אַ שטיקעל עולם הזה. די אַלע פערגעניגענס אין דער וועלט איז נישט פאַר זיי, קבצנים, בעשאַפען געוואָרען, נאָר פאַר יענע גליקליכע, די אויבערשטע פונים שטויסעל, וועלכע — ווי זאָגט מען? — זענען אין אַ הייבעלע געבאָרען געוואָרען. טרעפט זיי אַ אונגליק, אַ צרה, איז עט, פערבייסט מען מיט די ליפען און שאַ! צו יעדער חוואַליע אין דעם גרויסען ים צרות פון דער פינסטערער וועלט בויגען זיי אָן גלייכגילטיג דעם קאָפּ, און דערצעהלען זיי אַמאָל זייערע צרות און לייד, פאַרזיסען זיי עס מיט אַ המצאָה'לע, מיט אַ שמייכעלע, און לאַכען בשעת מעשה פון זיך אַליין.

— ווי איך זעה — האָט רבי משה געזאָגט — ווילט איהר דאָך, אַ פנים, מיט מיר קיין שידוך נישט טאָן, דעריבער איז נישט אַזוי נויטיג אָנהויבען אויסצורעכענען דעם יחוס מיינעם פון מיין טאַטען

און זיידען ביז אַברהם אָבינו, און אויסדערצעהלען אייך אַלע מעשיור וואָס מיט מיר האָט זיך פּאַסירט אין מיין לעבען באריכות מיט איטליך פּיצעלע. עס וועט געוויס זיין, אַז מיין איצטיגע געשיכטע, וואָס דער אינהאַלט, דער תמצית איהרער איז אַ גאַנץ אַלטער און געהט איבער בירושה צו יעקבים קינדער פון דור צו דור — אויב אָט די געשיכטע מיינע וועט זיין געגעהט שבת-שטעך אָהן פוצונג, אָהן באַזאַץ. און אויב אַזוי, ושריות שותא, הויב איך אָן, הייסט עס, צו שפּרעכען:

— איך בין אַ ליטוואַק, זאָלט איהר עס אייך וויסען יונגערהייט האָב איך אויסגעוואַנדערט אין פּרייסען, וואו איך האָב געלעבט פון שניידעריי, איך מיט חיה מיין ווייב די ליטוואַטשקע און מיט די קינדער, וועלכע איהר זעהט דאָ פאַר אייך. כל-זמן איך מיט מיין הויז-געזינד זענען מיר געווען „יודען", האָב איך מיר געאַרבייט רוהיג און געהאַט דאָס שטיקעל ברויט. אמת, דער נאָמען „יוד" האָט מיר קיין גרויס כבוד נישט פערשאַפט, און קיין איבעריגע מענשען-רעכט אויך נישט, מיט קיין גראַפען און פירשטען אויף איין שטופע זענען מיר נישט געשטאַנען, אָבער פאַר קיין פערברעכען, פאַר אַ שווערע זינד האָט מען אונז דעם נאָמען יוד אויך נישט געהאַלטען. מען האָט זיך אויף מיר נישט אומגעקוקט, געלאָזט לעבען, פריי עטהמען, משטיינס-גזאָגט.

— וואָס הייסט! — מאַך איך פערוואונדערט — און היינט זייט איהר דען קיין „יוד" נישט מעהר.

— היינט אודאי בין איך שוין נישט מעהר קיין „יוד", און איבערהויפּט איז היינט גאָר קיין „יודען" נישטאָ אויף דער וועלט — ענטפערט מיר רב משה חייט מיט אַ געלעכטער — ווי איך זעה ווייסט איהר, אַ פּנים, אין וואָס פאַר אַ צייט מיר לעבען היינט.

— וואָס הייסט איך ווייס נישט? אָט איז דאָס לוח'ל, וואָס איך אַליין מיט מיין השתדלות האָב איהם געלאָזט אָבדרוקען. נאָט-זעהט: היינט איז מיטוואָך, פרשת קורח, פינף טויזענד זעקס הונדערט פערציג יאָהר זינט די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען, האָב איך איהם גע-ענטפערט בנשימה אחת, אַרויסנעהמענדיג ביי מיר פונ'ם בוזעם איינעם פון די קליינע לוחות, הויב איהם-אויף הויך סאַמע רב משה'ן אונטער דער נאָז, מיט דער כונה אַגב טאַקי, זאָלען אַלע וויסען, אַז ביי מיר איז דאָ צו קויפען לוח'לעך אויף היינטיגס יאָהר.

— און ביי די דייטשען איז אָבער נישט אַזוי — זאָגט רב משה רוהיג, גאַנץ געלאַסען — די דייטשען, וועלכע קלערען שטענדיג אויס

נייעסען, האָבען אומגעדרעהט דעם וויזער אויף דעם ציפערבלאַט פון דער וועלט-געשיכטע מיט טויזענדער יאָהרען א הינטער און לויט זיי קומט אויס, אז מיר לעבען היינט אין די צייטען פון דעם מבול, א יודען רופען זיי היינט „שם". און נישט קיין יודען „יפת", איז „שם" און „יפת" אויפגעשטאַנען תחיית המתים, זענען מיט זיי אויפגעשטאַנען די אַלע אַלטע מנהגים פון זייער צייט פאַר'ן מבול — ותמלא הארץ חמס, און די ערד איז איבערפילט מיט סקאַנדאַלען און רויבעריי. די נישט שם'ס קינדער — „אַנטיסעמיטען", הייסט עס אויף גויאיש — יאָגען און פלאָגען שם'ס קינדער פאַר אויסגעטראַכטע זינד, און איבערהויפט פאַר וואָס זיי ווילען אויך עסען און טרינקען מיט אַלע מענשען צוגלייך. און אַנדערע רעכענען שם'ען אויך פאַר א זינד, וואָס ער האָט קינדער, קינדעלט, הייסט עס, ווי מענשען. תחילת האָט מען די דאָזיגע „צוריק-קריכערס" געהאַלטען פאַר משוגעים, און פון זיי אומעטום שטאַרק געלאַכט. נאָר אז זיי זענען אָבער ביי זיך נישט אַראָבגעפאַלען און פלעגען פראַווען זייער משוגעת וואו און ווען זיי האָבען נאָר א געלעגענהייט געהאַט: אין פאַרלאַמענט, אין קירכע, אין שענק און אין באָד און אויך ביסלעכוויז, ביסלעכוויז זענען צו דער באַנדע משוגעים צוגעשטאַנען נאָך נייע משוגעים, איז דער שגעון שוין אַריין אין דער מאָרע ביים פאָלק און זיינע מנהיגים. מען האָט אָנגעהויבען זייערע פלוידערייען ארומטראָגען אויף טעלערלעך, און עס האָט געמאַכט א ווירקונג אויף אַלעמען. די רייכע, די מנהיגים, די דעה-זאָגער האָבען זיך אָנגעחאַפּט דאַרינען ווי אָן א אבן-טוב, און דער בלינדער פעבעל נאָך זיי איז אַרויס מיט קולות, מיט קללות: „אָט פון וואַנען עס שטינקט דער העכט! פון וואַנען דאָס פאָלק איז אַזוי פעראָרעמט! שם'ס קינדער, יודעלעך הייסט עס, זיי זויגען עס אויס דאָס בלוט!"

ט', האָט זיך עס אנגעהויבען צרות אויפ'ן פוד, וואָס א טאָג ווייטער אַלץ מעהר און מעהר, ביז דער גרויסער פריץ, מיט דעם נאָמען „ביסמאַרק" איז געוואָרען שטאַרק אָנגעדרודעלט און האָט גוזר געווען, אז שם'ס קינדער, נישט קיין געבאָרענע דייטשען, זאָלען אַרויס פונים לאַנד און מוחל זיין זיך ווייטער רוקען!

אָט אַזוי זענען טויזענדער פאַמיליעס געבליבען אָהן ברויט, אָהן א היים. און מיר האָבען זיך צוזייט, און צושפּרייט איבער דער וועלט, ווי די בלודנע שאָף — און מיין יענקעלי! -- לאָזט אויס דער

שניידער מיט אַ ביטער שמייכעלע — אָט דער יענקעלי איז אַ גרויסער עזות־פּנים, ווייל נישט מקיים זיין, וואָס די מנהיגי הדור, די גרויסע פיהרער פון היינטיגע צייטען, האָבען גוזר געווען. ער איז הונגעריג, שרייט ער עסען! ער האָט אַ מעגענדיל, וויל ער עם אָנפילען... אַ, דו, יונגאַטש איינער!

— און איהר קומט אַצינד פון דייטשלאַנד? — האָב איך איהם געפרעגט, און דאָס הארץ געהט מיר פשוט אויס פאַר גרויס רחמנות אויף איהם מיט זיינע קינדער, נעבעך.

— שוין ניין חדשים דאַרינען זינט מיר האָבען דייטשלאַנד פערלאָזען, אַזוי פיעל צייט וויפיעל דאָס מוזיניקעל מיינס איז אַלט — האָט רב משה געענטפערט, וויזענדיג מיר דערביי מיט אַ פינגער אויף דעם קינד, וואָס שלאָפט ביי דער מוטער אויף די הענד — אין דער צייט, ווען די פּאָליציי, ווי די מלאכי־חבלה, איז נעקומען צו מיר מיט דעם אָנזאָג: לך לך מביתך, מארצך — אַרויס פון דיין הײם און פונ'ם לאַנד! דענסטמאָל איז חיה, מיין ווייב, געלעגען אין קינפעט אָט מיט דעם קליינעם לייזערקען, זאָל געזונד זיין. זיי זאָגען מיר: לך לך, און איך פון מיין זייט זאָג מזל־טוב, מיין ווייב האָט למזל אַ יונגעל געהאַט! דאָס מזל־טוב איז ביי זיי עפּיס נישט אַזוי אָנגעלייגט. בעט איך זיי, חלש פאַר זיי: געוואַלד מיין ווייב איז נעבעך קראַנק, דאָס קינד קוים וואָס עס זיפּעט, געוואַלד האָט רחמנות, און וואַרט מיט מיין אַרויסשיקען אַפּאָר מאָנאַט ביז מיין פרוי וועט אַ ביסעל צו־זיך קומען און וואַרעמער ווערען אויך אַביסעל אין־דרויסען.

די פּאָליציי האָט מיר אָבער געגעבען צו פערשטעהן בעשיינפערליך מיט ווילכטיגע בעווייזען: מיט שטאַרקע הענד און שווערע שטעקענס, אַז די מצוה פון אַרויסטרייבען יודען איז איינע פון די גרעסטע, און זי איז דוחה פיקוח נפש. יודען, אפילו נאַקעטע, באָרוויסע, אין ווינטער, קראַנקע און שוואַכע, נוטה־למות'דיגע זענען נישט פטור פון דער מצוה, וואָס די צייט ברייננט אויף זיי אַרויס.

און זעהענדיג גוט, אַז תפלות און בקשות העלפען נישט אַקעגען אַ בפירוש'דיגען דין, האָב איך גענומען מיין שטעקען מיט דער טאָרבע, מיינע נאַקעטע, באָרוויסע, שוואַכע ווייב און קינדער, האָב אַ קוש געטאָן די מזוזה און בין אַרויס אין אַ גרויסען פראָסט און אַ טיעפען שניי פון דער שטאָדט, וואָס איך האָב אין

איהר געוואוינט פון מיין יוגענד ביז צו דער עלטער. די פּאָליצײ, אמת, בעגלייט אונז מיט גרויס כבוד און היט אונז, מיר זאָלען, חם־ושלום, נישט פערבלאָנדזשען... סוף־כל־סוף זענען מיר דאָך פּאָרש ערע, עפּיס אַ קאַטאָוועס, בני־מלכים, אברהמ'ס אייניקלעך!...

רב משה החיים האט אביסעל אבגערוהט און אנגעהויבען מיט א ניטטיגען שמייכעל, וויטער צודערצעהלען:

ויסעו בני משה. אט אזוי האבען די קינדער פון רבי משה דעם שניידער געטאן וואנדערן פון לאנד צו לאנד אין הונדערט זיעבעצן און צוואנציג מדינות! אונזערע קליידער האבען זיך איני גאנצען ארומגעריסען. אונזערע שיך צופוילט געווארען. מיר זענען געבליבען מוטער-נאקעט. אין קעשענע ליידיג. נישטא א פרוטה ביי דער נשמה! און אונזער האפנונג איז געווען פריהער אויף גאט, דערנאך אויף זיינע יודעלעך, זאלען געזונד זיין, זיי זאלען אויף אונז רחמנות האבען, אזוי, אז איך זאל ווייטער קענען פארדינען מיין ברויט בכבוד, נישט קבצנען, זיך ארומשלעפען. אבער יורען האבען גענוג גוטע בעטער — קבצנים, הייסט עס, פון אלע זייטען: די קומען פון מאראקא, יענע פון פרס ומדי; יעדער מיט זיין יחוס-בריעף, מיט א דיפלאם אויף בעטלען. די בעלי-הבתים קענען אבער א לעבערדיגען זאק נישט אנשטאפען, זיי האבען ארום זיך גענוג אייגענע ארעמע לייט. וועלכע זענען בילכער על פי דין און על פי יושר... זיי זענען דאך פארט אייגענע... קורץ, איך בין גענוג אויסגעשטאנען, האב זיך גענוג ארומגעשלעפט. גענוג ארומגעוואנדערט מיט מיין הויז-געזינד. אויסצווזוכען א ארט, א היים, איך זאל זיך קענען בעזעצען און אויסרוהען מיינע צובראכענע ביינער —

אבער אומזיסט די מיה, איך האב דאס אין ערגיץ נישט געפונען. יעצט קום איך פון גאליציע.

ווי מיט נאדלען האט ער מיר מיין לייב געשטאכען מיט זיין ערצעהלונג. פאר גרויס הארץ-קלעמעניש האב איך אראבגעלאזען דעם קאפ צו דער ערד און געשוויגען. און ווי איך זיץ מיר דא אזוי פערזארגט, בעטראכטענדיג די ביטערע לאגע, די פיין און צרעמקייט פון מיין פאלק, האט זיך לייזערקע מיט אמאל אויפגעחאפט פון שלאף און זיך צושריען, צו-וויינט אויף א קול. ער וויינט און דאס הארץ מיינס וויינט אין מיר אינאיינעם מיט אידם. [illegible] זיין געוויין האט זיך מיר געהערט א כלאג — אוי, וועה-געשריען! [illegible]ף זיין פינסטער מזל, אויף דער ביטערער נויט, וואס נאר אויף צרות איז ער געבארען געווארען. ווי נאר ער איז ארויס אויף דער ווייסער וועלט האט איהם בעגעגענט די ביטערע נויט, און איז שוין פערמשפט געווען נע-ונד צו זיין. עס האט מיר זיך געדענקט ווי ער שיקט א פלוך אויף דער וועלט מיט איהר פיהרונג, וואס קוים האט ער זיינע אויגעלעך געעפענט, האט זי איהם שוין פערביטערט דאס לעבען, נישט לאזענדיג איהם א חיי שעה, רוהיג ליגען חאטש עטליכע טעג ביי דער מוטער, אזוינס. וואס מען לאזט עס צו אפילו בהמות! די מוטער מאטערט זיך איהם איינשטילען, זי גלעט איהם, זי וויגט איהם אין איהרע דארע הענד און זאגט אידם צו גליקען אויף שפעטער — ראזשינקעס מיט מאנדלען; אבער לייזערקע וויל גאר נישט הערען: ער שרייט און קלאגט. ווי ער קומט צו איהר מיט טענות: צו-וואס האסטו-די, מאמע, מיך געבוירען אויף אזוינע גרויסע צרות; אויף אבצופטר'ן מיינע יאהרען מיט גוטע האפנונגען און הבטחות אויף שפעטער, אויף בעסערע צייטען?

אויך דער פאטער נעהמט איהם איין מיט גוטע רייד, שפאסענדיג דערביי: „נעהם לייזערקע — זאגט ער — נעהם דאס פינגעריל אין מויל אריין, וויג עס און שווייג! שא, לייזערקע, א יודיש קינד טאר נישט קלאגען זיך, טאר נישט שרייען, אפילו ווען דער בויך איז איהם ליידיג, די צונג פערטריקענט, די ליפען פערשמאכט, און אלע גלידער טוהען איהם וועה. שא, ווארום אט קומט א ווילדער בער און וועט דיך אויפעסען. אט קומט דער שווארצער, דער קוימענקערער וועט דיך נעהמען אין טארבע — שווייג-זשע, שווייג, לייזערקע!"

אבער לייזערקע, אט דאס קליינע יודעלע, וויינט נאך שטארקער

אויף זיין ביי־קולכלען, דרינגט מיט די הענטלעך, מיט די פיסלעך גלייך ווי ער פראטעסטירט נעגען זיין פאטער מיט די ווערטער: „דו קבצן איינער, דו שלעפער, דו טעלער־לעקער! ווארום האסט־דו געבראכט אויף דער פינסטערער וועלט אזא אומגליקליך בעשעפעניש ווי איך, וואס די צרות מיינע זענען אזוי פיעל וויפיעל שטונדען איך בין אלט, און וויפיעל האר איך האב אין קאפ, איבער אזוי פיעל הייזער האסט מיך שוין אויסגעשלעפט".

רב משה רעדט און לייזערקע שרייט, ענטפערענדיג איהם אויפ'ן קול; די מוטער זיפצט, די מיידלעך טרויערן און מיר איז ביטער — ביטער אויפ'ן הארצען! אזוי לאנג אזוי ברייט ביז דער פאליאק האט גענימען דאס קינד צו זיך אויף די הענד, עס געגלעט, געהאלזט — און לייזערקע האט זיך בערוהיגט. וואס מעהר איך בין אריין אין דער ביטערער לאגע פונ'ם דאזיגען אומגליקליכען געזינד, אלץ מעהר בין איך נייגעריג געווען צו־וויסען די ענדע פונ'ם שניידערם ערצעהלונג און איך האב איהם געפרעגט:

— זאגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז דאס אט־א דער פאליאק? און וואס פאר א מחותן זייט איהר מיט איהם?

— אט דער פאליאק, ער איז מיינער א תלמיד, נישט אין דער ארבייט, איך בין דאך א שניידער, און ער איז גאר א שוסטער. נאר וואס דען, ער איז מיינער א תלמיד אין דעם „יודישקייט". ווארט, זייט מוחל, א ווילע! — זאגט ער מיר, זעהענדיג, אז זיינע רייד האבען מיך געוואונדערט — חאפט נאר נישט, וועל איך אייך, מיט דעם אויבערשטענס הילף אלעס קלאר מאכען.

איך און ער, דער פאליאק, הייסט עס, האבען מיר פיעל יאהר געוואוינט צוזאמען אין איין שטאדט, אין דייטשלאנד. מיר האבען זיך יעדערער געארבייט זיין מלאכה, און געלעבט פריידליך; אין א יום־טוב פלעגען מיר זיך צונויפקומען אין שיינק און טרינקען אינאיינעם א גלאז ביער מיט פערגעניגען. שמועסען וועגען אונזערע אייגענע זאכען און אויך פון צעכאווע (יוניאן) אינטערעסען, דאס יעניץ וכדומה. אין א נויט פלעגען מיר איינער דעם צווייטען אויסהעלפען, אונטער־שטיצען, ווי ברידער. אמת, מיר פלעגען אמאל אויך דיסקוטירען וועגען רעליגיאן, ער לויבט זיין רעליגיע, און איך, נאטירליך, לויב מיינע. ער בריינגט בעווייזען פון זייערע ביכער, און איך, להבדיל פון אונזערע ספרים; ער נעהמט זיך אן דעם חזיר'ם קריוודע, איז

ברוגז, פאר וואס איך עס נישט קיין חזיר, לויבענדיג איהם אין טאג אריין. חזיר, זאגט ער, איז זעהר גוט — און איך שפּיי זיעבען מאל אוים, מאלענדיג דערביי: פע! אזא מיאוס בעשעפעניש, א חזיר בלייבט א חזיר.

אט אזוי פלעגען מיר זיך גוט אנשרייען, אז עס פלעגט אונז טרוקען ווערען אין די העלזער. „איי שיינקער! צוויי ביער!" — דערמיט האט זיך געווענהנטליך געענדיגט אונזער ויכוח. מיר פלעגען מאכען א פשרה און בלייבען וויטער גוטע פריינד. ער פלעגט מיר נאכגעבען ווענען צימעס, ווענען יודישע געפילטע פיש, אז זיי זענען זעהר געשמאק, מחיה, אויך יודישע פרויען זענען זעהר גוט, און בפירוש ארויסזאגען, אז פון זיינטוועגען ארט איהם נישט, יודען זאלען אויך האבען יענע וועלט; און איך פון מיין זייט האב איהם אויך עטוואס נאכגעגעבען, מתיר געמאכט פאר „זיי" דעם חזיר, זיי מעגען. און האב פאר די פרומע קריסטען געגעבען א אבטיילונג אין גן-עדן התחתון. ס'איז געגאנגען אזוי ווייט, אז איך האב ביי מיר געפועלט צו-צולאזען זיי אפילו עולם הזה, די וועלט אויך, אבי זיי זאלען נאר אונז אויך לאזען עטוואס געניסען מיט זיי. — קורץ, וויטער ביער! ער צלמ'ט זיך און טרינקט, איך מאך א ברכה „שהכל" און טרינק, צו-ווינשענדיג איינער דעם צווייטען אל-דאס-גוטס. אט אזוי איז עס געווען דער שטייגער לעבען אונזערער א לאנגע צייט.

אבער ווי די צייט האט זיך אומגעביטען אויף די צייטען פון מבול, האט זיך די מענשליכע נאטור אויך איבערגעביטען. מענשען זענען געווארען עפּיס משונה ווילד, איינער צום אנדערען שלעכט, גאהענטע זענען איינער פונ'ם צווייטען געווארען ווייט, עפּיס א בייזע מהומה איז געקומען אויף דער וועלט. איך גיב א קוק — אהא, מיין חבר האט זיך אויך אומגעביטען! גאר נישט דער, וואס פריהער. בעגעגען איך איהם אין גאס, גריסט ער מיך נישט מעהר, און אז איך גרים איהם, ענטפערט ער מיר נישט; אין שיינק זיצט ער אין איין ווינקעל און טרינקט פאר זיך, און איך אין דעם צווייטען טרינק פאר זיך.

איינמאל בין איך צוגעקומען אין שיינק, און זעה, ווי ער, דער פאליאק מיינער, זיצט מיט א גאנצע חבריא — טרינקען און שימפּפען יודען הויך אויף א קול, מיר אויף להכעיס. איך האב געהערט און זיך געמאכט נישט וויסענדיג, ווי נישט מיך מיינט מען. אז זיי

שימפּ-
האָבען געזעהן, איך שווייג און מאַך מיר נישט פון זייערע
ווערטער, גלייך ווי הינט זאָלען בילען, זענען זיי נאָך בייזער געוואָרען,
און מיך
האָבען געעפּענט אַ מויל און טאַקי אויף מיר אַליין, —
זינגענדיג שענד-
אַבגעשיט מיט זידלעריי, אַזוי ווי יענע לייט קענען.
און מיט אַ ווילד
ליבע ליעדעלעך זענען זיי צו מיר צוגעקומען,
נעשריי פון שכּורים האָבען זיי געליאַרעמט: „אַרויס פון דאַנען,
דו פערפלוכטער יודע!“ אויף זייער געשריי איז געקומען דער
שיינקער, און האָט מיך אויפ׳ן עדלען אַרט מיט נוטעטשקע ריידעלעך
אונ אַ זים-זויערע מינעלע, כּחילה, אַרויסגעטריבען, און איך בין אַרויס
שטאַרק צוקאָכט.

דאָס דאָזיגע שלעכטע בענעגעניש האָט ווי דאָס פליגעלע
טיטוטען, אַ לאַנגע צייט מיר געפּיקט דעם מוח, איך האָב עס נישט
געקענט פאַרגעסען, און אַלץ גע׳טענה׳ט צו גאָט: „רבונו-של-עולם!
דו, וואָס אתּה בחרתּנו מכּל העמים, דו האָסט אונז אויסדערוועהלט
פון אַלע פעלקער, האָסט אונז ליעב, און קוועלסט גאָר אָן פון אונז,
פאַר וואָס זאָל איך מיט דיין גאַנץ פאָלק ישראל קומען צו שמאַך,
צו אַזאַ שפּאָט און שאַנד? אויב דער שטייגער דיינער איז אַזוי
צו טאָן איטליכען, וועמען דו ליעבסט, וואָלט געווען פאַר אונז אַ סך
גלייכער, פיעל בעסער, אַז דו זאָלסט געווען אונז נישט ליעב האָבען
און אונז נישט אויסדערוועהלען פון אַלע אומות. די טרייסטונג אַז דו
צאָהלסט דאָס פערדינסט פון די עלטערן צו זייערע קינדער, צו
אייניקלעך און אוראייניקלעך, איז אַ קנאַפּע נחמה, ווארום וואָס קומט
אַרויס מיר, משה דעם שניידער, דעם זוהן פון דיין דינסט דוואָסיע,
וואָס לעבט אויף דער ערד ווייניג, און שטעהט אויס געווע, זעהר
פיעל פון יעדען אויסוואורף, פון יעדען כּלב, — אַז דו וועסט זיך
העט-העט, ווען עס איז דערמאָנען, בענטיגען פאַר מיין צער, פאַר
יסורים און געבראָטענע לייד מיינע קינדס-קינדס-קינדס קינדער. און
ווידער פאַרקעהרט, פאַר וואָס זאָלען די קינדער פון די היינטיגע
רויבער, בעדאַרפען, נעבעך, אָבקומען פאַר די זינד פון זייערע שולדיגע
עלטערן? בעסער, דאַכט זיך, באַלד טאַקי אויפ׳ן אָרט אַ משפּט,
אַ ראַספּלאַטאַ און אַ ענד!“.

אָמנם חטאתי, אַט אַזוי פלעג איך שטענדיג טראַכטען און האָב
זיך אַליין געשראָקען פאַר אַזעלכע מיני געדאַנקען, וואָס זענען
אַ זינד, און נאָר דער יצר-הרע האָט געקענט מיר אַזעלכע אַקעגען

גאַס אײַנגעבען. די אַלע מיה מײנע, נישט צו טראַכטען אַזעלכע בײזע געדאַנקען, האָט מיר נישט געהאָלפען. וואָרום זײ פלעגען מיר, נישט ווילענדיג, קריכען אַלײן אין קאָפּ אַרײַן.

אײנמאָל בין איך שטאַרק פאַראומערט געגאַנגען אין גאַס, די צײַט איז מיר געווען דענסטמאָל זעהר אַ שלעכטע, די פרנסה שטאַרק געפאַלען, נישטאָ קײן שטאָך אַרבײַט, ביטער און פינסטער! איך בין געווען בײַ מיר מיאוס אַראָבגעפאַלען. קומט מיר גראָד אָן אַקעגען דער געוועזענער חבר מײנער, די נאָז פאַררִיסען, גלעט זיך מיט ברײטקײַט די וואָנסעס, קוקענדיג אויף מיר מיט שפּאָט. געה איך צו איהם צו, עפּים פלוצלים, ווי דער רוח וואָלט מיך אָנגעטראָגען, און גרײס איהם מיט אַ צובראָכען געמיט.

— מען קען אַ גאַס הײנט נישט דורכגעהן אָט פון די טײוואָלים, פון די אָנשיקעניש׳ען — צובײזערט זיך רב „יפת" מײנער, אַ שטאָך געבענדיג מיך מיט מײן פאָלק.

— פּאַניע פּרזשענקסזשווינזשיטסקי! — רוף איך מיך אָן מיט געבעט — וואָס פאַר אַ זינד האָב איך אַזוינס בעגאַנגען, וואָס דו ווײכסט מיך אוים?

— ווער איז דאָס?! — האָט ער אַ געשרײ געטאָן מיט ברײט־קײט, אַוועקקעהרענדיג פון מיר דעם קאָפּ.

פון דעם קורצען ענטפער זײנעם האָב איך אַרױסגעזעהן, ווי ווײט די שנאָה איז איהם אײַנגעוואָרצעלט טיף אין האַרץ, אַז ער קען זאָגען מיר, דעם בעסטען גוטען פרײנד זײנעם פריהער: ווער ביסט־דו? איך קען דיך נישט. פונדעסטוועגען פּריוו איך נאָך אַמאָל איהם זאָגען:

— וואָס הײסט, ווער בין איך! דו קענסט מיך נישט!? מיך? דײַן אמת׳ן גוטען פרײנד, וואָס יאָהרען לאַנג זענ׳ן מיר געווען בע־קאַנט! איך פרעג דיך נאָך אַמאָל, מיט וואָס האָב איך מיך אַזוי פערזינדיגט? פאַר וואָס, האַ, קומט עס מיר אַזוינס?

— פאַר וועלכע זינד, פרעגט ער! וועניג זינדיג איז דען דײַן פאָלק? רױבער זײַט איהר, בלוטזױגערס, עקספּלואַטאַטערס...

— וועמען דאָב איך גערויבט? וועמען האָב איך בע׳גזל׳ט? — פאַל איך איהם אַרײַן אין די רײד — זאָג, זאָג, אַדרבה! דו אַלײן ווײסט זעהר גוט מײנע עשירות. און אַז דו וועסט מיך אויסטרײסלען, וואָס וועסט־דו בײַ מיר געפינען? דאָס גאַנצע בעל־הבתישקײט מײַנע, משטײנס־געזאָגט, איז: אַ אַלט בעט, אַ צובראָכענער טיש. און

בענקלעך, וואָס האַלטען זיך מיט נסים. דו ווייסט דאָך יאָ ווי איך דחקות איך לעב, אַ טעפעל קאַרטאָפעל, וואָס מיין חיה זאָל לעבען, ז' מיט איהר כבוד, קאָלט אָב, דאָס איז, משטיינס-געזאָגט, אונזער שטענדיג'ע שפייז. אָט דאָס אינגאַנצען האָב איך פאַר מיין שווערער און ביטערער אַרבייט, אָט דאָס איז דער שכר פאַר מיין צער! דו ווייסט דאָך אַליין גוט דאָס נחת'דיגע לעבען פון אַ אַרבייטער. אַרבייט איך דען נישט שווער מיט נויט-שווייס טאָג און נאַכט?

— איך ווייס, איך ווייס! — ענטפערט ער מיט שפּאָט און האַס — אָט דאָס טאַקי איז די מעשה, וואָס דו אַרבייסט טאָג און נאַכט! דערמיט געהמסט-דו צו ביי אונז די אַרבייט, מאַכסט קאַליע און רייסט אַרוים דעם ברויט פון אונזער מויל.

— מיין אַרבייט פון דיינער — זאָג איך — זענען דאָך פערשיידען. מיינע איז מיט דער נאָדעל און דיינע מיט'ן אָל. קאַליע מאַך איך אודאי נישט, ווייס איך וואָס דו זאָגסט?... קיינעם קיין היזק טהו איך נישט, איך בין, געלויבט דער אויבערשטער, געניט אין מיין שניידעריי. דו, פּאַני, דו אַליין האָסט דאָך מיר געדאַנקט פאַר די הויזען, וואָס איך האָב דיר אַמאָל גענעהט. און איבערהויפט נעהם איך נישט טייער ווי אַלע שניידער. ווייס איך וואָס דו זאָגסט, היזק! איך טהו היזק? מיר, מיר אַליין, טהו איך היזק!...

העד נאָר צו — זאָג איך איהם שמייכלענדיג גאַנץ פריינדליך, ווי צו אַ גוטען ברודער — זיי דאָך נישט קיין נאַר, כ'לעבען, און קום אָט צו מיר, וועלען מיר ווייטער עסען געפּרעגעלטע קאַרטאָפעל, וואָס חיה, מיין ווייב, ייעט אונז געבען, ווי אַמאָל טאַקי. זעה! דיינע הויזען זענען שוין צוריסען; שוין דריי יאָהר אַז זיי דיענען דיר געטריי. מיינע שיך, זעה נאָר, זענען שוין אויך אָבגעפאָהרען און מען בעדאַרף זיי געבען הילף. זעהסט-דו דאָך טאַקי בעשיינפערליך, אַז מיר דאַרפען איינער דעם צווייטען. איז דאָך טאַקי גלייכער לעבען צווישען זיך גוט. און יעדער מיט וואָס ער קען העלפען דעם חבר: איך, אַ שטיי-נער, בין אַ שניידער, וועל איך לייגען אַ לאַטע אויף דיינע הויזען, און דו, שוסטער, וועסט פערלאַטען מיינע שיך. אָט אַזוי וועט, אם-ירצה-השם, זיין פאַר ביידען גוט.

ווי איינער וואָס דאָס לשון האָט איהם אָבגענומען איז ער געבליבען שטעהן שטום אויפ'ן אָרט. איך האָב פערשטאַנען, אַז ער קען זיך קיין עצה נישט געבען, וואָס זאָל ער טאָן. איך

האָב זיך מיט דער געלעגענהייט בענוצט און האָב ווייטער מיט גוטען אידם געזאָגט:

— טאַקי אין אמת אַריין, פאַניע... ביסט־דו דאָך נישט אַזא נאַר, ווי דו גיסט זיך אויס, ביסט גאָר נישט אַזוי שלעכט, ווי דאָס מויל דיינס רעדט. גענוג דיר, ברודער, צו מאַכען זיך דום, ווילד און משוגע. ווייסט־דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מאָרגען איז דאָך פרייטאָג, העד נאָר מיך און קום מאָרגען צו מיר, וועל איך דיך טראַקטירען מיט פיש. —

— איך האָב פיינט פיש פון אַזעלכען, וואָס האָט פיינט מיין חזיר! — טהוט ער אַ געשריי רויט ווערענדיג ווי פייער, פאַר גרויס כעס.

— וואָס הייסט? — רוף איך מיך אָן, זעהענדיג אין וואָס די שנאה זיינע שטעקט — פאַר דעם חזיר טרעטסט־דו עס אַזוי אַרוים? אָט אין דעם גאָר געהט עס דיר, וואס איך היט־אָב מיין רעליגיע און וויל נישט עסען וואָס מען טהאָר נישט. אָט דערפאַר רודפסט־דו מיך עס און פערהאַסט מיך אַזוי? אָסור, אויב איך פערשטעה דיך, וואָס מיט דיר איז אַזוינס געוואָרען היינט. האָסט־דו געהערט, מען זאָל אַזוי משוגע זיין היינט!... זאָג מיר נאַר, פאַניע... ווי פיהלסט־דו זיך אין געזונד?

אויף דער פראַגע האָב איך בעקומען פון מיין חברה־מאַן אַ ענטפער מיט'ן קולאַק אין רוקען, און באַלד טאַקי איז ער אַוועק.

פון יענער צייט אָן האָב איך איהם שוין מעהר נישט געזעהן. און ווי איך האָב געהערט, האָט ער אויך בעטייליגט געוועז אין דעם פאָגראָם, אין שטעטין, וואו מען האָט געראובט, געפלינדערט און פערברענט אַ מקום־קדוש.

ה.

אין דער צייט, וואס רב משה דער שניידער האט מיר דערצעהלט זיין געשיכטע, האט די עלטערע טאכטער זיינע אלץ געזיפצט און געציטערט עפיס ווי אין א פיבער. פלוצלים טהוט זי זיך א האפ-אויף פונ'ם ארט, בלאס הערענדיג ווי קאלך, נעהמט און שטעלט זיך בײ דער טיר פונ'ם וואגאן צו שעפען פרישע לופט. די מוטער שאקעלט איהר נאך מיט'ן קאפ זעהר פערזארגט מיט הייסע טרערען אין די אויגען. אויף רב משה'ס געזיכט האט זיך אנגערוקט ווי א שווארצער וואלקען מרה-שחורה, און ער איז מיט אמאל שטיל געבליבען.

איך האב פערשטאנען, אז רב משה מיט'ן ווייב טראגען אין זיך נאך גרעסערע צרות פון די, וואס ער האט מיר ביז יעצט דערצעהלט, און די צרות האבען זיי פון דער טאכטער.

אז רב משה איז אביסעל צו זיך געקומען און זעהענדיג אין מיר, אז איך בין זעהר ציקאווע צו וויסען, וואס די מעשה איז, האט ער זיך אנגעבויגען צו מיר און שטילערהייט אויפ'ן אויער דערצעהלט, אז זי, די עלטערע טאכטער זיינע, איז געווען פער-קנס'ט פאר א פיינעם יונגען מאן, דארט אין דער שטאדט, וואו ער האט געוואוינט. דער חתן האט געארבייט בײ א סטאליער, זי האט איהם ליעב געהאט מיט'ן גאנצען לעבען און ער נאך איהר איז אויך אויסגעגאנגען. „איך, משה חייט, פון דער כלה'ס צד,

האָב זיך מתחייב געווען צו געבען נדן מיין טאָכטער, מרת בריינדיל, צוויי הונדערט מארק מזומנים, פאַר דער חתונה, דעם חתן־בחור כו״ה זעליג, ער זאָל זיך קענען מאַכען א ווערקשטאַט און איינקויפען ווערקצייג. די חתונה האָט געזאָלט זיין, כפי עס שטעהט אין די תנאים, ווען דער חתן ווערט ארויס פון דער לעהרע ביים בעל־הבית, און קריגען א דיפּלאָם פון א מייסטער. דאָס געליעבטע פּאָר האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט צו דערלעבען שוין דעם גליקליכען טאָג פון דער חתונה, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אין דריי מאָנאַטען ארום, פאָרשטעלענדיג זיך גדולות, ווי זיי וועלען זיך איינריכטען מיט א שיין בעל־הבתישקייט און פיהרען, אם־ירצה־השם, א גליקליך לעבען, פלוצלים ויבוא המן, קומט אָן די גזירה פון גלות — רב משה מיט זיין הויזגעזינד ווערען פערטריבען, און די געליעבטע זענען צושיידט געוואָרען.

— אָט דאָס, זעהט איהר, איז א אומגליק אַזעלכס, וואָס איך קען שוין נישט פערטראָגען — לאָזט דער פּאַטער אויס זיין שטומע שטאַרק בעטריבט — די דאָזיגע טאָכטער מיינע האָב איך ליעב ווי מיין לעבען, איך בין גרייט די נשמה מיינע פאַר איהר אַוועקצוגעבען. היינט, זייט אייך משער, ווי גרויס מיין ברוך איז, אַז איך זעה זי אַזוי אונגליקליך, ווי זי איז פערטרויערט, פערקלאָגט. וויסט און פינסטער איז איהר, נעבעך, די וועלט אָהן איהר געליעבטען!...

אַצונד האָב איך שוין פערשטאַנען. פאַר וואָס די מאָלמיער האָט די גאַנצע צייט, ווען דער פאָטער האָט מיר זיין ביטערע געשיכטע דערצעהלט, אַלץ געזיפצט, דאָס הארץ האָט מיר געריסען אויף דער אונגליקליכער, נעבעך. איך בין געבליבען זיצען שטיל, פערטראַכט, אונטערברומענדיג, נאָר אָהן מיין וויסען, דאָס טרויעריגע תשעה־באָב־דיגע ניגונ׳דיל פון „אלי ציון... וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה — ווי די יתומה, אַנגעגורט א זאַק, קלאַגט אויף איהר געליבטען.

6.

דער צוג האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען אַ קליינער סטאַנציע. דער פּאָליאַק איז אַראָב צום וואָקזאַל און אין אַ מינוט אַרום האָט ער נעבראַכט אַ לײמענעם קרוג מיט קאַלטע וואַסער, געגעבען טרינקען דער אונגליקליכער, נעבעך, וואָס בײ דער טיר, ווי אויך לײזערקען און די איבעריגע קינדער, און זײ האָבען זיך דערקוויקט. ער איז דערמיט מיר זעהר געפעלען, איך האָב איהם געדאַנקט אין האַרצען, און שטאַרק חשק בעקומען צו־וויסען וועגען איהם, ווי אַזוי ווערט ער פּלוצלים אַ אײגענער אין רב משה דעם שנײדערס הױגעזינד, נאָב־דעם, וואָס צווישען זײ איז פאָרגעפאַלען?

— און אַז דער צוג איז ווײטער אַוועק, טהוט רב משה אַ מאַך מיט דער האַנד, ווי אַרויסשלאָגענדיג פון זיך די מרה־שחורה, און אָנגעהויבען ווײטער דערצעהלען מיט ווערטלעך אויף זײן שטײגער.

— דאָס, וואָס איך וויל דערצעהלען איצט, איז געווען אין גאַליציע. אַרומוואַנדערענדיג דאָרט בין איך אײנמאָל ערגיץ אין אַ שטאָדט אַרײן אין אַ שײנקעל אָבענד־צײט. די שטוב איז געווען אַ גרויסע חורבה, אַ פּוסטיניע, און די ליכט פונ'ם לאָמפּ, וועלכער איז געהאַנגען אין מיטען שטוב, האָט נישט דערגרײכט ביז די ווענד. אַרײנקומענדיג האָב איך בעמערקט, ווי מענשליכע געשטאַלטען ראַנגלען זיך דאָרט אין אַ פינסטערן ווינקעל מיט אַ געשרײ, וואָס גרילצט אין די אויערן — עפּיס אַ קול פון אַ מאַנספּאַרשוין מיט

אַ פֿרוי, וואָס שרייען, זידלען און שילטען טויטע קללות, און אַ קול פֿון איינעם שטיל מיט אַ געבעט: „האָט רחמנות אויף מיר, זיסע, ליעבע מענשען! דער הונגער און דער דאָרשט האָבען מיך געבראַכט דערצו, צו עסען אייער ברויט, צו טרינקען אייער ביער, און נישט בעצאָהלען... נישטאָ קיין איינציגער קרייצער אין מיין טאַש, חאַטש קוילעט מיך״, און יענע בייזערן זיך, שרייען און ווילען פֿון איהם אַראָבררייסען דאָס היטעל, אויסטאָן איהם זיין מאַנטעל. איך האָב פֿערשטאַנען, אַז דאָס שרייעט דער שיינקער מיט'ן ווייב, דער גאַנצער כעס זייערער איז, אַ פּנים, דערפֿאַר, וואָס דער אָרעמאַן בעצאָהלט נישט פֿאַר זיין עסען. ווי אַ יוד, וואָס איז געפּריוווט געוואָרען אין זיין לעבען מיט הונגער, און ווייסט דעם ביטערען טעם פֿון דלות, האָב איך מיר געלאָזט אַרויסהעלפֿען דעם אונגליקליכען, נעבעך, פֿון דעם שיינקערס און שיינקערקעס הענד. פֿריהער מיט גוטען, אויסווייזענדיג זיי פֿון דער תּורה, אַז אַ מענש זינדיגט פֿאַר אַ שטיקעל ברויט מחמת נויט, איז גאָר נישט אַזאַ שטאַרקער פֿערברעכען. נאָר אַז גוטע רייד און מוסר-זאָגען האָבען נישט געהאָלפֿען, האָב איך אָבגעצאָהלט פֿאַר דעם אונגליקליכענס מאַלצייט, איז געוואָרען באַלד שטיל, שאַ. דער אָרימער מענש האָט מיר פֿון הארצען בעדאַנקט פֿאַר מיין חסד, וואָס איך האָב מיט איהם געטאָן.

אַז מיר זענען אַרויס פֿון דעם פֿינסטערען ווינקעל אין מיטען שטוב, און האָבען אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערען, זענען מיר ביידע אָבגעשפּרונגען אויף עטליכע טריט צוריק, שטאַרק פֿערוואונדערט. איך האָב דערקענט אין דעם אונגליקליכען מענשען — וועמען מיינט איהר — מיין אַלטען חבר פּאַניע פּרזשענזשיווינזשיטסקי... ער מיר האָט אויך דערקענט. ווי דער שטיינער איז פֿון אַ שניידער, האָב איך מיך פֿריהער פֿון אַלסדינג צוגעקוקט צו זיין הלבשה, איז מיר פֿינסטער געוואָרען אין די אויגען. די קליידער זיינע זענען צוריסען, צופֿלאַטערט, די שיך אַלט, צוהאַקט, צופּיצעלט, צוקרימט און עפּיס אַ מין צוקנייטשטע קאַטערוכע, אַ מיצעל אַזוינע, אויף זיין קאָפּ. ער אַליין איז הויט און ביין, דאָס פּנים געל און גרין, פֿערשוואָלען פֿון הונגער. עטליכע מינוט זענען מיר אַזוי געשטאַנען, אָנקוקענדיג איינער דעם צווייטען שטיל, אָהן ווערטער, ווי פֿערטרוימטע. איך האָב מיך אויפֿגעוואַכט צום ערשטען. דאָס הארץ האָט מיר וועה

געטאָן פאַר רחמנות אויף מיין אונגליקליכען חבר. נעהם איך איהם ביי דער האַנד און טהו אַ פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פּאַניע...? פאַר וואָס זעהסט־דו אַזוי שלעכט אויס?

איך אויך אונז פּוילישע — ענטפערט ער שטיל, אַראָבלאָזענדיג דעם קאָפּ, נישט צוקוקען מיר אין די אויגען — אויך אויף אונז איז געקומען דאָס אומגליק, די גזירה אויסצוואַנדערן, ווי אויף אייך, יודען. און אַצינד, ווי דו זעהסט, שלעפּ איך זיך אַרום, זוכען אַ שטיקעל ברויט.

— נעבעך — זאָג איך, און שאָקעל מיט'ן קאָפּ.

— קען דאָס זיין, אַז דו זאָלסט האָבען אויף מיר רחמנות, נישט צו געדיינקען מיין פיינדשאַפט צו דיר? — האָט ער טרויעריג געזאָגט.

— גלות פאַרגיט אַלע זינד — זאָג איך איהם שטיף און וואַרעם האַלטענדיג איהם ביי דער האַנד — לאָמיר פערגעסען אַלטע זאַכען.

— מיינע זינד זענען מיר ווי שווערע שטיינער אויף מיין הארצען. אַצינד, אַז מיר איז שלעכט, און איך געפין זיך אין אַזאַ צושטאַנד ווי דו, ערשט איצט פערשטעה איך שוין וואָס פאַר אַ ממשות עס האָבען די זינד, וואָס די זאַטע קלערען אויס אויף די הונגעריגע, דער בירגער אויף דעם פרעמדען, און דער שטאַרקער אויף דעם שוואַכען... פיעל, זעהר פיעל, האָב איך געלערענט אין דער שלעכטער צייט, און אויך דאָ נישט לאַנג, פון דער געשיכטע מיט דעם שיינקער. הלואי עס זאָל זיך אַזוינס טרעפען יענע נאַרישע, אָבגעפּיינטע, פערעדעלטע ליידיג־געהער, וואָלטען זיי בעסער און קליגער געוואָרען, און עס וואָלט אַזוי פיעל שלעכטעס אויף דער וועלט נישט געווען. — דו, משה, ביסט אַ גוטער, אַ בראַווער מאַן און איך מוז זיך שעמען

— נו, אַ בעל־תשובה שטעהט גאָר אויף אַ הויכער מדרגה — זאָג איך איהם מיט גרויס ליבשאַפט — דערמאָהן מיר מעהר נישט, ברודער, אַזוינס, וואָס דאָס איז אַ חטא פון אַ וועלט מענשען, וואָס געהט איבער פון טאַטעס צו קינדער אין אַלע דורות. אָט זעץ זיך נעבען מיר. לאָמיר טרינקען אַ גלעזיל ביער און ווערען ווייטער ברידער ווי אַמאָל.

די דאָזיגע שעה־צייט אין שיינקעל איז ווירקליך געווען פאַר אונז זעהר אַ גוטע — אַ צייט אויף אויסצורעדען זיך, אויסצוגיסען

איינער דעם צווייטען דאָס האַרץ, אַזוי ווי אַ מאָל אין דייטשלאַנד ביי אַ גלאָז ביער. מיר האָבען זיך דערמאָנט אונזער פערגאַנגענעם לעבען, ווען מיר האָבען זיך געאַרבייט רוהיג, און אויך איינער דעם אַנדערען דערצעהלט די אַלע צרות, וואָס מיר זענען אויסגעשטאַנען אין אונזער אַרומוואָגלען זיך, אין גלות. איך האָב פאַר איהם אַרויסגעלייגט מיין פעקיל צרות, און ער זיין פעקיל, ווי ער וואַנדערעוועט אַרום שוין אַ לאַנגע צייט און קריגט נישט קיין שטאָך אַרבייט אין אַ פרעמד לאַנד. עס איז נישטאָ קיין אַרבייט און אויך קיין רחמנות ביי קיינעם היינטיגע צייטען, ווען די וועלט איז צוטומעלט שלים-שלים-מזל אין אַלע געשעפטען, די קאָנקורענץ איז גרויס, דאָס צוטרויען, דער גלויבען געפאַלען, און יעדער מענש איז פערהב'עט פאַר זיך. זיין ביסעל געלט האָט ער אויפגעגעסען אין וועג, און ביסלעכווייז פערקויפט זיינע חפצים. עס איז איהם מעהר נישט געבליבען ווי די הוילע נשמה, די אַלטע צעריסענע קליידער און דאָס העמד צום לייב. קומענדיג אַהער, איז ביי איהם אויסגעגאַנגען די לעצטע פרוטה, און עס איהם געבליבען חאָטש גער וואַרף זיך אין וואַסער אַריין. איך האָב איהם געטרייסט, געבענדיג איהם איין גלאָז ביער נאָך דער אַנדערער, כדי ווי דער פסוק זאָגט: „תנו שכר לאובד" גיב ביער דעם פערלאָהרענעם. די מצוה האָט איהם גוט צו-וואַרעמט, די אַלטע פריינדשאַפט האָט זיך אין איהם צוגליהט — און ער האָט מיך געהאַלזט און געקושט, איך האָב אויך גענוג געטרונקען לכבוד אונזער בעגעגעניש, מיר האָבען געטרונקען, זיך פערגעסען אַביסעל אין די צרות און געווען, ווי מען זאָגט, בגלופין, לעבעדיג-בערעדעוודיג, ביז דער שיינקער איז געקומען און האָט אַ זאָג געטאָן: „רבותי! עס איז שוין צייט צו געהן שלאָפען". —

די נאַכט איז געווען זעהר אַ ליכטיגע, די לבנה האָט געשיינט, אַרויסשטעלענדיג דער וועלט די גאַנצע צורה איהרע. קיין מענשענס פוס נישטאָ אין גאַס. אַלע שלאָפען שוין לאַנג, און מיר געהען פערטראַכט יעדערער פאַר זיך. אַרום און אַרום אונז איז שטיל, מיר הערען נאָר דאָס קלאַפען פון אונזערע אייגענע טריט און דאָס בילען פון הינט, וואָס דרעהען זיך אַרום איבער'ן שטאָדט. צוקומענדיג צו אַ ראָג גאַס, וואו מיר האָבען זיך בעדאַרפט צושיידען, נעהם איך אָן מיין חבר ביי דער האַנד און דערפיהל, אַז זי איז קאַלט ווי אייז און ציטערט. —

— איך גײ — זאָג איך איהם — מיט דעם גערשל, אין מיין סטאַנציע, און וואוהין גערסט־דו ?

— „וואוהין מיינע פיס וועלען מיך טראָגען" — ענטפערט ער מיר מיט אַ זיפץ.

— דו האָסט קיין סטאַנציע נישט ? — טהו איך איהם אַ פרעג.

— וועה, וועה ! — זאָגט ער מיט אַ זיפץ — אַ פויגעל האָט איהר נעסט, אַ פוקס האָט אויך זיין נאָרע, און איך, מענשען־קינד, האָב נישט וואו מיין קאָפ אָנצושפאַרען.

— איז בײ אײך דען גאָר קיין בעלי־צדקות נישטאָ ? וואו זענען אײערע רײכע ?

— בײ אונז זענען קיין בעלי־צדקות נישטאָ, אונזערע רײכע האָבען אויף אַ געזונדען פרעמדען אָרעמאַן קיין רחמנות נישט. נישט אַלע רײכע הײזער זענען אָפען פאַר אָרעמע לײט און נישט יעדערער האָט די זכיה אַריבערטרעטען זײער שוועל. —

— הער מיך צו ! — האָב איך איהם געזאָגט, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפ — „גלות", וואָס איז אַ טײערער שאַץ אין גאָטס אוצר, דאָס האָט ער געשײנקט אַ מתנה נאָר זײן ' עליעבט פאָלק ישראל. „גלות" געהער נאָר אונז, יודען, און נישט צו אײך, קיין אומה קען עס מיט איהר כח נישט פערטראָגען, לעבען אין גלות ווי מיר יודען. און ווײבאַלד דו האָסט זוכה געווען דערצו, האָסט־דו, ברודער, קיין אַנדער רפואה נישט ווי יודישקײט !

— וואָס הײסט ? ! — טהוט ער אַ פרעג שטאַרק פער־וואונדערט — איך זאָל ווערען אַ יוד, מײנסט דו ?

— נאָר אײנער ! דער יודישער גאָט וויל נישט רײך ווערען מיט נאָך אַ יודען, ער לאָזט זיך בעגנוגען מיט די יודען וויפיעל ער האָט אויף זײן וועלטיל. אָהן דיר, נישקשה, האָט ער אויך גענוג יודישע קבצנים, מיט וועלכע ער איז פערנומען תמיד, צו שפײזען זײ און צו דערהאַלטען זײ בײם לעבען מיט גרױסע נסים. איך מײן גאָר נישט, דיך מגייר צו זײן, זײ זיך אַ קריסט ווי פריהער, נאָר דו זאָלסט זיך צוגעוואוינען צו דעם יודישען אָרט לעבען, ראָטה איך דיר, בכדי דו זאָלסט קענען ווי עס איז עקזיסטירען, אַריבער־טראָגענדיג דעם יאָך פון גלות. אײן־אָנהײב, ווײס זיך, וועט עס דיר שווער זײן. נאָר, נישקשה, מיט דער צײט וועסט־דו מיט יסורים געוואוינט ווערען, צרות, פורעניות וועלען דיך אויסלעהרנען. דו

מיינסט, אַז די יודען באַלד פונ׳ם ערשטען אָנקומען זייערען אויף דער וועלט, זענען געווען אין דעם איצטיגען צושטאַנד זייערען, מיט אַלע פּאַסטעמקעס זייערע, ווי איך, אַ שטייגער? ניין! זעהר פיעל יאָהרען זענען זיי פערשוואַרצט געוואָרען, זעהר פיעל צרות, געבּרענטע און געבּראָטענע לייד זענען זיי אויסגעשטאַנען, ביז וואַנען זיי זענען געוואָרען דאָס, וואָס זיי זענען היינט. אָט דער גלות האָט זיי געמאַכט אַנדערש פון אַלע פעלקער, מיט די אייגענשאַפטען, מיט די פעהיגקייטען זייערע, און האָט זיי געגעבּען אַ בּעזונדער פאָרמע אין זייער צדקה געבּען און אין זייער צדקה נעהמען. ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק איין-איינציגס אויף דער וועלט, וואָס ווייסט ווי אַרום אויסצוגעפינען זיינע בּעדערפעניש, וואָס איהם איז נויטיג צו דערהאַלטען די נשמה? ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק, וואָס זאָל האָבּען אַזוי פיעל מיני חברות און צדקה-פושקעס? אָרעמעלייט געהען שטענדיג אַרום איבּער די הייזער, און מאַהנען אַ נדבה ווי אַ חוב. בּעלי-הבּתים מאַכען נישט קיין גרויסע שאלות, חער און וואָס די אָרעמעלייט זענען, און גיבּען. אין בּרירה, זיי גיבּען און גיבּען, ווילענדיג נישט ווילענדיג, יעדערען וואָס שטעלט נאָר אויס די האַנד צו בּעטען, ער מעג זיין געזונד און שטאַרק — נאָך מעהר, אַנדערע פאַרבּעטען אַליין, מיט׳ן גוטען ווילען, אָרעמע-לייט צו זיך אַ היים צום טיש, נישט נאָר שבּת אָדער יום-טוב, אַפילו גאָר אין מיטען וואָך. אָרעמעלייט זענען בּיי זיי, ווי עס שטעהט געשריבּען טאַקי, גאַנצע בּני-בּית. אָט דאָס איז די ווירקונג פונ׳ם גלות מיט אַלע זיינע שלעק, רדיפות, מכּות, און יסורים. מיר ווייסען ווי צו בּעגעהן זיך מיט דער דאָזיגער גאָטס מתּנה, און זענען שטאַרקער פון אייזען אַזוינס אַריבּערצוטראָגען.

— זעהר גליה האָט איהר געזאָגט, רבּ משה — רוף איך מיך אָן מיט אַ זיפץ — די געשיכטע פון אונזער שפּייזען זיך, איז דורך און דורך טאַקי מיט נסים, פון אָנפאַנג בּיז ענדע. פון דעם „מן", וואָס מיר האָבּען געגעסען אַמאָל אין דער מדבּר פערציג יאָהר, בּיז דעם בּעטעל-בּרויט אין היינטיגען גלות. און דעריבּער מוז יעדער יוד אַלע טאָג זאָגען טאַקי די פּרשה פון דעם מן, אין דער פריה נאָכ׳ן דאַוונען, ווייל דאָס איז בּיי איהם אַ אַ לטעגליכע געשיכטע. עס פּאַסט צו זיין שטייגער לעבּען, און איז מסוגל צו זיין נשמה. נאָר נישט דאָס בּין איך אויסען. דערצעהלט, זייט-זשע מוחל, ווייטער.

— שוין נישטאָ קיין סך וואָס צו דערצעהלען. בקיצור, דער חבר מיינער שטעלט אוים אויף מיר אַ פּאָר אויגען דערהערענדיג מיינע ווערטער, און רופט זיך אָן צו מיר:

— זאָג־זשע מיר, ברודער, מיט אַ מויל, וואָס האָב איך צו טאָן? דו האָסט זעהר פיעל גערעדט, פּאַני משה, און פאַרשטעדן פאַרשטעה איך גאָרנישט.

— האָב צייט! איך וועל דיך לערנען הלכות גלות, ווי דו זאָלסט קענען אויכהאַלטען און נישט שטאַרבען אין דער נויט פון הונגער. פון איצט אָן נעהם איך דיך אַריין אין מיין געזינד, וועסט מיט אונז אינאיינעם וואַנדרעווען, ביז מיר וועלען געפינען אַ אָרט, אַ מקום מנוחה, וואו זיך צו בעזעצען. און אויסגלייכען די קראַנקע ביינער. נאָר שטאַרק זיך, מיין זוהן! נעהם אָן אויף זיך גערן די יודישע יסורים און פערגעס נישט מיין תורה, וואָס איך, דיין רבי, לעהרען דיך.

— און פון דענסטמאָל אָן, זינט ער האָט זיך מיט אונז סקאָמפּעניעט און „שיצט זיך אונטער מיינע פליגעלעך" — אונטער מיין השגחה, הייסט עס, לעהרען איך איהם דעם שלחן־ערוך פון דלות, אַ גוטע לעקציע האָב איך איהם געגעבען, אין דער טראַגעדיע פון דעם וויסטען פינסטערען יודישען לעבען. איך האָב איהם אויסגעלערענט לאָזען זיך בעגניגען מיט גאָרנישט, ווייניג עסען, ווייניג טרינקען, נישט צופיעל נאָכגעבען די מרפּה׳נע קישקע, אַדרבה, זי גאָר בעשטראָפען אָפט מיט תעניתים, זי זאָל דאַרבען, ביז עס וועט פון איהר ווערען אַ גרגרת דרבי צדוק — אַ פייג הייסט עס.

איך האָב איהם אויך ענטפלעקט דעם סוד פונים געהן איבער־די־הייזער, געלעהרענט, אָנבויגען דעם קאָפּ פאַר איטליכען שלאַק, פאַר איטליכס אָנשיקעניש, ביי־צוקומען ווי וויט מעגליך די אַלע שטערענישען אין וועג, אויף צו בעקומען די נויטיגסטע מיטלען צו דערהאַלטען דאָס לעבען. אַזוינס און נאָך אַזעלכעס דערגלייכען האָב איך איהם געלעהרענט, און געלויבט איז דער אויבערשטער, די מיה מיינע איז נישט געווען אומזיסט! תהילת איז איהם, דעם תלמיד מיינעם, שווער געווען אויסצוהאַלטען אַזעלכע ביטערע נסיונות, געוואָלט זיך אַ מעשה אָנטאָן, איידער אַזאַ לעבען אין צרות איז שוין גלייכער טאַקי באַלד אַ מיתה משונה איינצונעהמען, אָבער בּיסלעכווייז

איז ער מיט צרות געוואוינט געווארען. געגאנגען ווייט אין דעם לערנען אזוי, אז ער האט שוין דערגרייכט די העכסטע שטופע פון קארגקייט, פון איבערטראגען, אראבשלינגען אלערליי מיני פורעניות, אויף פייניגען דעם זינדיגען גוף פארשטעהט ער ווי א עכטער אמת'ער ייד. היינט, נישקשה, מעג ער שוין אָבריכטען גלות... אז וואויל איז צו איהם! — האט רב משה געענדיגט זיין ערצעהלונג מיט א שמייכעל — אז וואויל איהם און אז וואויל מיר, זיין רבי'ן, וואס איך האב זוכה געווען אזוינס צו זעהן"...

איך טהו א קוק צום פאליאק, דערזעה איך, ווי ער שפיעלט זיך, איז זיך משמח מיט לייערקען, נאכמאכענדיג פאר איהם אלערליי קולות פון חיות און עופות. קרעהט ווי א האהן, מעקעט ווי א קה, הירושעט ווי א פערד, קוואקעט ווי א זשאבע און ברומט ווי א בער. שען, פיין, נישט געליארעמט, מיט בערעכנונג, אנדערע נישט צו בעאומרוהיגען. די קינדער טאנצען ארום איהם לעבעדיג-פרעהליך, יענקעלי פון איין זייט שפרינגט, איציקעל פון דער אנדערער זייט טאנצט, די טרויעריגע כלה, ברײנדיל, פערגעסט זיך אויף א ווײלע אין איהר זעליגען און שמייכעלט מיט חן. די קלאג-מוטער חיה, די פעראומערטע, נעבעך, ווייזט אויך ארויס א פרעהליכע מינע, פרעהט זיך מיט איהרע קינדערלעך; און דער טאטע, רב משה, קוועלט אן, קוקענדיג, פאר גרויס נחת, לעגט ארויף די הענד אויף זיין בויך און זאגט ווינקענדיג צו מיר מיט איין אויג: „פרעהט זיך, מיינע געדערים, וואס איך האב זוכה געווען צו זעהן יפת'ן אין די געצעלטען פון שם'ן, ווי ער לערענט מיט גרויס חשק די דינים פון גלות! חזק, חזק, פאניע יפת. שטארק זיך און בעגעהר לערנען פון דיין טובה וועגען, און פון דיין רביינס טובה וועגען, ונתחזק. און לאמיר זיך ביידע שטארקען!" —

נאך פיעל שאלות האב איך געהאט צו פרעגען משה'ן, נאר ס'איז שוין נישט געווען מעהר גענוג צייט צו פערברענגען מיט איהם — דער צוג איז צוגעקומען צו א גרויסע סטאנציע, וואו איך האב געדארפט אראבשטייגען און צו שיידען זיך מיט רב משה חיים און זיין הויז-געזינד.

ארויסגעהענדיג פונים וואגאן מיט מיינע פעק, האב איך בעמערקט, ווי דער פאליאק שטעהט אין א ווינקעל און כוד'עט זיך מיטן קאנדוקטאר מיט גרויס הכנעה און א צובראכען גמיטה.

און שטעקט דערביי מיט א רחמנות=פנים׳ל איהם אריין אין דער האנד א זילבערנע מטבע. איך האב באלד פערשטאנען דעם פירוש פון זיין איבערשמועסען זיך מיט דעם קאנדוקטאר, דעם סוד פון דער מטבע, און וואס דער תלמיד רב משה דעם שניידערס פערלאנגט. איך האב אויפגעהייבען די אויגען צום הימעל און פון טיעפען הארצען געזאגט:

„רבונו=של=עולם! עס זאל זיין דער ווילען פון פאר דיר גאט, מיין גאט, עס זאל נאך זיין פיעל, פיעל תלמידים אזעלכע — וועט זיין שם מיט יפת׳ן ברידער, שלום אויף דער וועלט, און פריעדע אויף כל ישראל, אמן!"

צום צענטן יאָרצייט פון

מענדעלע מוכר-ספרים

(שלום יעקב אַבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע“ אַרויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס אין אַ נייער, באַאַרבעטעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ געהעריקע אָפּהאַנדלונג-כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג אַרויסגעגעבן צום יאָרצייט **נייע צוויי בענדער**: באַנד XXI **„מעשיות וועגן מענדעלען“** און באַנד XXII **„דער מענדעלע-טורעם“**.

באַנד 1 מענדעלע מוכר-ספרים (זיין לעבן און שאַפן)

באַנד 2 דאָס קליינע מענשעלע

באַנד 3 פישקע דער קרומער

באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט-בעלי-טובות.

באַנד 5 די קליאַטשע

באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש

באַנד 7 יודעל

באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק-שירה

באַנד 9 מסעות בנימין השלישי

באַנד 10 דער פריזיוו

באַנד 11 דאָס ווינשפינגעריל, I טייל

באַנד 12 דאָס ווינשפינגעריל, II טייל

באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן

באַנד 14 אין אַ שטורעם-צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות

באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל

באַנד 16 שבת און יום-טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אַסיפות. אַ שטאָט אין מזרח-וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.

באַנד 17 עלטערן און קינדער

באַנד 18 שלמה ר' חיימס (1 בוך)

באַנד 19 שלמה ר' חיימס (2 בוך)

באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נייע צוויי בענדער

באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום-עליכם, ציטראָן, אַנ — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. אַ.

באַנד 22 מענדעלע-טורעם
אַרטיקלען פון פרץ, בערדיטשעווסקי, גינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, ספּעקטאָר, ווייטער, גאַרעליק, פרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָברושין, מייזיל, גראָס א. אַ.

די ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים זענען די גרונט-שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט.

זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך.

מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל“ וואַרשע, נאַוואָליפּקי 7.